

กระบวนการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ด้านการเกษตรบนที่สูง

อย่างยั่งยืน : กรณีศึกษาชุมชนม้งบ้านสันป่าเกี๊ยะ ตำบลแม่นะ

อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

โดย

ผศ. ดร. บัณฑิต วาสุทธี

นายธีระเดช พรหมวงศ์

นางสาวสุชาติ โนมูล

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright© by Chiang Mai University

All rights reserved

2543

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้สนับสนุนจากงบประมาณแผ่นดิน ตามโครงการวิจัยของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ผู้วิจัยขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้ ขอขอบคุณ เพื่อนร่วมงาน ณ โครงการศูนย์วิจัย และ พัฒนาการเพื่อบนที่สูง โดยเฉพาะ คุณ วรลักษณ์ วรรณวิจิตร หัวหน้าฝ่ายอำนวยการโครงการฯ คุณ วนิดา ทองเงา พนักงานพิมพ์ดีดของโครงการฯ ที่ช่วยพิมพ์รายงานให้เรียบร้อยสมบูรณ์ และให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

และขอขอบคุณเจ้าหน้าที่เกษตรที่สูงคอยป่าเกี๊ยะ คุณ สมพร อุ่นใจ และ ภรรยา ที่ช่วยเหลือเก็บข้อมูลบางอย่างที่ผู้วิจัยเองไม่อาจกระทำได้ด้วยเหตุผลบางประการ และชาวเขาเผ่าม้ง บ้านสันป่าเกี๊ยะที่ได้อุทิศเวลาให้กับการศึกษาวิจัยนี้

บัณฑิต วาฤทธิ
ธีระเดช พรหมวงศ์
สุชาติ โนมูล
กันยายน 2543

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

บทคัดย่อ

กระบวนการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ด้านการเกษตรบนที่สูงอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาชุมชนม้งบ้านสันป่าเกี๊ยะ ตำบลแม่นะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ ประการแรกเพื่อศึกษาถึงกระบวนการถ่ายทอดความรู้แบบดั้งเดิมและประสบการณ์ด้านการเกษตรบนที่สูงอย่างยั่งยืน ประการที่ 2 เพื่อศึกษาถึงวิธีการจัดการระหว่างความรู้แบบดั้งเดิมกับความรู้สมัยใหม่ และการนำความรู้ที่ได้รับจากประสบการณ์ และการถ่ายทอดในหมู่บ้านเดียวกันไปใช้เพื่อการยังชีพในชุมชนบนที่สูงต่อไป

ผลการศึกษาพบว่าชาวเขาเผ่าม้งสามารถถ่ายทอดความรู้แบบดั้งเดิมและประสบการณ์ด้านการเกษตรที่สูงอย่างยั่งยืนผ่านจากพ่อแม่ผู้ลูก ถ่ายทอดในระบบเครือญาติ ถ่ายทอดในรูปแบบของพิธีกรรม ความเชื่อของชุมชน ถ่ายทอดในวิถีของวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชน และถ่ายทอดในระบบของผู้นำทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ รวมทั้งผู้อาวุโสในชุมชน

สำหรับการจัดการระหว่างความรู้แบบดั้งเดิมกับความรู้สมัยใหม่เริ่มจากการมีธุรกิจการค้าระหว่างชาวเขาเผ่าม้งกับพ่อค้าชาวพื้นราบซึ่งเป็นจุดแปรผันในการเริ่มการจัดการของความรู้ทั้งสองแบบ หลังจากนั้นส่วนราชการและเอกชนจึงเข้ามาจัดการและพัฒนาในเขตพื้นที่ทำให้เกิดองค์กรต่างๆ ในชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับการเกษตรและพัฒนา ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวของสถานการณ์ทางด้านการเกษตรภายนอกชุมชนที่กระทบต่อการเกษตรบนที่สูงอย่างยั่งยืนภายในชุมชน

เพื่อการยังชีพเพื่อการพัฒนาการเกษตรบนที่สูงอย่างยั่งยืน ชุมชนหมู่บ้านสันป่าเกี๊ยะจึงมีการจัดระบบการเกษตรออกเป็น 2 ลักษณะ คือการเกษตรแบบยังชีพ และการเกษตรแบบผลิตเพื่อด้านเศรษฐกิจ ตลอดจนร่วมมือกับภาครัฐในการใช้และจัดการทรัพยากรดิน การใช้ทรัพยากรป่าไม้ และการใช้ทรัพยากรน้ำ เพื่อให้เกิดการพัฒนาการเกษตรบนที่สูงอย่างยั่งยืนต่อไป

อย่างไรก็ตามชุมชนชาวเขาเผ่าม้งของหมู่บ้านสันป่าเกี๊ยะได้มีการพัฒนาในการผสมผสานความรู้ดั้งเดิมให้เข้ากับความรู้สมัยใหม่ทำให้เกิดการพัฒนาการเกษตรบนที่สูงอย่างยั่งยืน อันสืบเนื่องมาจากขนบธรรมเนียม ประเพณี ของชาวเขาเผ่าม้งที่เป็นสังคมช่วยเหลือกัน ไม่ปิดบังความรู้ที่ได้รับมา จะถ่ายทอดถึงกันและกันโดยตลอด ทำยที่สุดคือความฉลาดที่มีประกอบกับค่านิยมให้บุตรหลานมีการเล่าเรียนสูงทำให้สามารถตามกลไกของตลาด และเทคโนโลยีที่ก้าวหน้าได้ตลอด

Abstract

Transferring process of traditional knowledge and experience on sustainable highland agriculture : case study ; Hmong village at Ban San Pa Kia ,Tambol Maena ,Amphur Chiangdow ,Chiang Mai Province consisted of 2 purposes. They are aimed to:-

- 1) study the process of transferring traditional knowledge and experience on sustainable highland agriculture ;
- 2) investigate the relationship between traditional knowledge and innovation and to determine the application of knowledge which accumulated from experiences.

The research results showed that Hmong hilltribes received their traditional knowledge and experience from their own ancestors and transferred to their descendents their kinds, rituals, beliefs, culture ,formal and informal leaders as well as senior citizens in their community.

The management of traditional knowledge and innovation, originally, started from business between Hmong hilltribes and lowland traders which was the turning point of both kinds of knowledge. Afterwards government and non - government agencies had participated in agriculture and development which had high impact to community especially sustainable highland agriculture.

Sustainable highland agriculture system at Ban San Pa Kia could be characterized into 2 types namely subsistence agriculture and commercial agriculture. Collaboration among various government agencies on land, forest and water resource management would lead to sustainable highland agricultural development.

However, Hmong hilltribes in this village had integrated their traditional knowledge and innovation to develop their sustainable highland agricultural . Many good reasons can be explained. Hmong society was very supportive obviously because of their culture and tradition. Their wisdom coupled with their values enabled their offspring to have high education which would lead them to understand marketing mechanism and advance technology.

All rights reserved

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก
บทคัดย่อ	ข
Abstract	ค
บทที่ 1 กล่าวโดยทั่วไป	1
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา	3
1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	3
1.4 ขอบเขตการศึกษา	4
1.5 นิยามศัพท์	5
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	6
2.1 แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องความสัมพันธ์	6
2.2 แนวคิดเรื่องการเกษตรแบบดั้งเดิม	7
2.3 แนวคิดเรื่องประสบการณ์ด้านการเกษตรบนที่สูง	10
2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	12
บทที่ 3 ระเบียบวิธีการวิจัย	19
3.1 การศึกษาข้อมูลเอกสาร ดำรงงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและบุคคล	19
3.2 ศึกษาและสำรวจข้อมูลทางสังคมในชุมชน	20
3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล	21
3.4 การวิเคราะห์ข้อมูลและตรวจสอบข้อมูล	22
บทที่ 4 ผลการวิจัย	25
4.1 การตั้งถิ่นฐานและบริบททั่วไปของชุมชน	26
4.2 การศึกษาเกี่ยวกับสภาพเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของชุมชน	34
4.3 ประเพณีที่สำคัญ	40
4.4 วิถีชีวิต	43
4.5 ความสัมพันธ์กับคนพื้นราบ	45
4.6 ความสัมพันธ์ระหว่างคนในเผ่าและต่างเผ่า	45
4.7 ข้อห้ามทั่วไปที่พึงรู้ของชาวเขาเผ่าม้ง	45
4.8 การถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์แบบดั้งเดิมของชุมชน	49

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
4.9 การผสมผสานความรู้เก่ากับความรู้ใหม่ เพื่อการพัฒนาการเกษตรบนที่สูง อย่างยั่งยืนของชุมชน	51
4.10 แผนการยังชีพเพื่อการพัฒนาการเกษตรบนที่สูง	54
บทที่ 5 สรุปและวิจารณ์ผลการวิจัย	58
บทที่ 6 เอกสารอ้างอิง	68

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

กระบวนการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ด้านการเกษตรบนที่สูง
อย่างยั่งยืน : กรณีศึกษาชุมชนม้งบ้านสันป่าเกี๊ยะ ตำบลแม่นะ อำเภอ
เชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

บทที่ 1

กล่าวโดยทั่วไป

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

จากสถานการณ์บนที่สูงในปัจจุบัน ชาวเขาส่วนใหญ่กำลังเผชิญหน้ากับกระแสของระบบทุนนิยมที่ไหลบ่าเข้ามาในรูปแบบของการพัฒนา ซึ่งมีผลทำให้ระบบและรูปแบบการจัดการในชุมชน ความสัมพันธ์ทางสังคมตามระบบจารีตประเพณีของชุมชนที่วางอยู่บนพื้นฐานของการพึ่งพาอาศัยกันและกัน หรือเป็นแบบเครือญาติ แม้แต่เรื่องความเท่าเทียมกันในเรื่องการจัดการและการเข้าถึงทรัพยากร ได้ถูกกลดบทบาทและให้ความสำคัญน้อยลง การพัฒนาในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นของภาครัฐ เอกชน หรือองค์กรระหว่างประเทศ รวมถึงระบบตลาด ต่างเข้ามามีบทบาทอย่างมากต่อการควบคุมและใช้ทรัพยากรธรรมชาติ หรือแม้แต่การสร้างเงื่อนไขให้ชาวเขาต้องตกอยู่ภายใต้กลไกของตลาด การมองข้ามเรื่องของภูมิปัญญา ความเชื่อ รวมไปถึงเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เหล่านี้ล้วนเป็นที่มาของการเกิดของปัญหา อาทิ ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายรวมถึงปัญหาทรัพยากรธรรมชาติเกิดความเสื่อมโทรม ปัญหาความยากจน ปัญหาโสเภณี รวมถึงปัญหาการแพร่กระจายของโรคเอดส์ ปัญหาแรงงานรับจ้างรวมถึงปัญหาการอพยพโยกย้ายเข้าสู่เมือง เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้ล้วนเป็นผลมาจากปัจจัยภายนอก หรือจะพูดว่าเป็นผลมาจากการพัฒนาที่ว่าได้ กระบวนการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ด้านการเกษตรบนที่สูงอย่างยั่งยืน รวมถึงการปรับตัวโดยเฉพาะทางด้านวัฒนธรรมของชาวเขาเผ่าม้งท่ามกลางปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาจึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจอย่างยิ่ง

การพัฒนาด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับชาวเขาที่ดำเนินการโดยหน่วยงานของทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ด้านหนึ่งยังขาดการศึกษาเรื่องชาติพันธุ์ ความเข้าใจเกี่ยวกับวิถีการดำเนินชีวิตและวัฒนธรรม ซึ่งมีผลต่อระบบโคตรรวมของชาวเขา ประกอบกับการที่รัฐต้องการที่จะรวมศูนย์อำนาจในการปกครอง การควบคุม และการจัดการทรัพยากรของท้องถิ่นตามนโยบายการสร้างชาติที่มีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 (ทวิช จตุวรพฤษ, 2538) ทำให้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดบนที่สูงจึงไม่พ้นเรื่องเหล่านี้

คือ ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อมถูกทำลาย รัฐมองว่าระบบการเพาะปลูกแบบการทำไร่หมุนเวียน (Shifting or Swidden Cultivation) ของชาวเขานั้นเป็นวิธีการที่สำคัญที่ทำให้พื้นที่ป่าลดลง เกิดการพังทลายของหน้าดิน ทำให้ดินเสื่อมคุณภาพจนไม่สามารถทำการเพาะปลูกได้อีก ทั้งยังก่อให้เกิดปัญหาน้ำท่วมในพื้นที่ราบในฤดูฝนและขาดแคลนน้ำในที่ราบในฤดูแล้ง ปัญหาการปลูกและการพืชเสพติด ชาวเขามักถูกมองว่าเป็นตัวการและต้นเหตุสำคัญของปัญหาการติดยาและการค้ายาเสพติด ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องที่ร้ายแรงและผิดกฎหมาย ปัญหาความมั่นคงของประเทศ ชาวเขาส่วนใหญ่ตั้งบ้านเรือนและใช้ทรัพยากรอยู่บนที่สูง และบริเวณที่เป็นชายแดนเขตติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้านซึ่งมักจะมีการโยกย้ายข้ามแดนอยู่ในหลายระดับ เช่น ระดับปัจเจกโดยวิธีการแต่งงาน ระดับครัวเรือนโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อหาที่ทำกินที่ดีกว่าที่เก่าวิธีการคือการอพยพโยกย้าย ระดับเครือญาติเพื่อหาแหล่งที่ตั้งใหม่ของคนเป็นต้น ซึ่งเหตุผลที่ต้องเป็นเช่นนี้ก็เพื่อความเป็นอยู่ของคน ความที่ไม่ต้องการให้ทรัพยากรธรรมชาติเกิดความเสื่อมโทรม แต่ในมุมมองของรัฐถือเป็นเรื่องที่ไม่ควรอย่างยิ่งโดยเฉพาะปัญหาคือความมั่นคงของประเทศ และความสงบสุขของส่วนรวม ประกอบกับการขยายอิทธิพลของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ชาวเขาถูกเหมารวมเอาว่าเป็นแนวร่วมหากไม่อพยพลงมาตั้งถิ่นฐานในบริเวณที่รัฐกำหนด และชาวเขาก็กังวลดำเนินชีวิต รวมทั้งมีการเพาะปลูกพืชต่างๆ บนที่สูงจึงเป็นการสนับสนุนความคิดดังกล่าวและถูกมองอย่างไม่ไว้วางใจเป็นต้นมา การให้สัญชาติไทยแก่ชาวเขาเพื่อให้เป็นพลเมืองที่ถูกต้องตามกฎหมาย เป็นอีกวิธีการหนึ่งที่รัฐเลือกจะปฏิบัติต่อชาวเขาบางกลุ่มที่ไม่ให้ความร่วมมือ โดยเฉพาะพวกที่อาศัยอยู่ตามแนวชายแดน หรือกลุ่มที่ปลูกพืชเสพติด แม้ว่าจะได้อาศัยทำกินในผืนแผ่นดินไทยมานานแล้วก็ตาม

ระบบการทำไร่หมุนเวียนของชาวเขาเผ่าต่างๆ บนที่สูง โดยเฉพาะชาวเขาที่ปลูกฝิ่น ข้าว และข้าวโพด เป็นพืชหลัก เป็นผลมาจากการปรับตัวเพื่อให้เข้ากับระบบนิเวศและกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ที่ต้องมีความสัมพันธ์ไม่ว่าจะเป็นทางด้านการค้าขาย หรือการแลกเปลี่ยนสินค้า ข้าวเป็นพืชที่ปลูกเพื่อยังชีพ ข้าวโพดมักปลูกเพื่อใช้เป็นอาหารของสัตว์เลี้ยงและใช้ในการประกอบพิธีกรรม ส่วนฝิ่นเป็นพืชที่ใช้ในการรักษาโรคและยังใช้แลกเปลี่ยนเป็นเงินแถบสำหรับเป็นค่าสินสอดทั้งยังเป็นสื่อกลางที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนเพื่อใช้แสดงถึงความมีหน้ามีตาหรือมีเกียรติภูมิในสังคม ในการประกอบพิธีกรรมตามระบบจารีตประเพณีครัวเรือนต่างๆ มักจะมีพันธะของการประกอบพิธีกรรมในระดับชุมชน เพื่อให้เป็นที่ยอมรับ (ทวิช จตุรพรพฤกษ์, 2538) และในที่สุดฝิ่นก็กลายมาเป็นพืชเศรษฐกิจและพืชหลักแทนที่ข้าว

ชาวเขาเผ่าม้งมีขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมที่แตกต่างไปจากชนกลุ่มใหญ่ของประเทศ สิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างอย่างเด่นชัด ได้แก่ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ ที่แสดงออกในรูปแบบพิธีกรรมต่างๆ เช่น พิธีแต่งงาน พิธีศพ ฯลฯ โดยบทบาทหน้าที่ของพิธีกรรมต่างๆ มีความสำคัญในการจัดระเบียบ ความสัมพันธ์ในสังคม ได้แก่ ค่านิยม ทศนคติ กรอบความ

ประเพณีอันมีเฉพาะกลุ่มซึ่งเป็นสิ่งที่ใช้ยึดเหนี่ยวสังคม และมีความหมายต่อการดำรงชีวิตทำให้เกิดความเชื่อมั่นในวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน นอกจากนี้ยังพบว่าพิธีกรรมมีอิทธิพลต่อการจัดการด้านต่างๆ เช่น การยอมรับความรู้สมัยใหม่ เพื่อปรับใช้กับความรู้แบบดั้งเดิมเพื่อความอยู่รอดของสังคม เป็นต้น

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาเฉพาะชุมชนม้งบ้านสันป่าเกี๊ยะ ตำบลแม่นะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นหมู่บ้านของชาวเขาเผ่าม้ง ที่มีประวัติการตั้งถิ่นฐานเป็นระยะเวลาที่ยาวนานและตั้งอยู่ในบริเวณเขตอุทยานแห่งชาติดอยหลวงเชียงดาว ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่สำคัญได้แก่ ต้นน้ำแม่เมิน ต้นน้ำแม่กอน้อย อันเป็นส่วนหนึ่งของน้ำแม่แดงที่ไหลลงสู่แม่น้ำปิง นอกจากนี้ชุมชนแห่งนี้ยังมีผู้นำอาวุโสที่เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมที่มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ มีระบบความคิด ความเชื่อ พิธีกรรมต่างๆ

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาถึงกระบวนการถ่ายทอดความรู้แบบดั้งเดิมและประสบการณ์ด้านการเกษตรบนที่สูงอย่างยั่งยืน
2. เพื่อศึกษาถึงวิธีการจัดการระหว่างความรู้แบบดั้งเดิมกับความรู้สมัยใหม่และการนำความรู้ที่ได้รับจากประสบการณ์และการถ่ายทอดในหมู่บ้านเดียวกับไปใช้เพื่อการยังชีพในชุมชนบนที่สูงต่อไป

1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

3.1 ทำให้เข้าใจถึงกระบวนการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ด้านการเกษตรบนที่สูงอย่างยั่งยืน

3.2 ทำให้เข้าใจถึงรูปแบบที่เกิดขึ้นอันเนื่องมาจากการปรับตัวทางวัฒนธรรมและความรู้สมัยใหม่ที่ชุมชนเลือกประยุกต์เพื่อให้เข้ากับสภาพแวดล้อม และใช้จัดการกับความขัดแย้งต่างๆ ที่เกิดจากการปะทะกันระหว่างวัฒนธรรมดั้งเดิมกับเทคโนโลยีสมัยใหม่

3.3 เพื่อเป็นแนวทางให้หน่วยงานหรือส่วนราชการต่างๆ ที่ต้องการพัฒนา เผยแพร่ หรือส่งเสริมความรู้ด้านการเกษตรที่สูง หรือด้านอื่นๆ ได้ตระหนักถึงเรื่องความเป็นวัฒนธรรมชุมชน ได้เข้าใจอย่างถูกต้องและลึกซึ้ง นอกจากนี้อาจจะนำไปประยุกต์ใช้กับชุมชน หรือกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ที่มีศักยภาพ หรือมีบริบทใกล้เคียงได้

1.4 ขอบเขตการศึกษา

4.1 ขอบเขตด้านพื้นที่และประชากร

4.1.1 พื้นที่ ในการศึกษาครั้งนี้มุ่งศึกษาเฉพาะชุมชนม้งบ้านสันป่าเกี๊ยะ ตำบลแม่ทะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นหมู่บ้านของชาวเขาเผ่าม้ง ที่มีประวัติการตั้งถิ่นฐานเป็นระยะเวลายาวนาน และตั้งอยู่ในบริเวณเขตอุทยานแห่งชาติดอยหลวงเชียงดาว ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่สำคัญ ได้แก่ ต้นน้ำแม่เมิน ต้นน้ำแม่กอกน้อย อันเป็นส่วนหนึ่งของน้ำแม่แดงที่ไหลลงสู่แม่น้ำปิง นอกจากนี้ชุมชนแห่งนี้ยังมีผู้นำอาวุโสที่เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมที่มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ มีระบบความคิด ความเชื่อ พิธีกรรมต่างๆ ที่สนับสนุนการทำการเกษตรบนที่สูงและการอนุรักษ์ธรรมชาติ

4.1.2 ประชากร

แบ่งเป็น

ก. ประชากรที่เกี่ยวข้องกับบริบทของชุมชน ได้แก่ ผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ผู้นำตามความเชื่อ ผู้อาวุโส

ข. ประชากรที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาที่ศึกษาคือกระบวนการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ด้านการเกษตรบนที่สูงอย่างยั่งยืน ได้แก่ กลุ่มคนวัยกลางคน กลุ่มคนวัยหนุ่มสาว กลุ่มเด็ก

ค. กลุ่มองค์กร ได้แก่ เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงานของรัฐ และองค์กร พัฒนาที่เกี่ยวข้องกับชุมชนม้ง แบ่งเป็น

- เจ้าหน้าที่สังกัดองค์กรด้านการศึกษาและสังคม ได้แก่ โรงเรียน

- เจ้าหน้าที่สังกัดองค์กรพัฒนาทั้งหน่วยงานที่เป็นของรัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพื้นที่สูง เช่น หน่วยต้นน้ำ กรมป่าไม้ โครงการพัฒนาที่สูง คณะเกษตรศาสตร์ กรมประชาสัมพันธ์

4.2 ขอบเขตด้านเวลา

ผู้ศึกษาได้ใช้พิธีกรรมของชุมชน ในรอบปีปฏิทินการเกษตรของชุมชนเป็นข้อมูลหลักในการศึกษานี้

4.3 ขอบเขตด้านเนื้อหา

4.3.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา แบ่งเป็น

4.3.1.1 ศึกษาถึงบริบทและสภาพทั่วไปของชุมชน

4.3.1.2 ศึกษาปัจจัยภายนอกชุมชนที่มีอิทธิพลต่อพิธีกรรม ความเชื่อ องค์ความรู้ของชุมชนในการจัดการกับกระบวนการถ่ายทอด ความรู้ ประกอบด้วย สถานการณ์ด้านการเกษตรบนที่สูง เทคโนโลยีสมัยใหม่ การใช้เครื่องจักรกล สารเคมี วัฒนธรรม สมัยใหม่ เช่น ค่านิยม การบริโภค การท่องเที่ยว ว่ามีผลต่อ ชุมชนอย่างไร

4.3.1.3 ศึกษาผลที่มีต่อการคงอยู่ของความรู้แบบดั้งเดิม ได้แก่ การปรับตัวของชุมชน การถ่ายทอดความรู้แบบดั้งเดิม โดยเฉพาะรูปแบบ ของการเกษตรบนที่สูงและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

1.5 นิยามศัพท์

เกษตรยั่งยืน หมายถึง การทำการเกษตรที่มีการเกื้อกูลกันทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ในขณะเดียวกันก็สามารถรักษาสมดุลย์ของสภาพแวดล้อมไว้ได้ ซึ่งการเกษตรบน ที่สูงอย่างยั่งยืนนี้ถือว่าเป็นระบบเกษตรที่มีกระบวนการผลิตเชิงอนุรักษ์

เกษตรที่สูง หมายถึง การทำการเกษตรบนพื้นที่เฉพาะ ซึ่งมีลักษณะแตกต่างจากการทำ การเกษตรบนพื้นราบ เนื่องจากเกษตรที่สูงนอกจากจะมีพื้นที่ที่เป็นแหล่งกำเนิดของดินน้ำลำธาร และทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ มากมายแล้ว ยังเป็นที่อยู่อาศัยของชาวเขาด้วย

กระบวนการถ่ายทอดความรู้แบบดั้งเดิม หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ที่จะถ่ายทอดองค์ ความรู้ที่มีอยู่เดิมภายในชุมชน โดยผ่านสื่อที่ปรากฏในรูปของพิธีกรรม ความเชื่อ ข้อห้ามข้อปฏิบัติ ต่างๆ ไปสู่คนอีกกลุ่มหนึ่งทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ซึ่งเป็นกระบวนการถ่ายทอดที่เป็นธรรมชาติ และปกติในวิถีชีวิตของชุมชน กระบวนการถ่ายทอดความรู้มักจะมีการผสมผสาน ประยุกต์ หรือ ปรับประสานเพื่อใช้ระหว่างความรู้แบบดั้งเดิมกับความรู้สมัยใหม่ที่มีมาพร้อมกับการพัฒนา กระบวนการถ่ายทอดความรู้มักเป็นกระบวนการที่ไม่มีที่สิ้นสุด มีการสืบทอดจากรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่ง แต่บางครั้งก็อาจมีการคงอยู่ การสูญหาย รวมถึงการเกิดใหม่ขององค์ความรู้ใหม่เช่นกัน

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเรื่องกระบวนการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ด้านการเกษตรบนที่สูงอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาชุมชนม้งบ้านสันป่าเกี๊ยะ ตำบลแม่นะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ในครั้งนี้เป็นการศึกษาเกี่ยวกับการถ่ายทอดความรู้ของชุมชนในลักษณะการผสมผสานระหว่างความรู้แบบดั้งเดิมกับความรู้สมัยใหม่ ที่สื่อผ่านรูปแบบของวัฒนธรรม ความเชื่อ และขนบธรรมเนียมประเพณี เพียงอย่างเดียวของชุมชน โดยใช้แนวคิดและทฤษฎีดังต่อไปนี้เป็นแนวทางประกอบในการศึกษา ทั้งนี้จะประกอบด้วย

- 2.1 แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องความสามัคคี
- 2.2 แนวคิดเรื่องการเกษตรแบบดั้งเดิม
- 2.3 แนวคิดเรื่องการเกษตรบนที่สูง
- 2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องความสามัคคี

วันวิสาข โกลกกระหนก (2539) กล่าวว่า การที่มนุษย์ต้องอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนจึงมีความจำเป็นต้องจัดระบบของความสามัคคีอันจะทำให้ทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข เกิดเป็นวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกัน สามัคคีกันจนกลายเป็นจารีตประเพณี ระบบกฎเกณฑ์และพิธีกรรมต่างๆ เพื่อใช้เป็นแนวทางให้กับบรรดาสมาชิกของชุมชนทั้งรุ่นปัจจุบันและรุ่นต่อไป ได้ยึดถือ ปฏิบัติตาม และสั่งสมจนเกิดเป็นภูมิปัญญา หรือเป็นวัฒนธรรมเฉพาะของกลุ่ม มีการให้ความหมายของคำว่า วัฒนธรรม อาทิ วัฒนธรรม หมายถึง ความเชื่อของคนในสังคม ที่จำเป็นต้องมีระบบระเบียบ มีข้อตกลงร่วมกันว่าสิ่งไหนควรทำ สิ่งไหนไม่ควรทำ ล้วนแล้วแต่เกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิต การแสดงออก การประเพณีและปฏิบัติ เป็นต้น (อมรา พงศาพิชญ์, 2534 อ้างในวันวิสาข โกลกกระหนก) นอกจากนี้ บุญเทียน ทองประสาน (2531) กล่าวถึงวัฒนธรรมว่าเป็นระบบคุณค่าที่รวบรวมได้จากประวัติศาสตร์ เป็นคุณค่าทางเศรษฐกิจ การเมือง และแนวคิดที่มีความสัมพันธ์กันเป็นโครงสร้างซึ่งมีผลต่อ พฤติกรรมของคน และวัฒนธรรมยังเป็นบทสรุปของความคิด การปฏิบัติ อุดมการณ์ ความเชื่อ อำนาจในการตัดสินใจ ซึ่งไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ตัวอย่างของวัฒนธรรม เช่น การแสดงความเคารพต่อผู้มีอาวุโส การทำบุญ หรือความเชื่อเรื่องการทำความดี เป็นต้น ปรากฏการณ์เหล่านี้สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมสร้างขึ้นมา และมีการคงอยู่เพื่อสนองต่อชุมชน บางสถานการณ์ชุมชนดั้งเดิมก็มีความพยายามที่จะต่อต้าน หรือคัดค้าน จึงเกิดเป็นกระบวนการปรับตัว หรือเกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่ อุดมการณ์ใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกที่

เข้ามากระทบชุมชน ในขณะที่ กาญจนา แก้วเทพ (2533) กล่าวถึงวัฒนธรรมในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างของระบบวัฒนธรรมชุมชน ความเชื่อมโยงของวัฒนธรรมในแต่ละด้านว่าเป็นวิถีทางและแบบฉบับของการดำเนินชีวิตที่มีสัมพันธ์กันมา รวมไปถึงความคิด การกระทำ การสร้าง การสะสม ตลอดจนการรักษาจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ที่อาจแสดงออกในรูปของความรู้ ความเชื่อ และการปฏิบัติ รวมไปถึงการสร้างสิ่งสมมติ หรือวัตถุอันเกิดจากความคิด และการสร้างสรรค์ ของมนุษย์

กาญจนา แก้วเทพ (2533, อ้างในวันวิสาข์ โคมลกระหนก, 2539) ได้แบ่งระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมออกเป็น 3 มิติ ได้แก่

1. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน เป็นความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้าน ระหว่างเครือญาติ มีการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน มีการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ความสัมพันธ์ลักษณะนี้ถือว่าการสร้างความสัมพันธ์ภายในหน่วยย่อยของชุมชน มักจะมีความคุ้นเคย ความสนิทสนมที่แน่นแฟ้นกันมากโดยเฉพาะในหมู่เครือญาติ
2. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ เป็นความสัมพันธ์ที่แสดงถึงศักยภาพในการคิดค้นของมนุษย์ โดยวิธีการเรียนรู้ การเลียนแบบ จากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อนำมาประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการดำรงชีพและเพื่อให้มีความสอดคล้องกับธรรมชาติ ได้แก่ การประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้สำหรับการทำการเกษตร การพึ่งพาธรรมชาติเกี่ยวกับปัจจัย 4 อันได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค
3. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ เป็นความสัมพันธ์ที่มีการสร้างสัญลักษณ์ หรือสิ่งสมมติแทนสิ่งเหนือธรรมชาติที่ให้ทั้งคุณและโทษกับมนุษย์ เนื่องจากมนุษย์ต้องการความคุ้มครองและความปลอดภัย ทั้งยังมีความเชื่อในอำนาจของสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติว่าสามารถช่วยเหลือ และให้ความคุ้มครองมนุษย์ได้ ดังนั้น เพื่อการคงอยู่ของอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มนุษย์สร้างขึ้นมาจากความคิดและมาจากการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นพิธีกรรมที่เคร่งครัด มีการกระทำอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับอุดมการณ์ ความคิด ความเชื่อของคนในสังคมนั้นๆ วิธีการที่เหมาะสมที่สุดในการถ่ายทอดความรู้ที่ได้มีการปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาก็คือ การอาศัยพิธีกรรมที่เป็นทั้งเครื่องมือในการบันทึกเรื่องราวและเหตุการณ์ต่างๆ ในขณะเดียวกันก็ใช้ถ่ายทอดความรู้ เรื่องราว และเหตุการณ์นั้นๆ ไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง

2.2 แนวคิดเรื่องการเกษตรแบบดั้งเดิม

แนวคิดเรื่องการเกษตรแบบดั้งเดิม ได้แก่ ระบบการเกษตรกรรมแบบจารีตประเพณี (Traditional Agricultural System) ของชาวเขาเผ่าม้ง ลีศักดิ์ ฤทธิ์เนติกุล (2538) กล่าวถึงหลักการและแนวคิดเกี่ยวกับระบบการเกษตรกรรมแบบจารีตประเพณีของชาวเขาเผ่าม้งว่า มัชนิยมแบ่งระดับความสูงของพื้นที่ที่ใช้สำหรับทำการเกษตรกรรมออกเป็น 3 ระดับ คือ

1. ระดับสูง หรือ Toj siab (ภาษาม้ง) ความสูง Toj siab นี้ลักษณะของป่าที่พบจะเป็นป่าดงดิบ พืชที่พบได้แก่ กล้วยป่าสีแดง (Tsawb liab) ความสูงระดับนี้เหมาะสำหรับที่จะปลูกข้าวโพดโดยเฉพาะพันธุ์พื้นเมือง ทั้งชนิดข้าวโพดเจ้าและข้าวโพดเหนียว กล้วย อ้อย และฝืน

2. ระดับกลาง หรือ Chaw ^{ges} ~~ges~~ เป็นความสูงในระดับปานกลางลงมาถึงเชิงเขา ลักษณะของป่าที่พบเป็นป่าแบบเบญจพรรณ หรือป่าไผ่ ลักษณะภูมิอากาศค่อนข้างร้อน ระดับความสูงแบบ Chew ges นี้ เหมาะสำหรับที่จะปลูกข้าวไร่ ข้าวโพดพันธุ์พื้นเมืองทุกพันธุ์ และข้าวโพดเหลือง

3. ระดับพื้นราบ หรือ Tep ting ^{teb tiag} มีลักษณะเป็นพื้นราบ ซึ่งพื้นที่ระดับ Tep ting นี้ ชาวเขาเผ่าม้งถือว่าไม่ใช่ของพวกคนแต่เป็นของคนลาว คนไทย หรือคนจีน (Meb teb suav chaw) ^{ma} ~~ma~~ ลักษณะอากาศร้อนไม่เหมาะแก่การเพาะปลูก และเป็นที่อยู่อาศัย

ชาวเขาเผ่าม้งมีระบบการเกษตรแบบจารีตประเพณีก็เพื่อการยังชีพ แรงงานส่วนใหญ่เป็นสมาชิกในครอบครัว ระบบการเกษตรดังกล่าวจะมีการปลูกพืชหลายๆ ชนิดในแปลงเดียวกันหรือในอาณาบริเวณเดียวกันในลักษณะของไร่นาสวนผสม (Mixed Cropping) เช่น ในไร่ข้าว ไร่ข้าวโพด และไร่ฝืน เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการปลูกพืชประเภทเครื่องเทศ พืชสมุนไพรด้วย นอกจากนี้ชาวเขาเผ่าม้งยังนิยมเลี้ยงสัตว์ควบคู่ไปกับการปลูกพืช โดยมีลักษณะของการเกื้อกูลซึ่งกันและกัน นับได้ว่าระบบการเกษตรกรรมแบบจารีตประเพณีนี้เป็นระบบการเกษตรเพื่อการยังชีพที่สอดคล้องกับระบบการเกษตรแบบผสมผสาน ซึ่งเป็นลักษณะหนึ่งของระบบการเกษตรแบบยั่งยืนที่เรารู้จักกันดีในปัจจุบัน

ระบบการเกษตรกรรมแบบจารีตประเพณีของชาวเขามีความเกี่ยวพันกันกับระบบความเชื่อทางศาสนา จารีต ประเพณี ตลอดจนพิธีกรรมต่างๆ มาตั้งแต่สมัยโบราณ ผลาดชาข รมิดานนท์ (2536, อ้างในลลิตก ฤทธิเนติกุล, 2538) ได้กล่าวถึงระบบความเชื่อของมนุษย์หรือศาสนาของมนุษย์ว่า ธรรมชาตินั้นมีวิญญาณ (Animism) หรือมีอำนาจที่เรามองไม่เห็นกำกับอยู่ จึงทำให้เกิดเป็น "จารีตประเพณี" ขึ้นมาเพื่อใช้เป็นกฎเกณฑ์หรือกลไกในการควบคุมทางสังคม (Social Control) เพื่อให้คนในสังคมได้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขและมีความสมดุลกับธรรมชาติ เช่น การเก็บของป่า การตัดต้นไม้ จะต้องมีการขออนุญาตจาก "ผี" หรือผู้ที่ทำหน้าที่คุ้มครองดูแลเสียก่อน และจะต้องไม่เอาไปมากมายจนเกินความจำเป็น ชาวเขามีความเชื่อว่าสัตว์และพืชผักที่เก็บมาจากป่า นั้น มิได้เกิดขึ้นมาจากการกระทำของตนเอง แต่เกิดจากการกลั่นแกล้งของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่รอบๆ ตัว ดังนั้นจึงต้องมีการบวงสรวงเพื่อขออนุญาตรวมทั้งเป็นการขอพรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก่อนที่จะลงมือกระทำการใดๆ มิฉะนั้นอาจเกิดภัยพิบัติต่อตัวบุคคลและชุมชนได้ เมื่อเกิดเหตุการณ์ดังกล่าวชาวเขาก็จะทำพิธีขอขมา หรือพิธีสะเดาะเคราะห์

ระบบการเกษตรแบบจารีตประเพณีของชาวเขาเผ่าม้ง นอกจากจะกล่าวถึงเรื่องของระดับความสูงของพื้นที่ที่ใช้ทำการเกษตรแล้ว ยังกล่าวถึงลักษณะของการทำการเกษตรแบบดั้งเดิมดังนี้

1. ระบบการปลูกข้าวไร่ ชาวเขาจะใช้วิธีการโค่น ถางและเผา (Slash and Burn Cultivation) ซึ่งเป็นวิธีที่นิยมใช้ในการกำจัดวัชพืช กำจัดเชื้อโรคและแมลงตัวเล็กๆ ที่อาศัยอยู่ในดินซึ่งได้ผลเป็นอย่างดี ในระบบการปลูกข้าวไร่นี้ชาวเขาจะใช้พื้นที่ในการปลูกเพียงหนึ่งถึงสองปีเท่านั้น จากนั้นจะปล่อยพื้นที่ทิ้งไว้ระยะหนึ่งจนกว่าป่าทุติยภูมิ (Secondary Forestry) จะมีการฟื้นตัวแล้วจึงกลับมาทำการเพาะปลูกอีกครั้งหนึ่ง จากการที่ชาวเขานิยมปลูกพืชชนิดเดียวเป็นระยะเวลานานๆ เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ดินขาดแร่ธาตุที่เป็นประโยชน์และยังใช้เวลาในพื้นที่วนานอีกด้วย ลักษณะของพื้นที่ที่เสื่อมคุณภาพมักจะมีหญ้าคาปรากฏให้เห็น

2. ระบบการปลูกข้าวโพดเป็นอาหารสัตว์ ระบบนี้เป็นการปลูกพืชเชิงเดี่ยว (Mono Cropping) โดยการปลูกจะได้เมล็ดซึ่งใช้สำหรับเป็นอาหารของสัตว์ เช่น หมู เป็ด ไก่ ในบางปีที่ผลผลิตของข้าวไม่เพียงพอชาวเขาจะใช้ข้าวโพดที่ใช้เลี้ยงสัตว์มาทำเป็นอาหาร นอกจากนี้ ลำต้น และใบของข้าวโพดยังสามารถใช้เป็นอาหารของสัตว์ใหญ่ได้อีกด้วย พันธุ์ข้าวโพดที่นิยมปลูกได้แก่ ชนิดที่ใช้สำหรับเลี้ยงสัตว์ และชนิดที่ใช้สำหรับบริโภคเอง

3. ระบบการปลูกข้าวโพดและฝิ่น ระบบนี้ชาวเขาจะปลูกข้าวโพดและฝิ่นสลับกัน ซึ่งเป็นระบบที่มีการใช้ดินอย่างต่อเนื่องและเป็นเวลานาน การเพาะปลูกระบบดังกล่าวชาวเขายังสามารถปลูกพืชชนิดอื่นผสมผสานได้อีก เช่น กะหล่ำปลี ถั่วชนิดต่างๆ มันฝรั่ง หอม กระเทียม พืชผักที่เป็นสมุนไพร วิธีการเตรียมพื้นที่สำหรับระบบนี้มีด้วยกัน 3 วิธี คือ

1. เริ่มต้นด้วยการบุกเบิกป่าปฐมภูมิ (Primary Forest) โดยวิธีการเผา แล้วทำการปลูกข้าวโพดก่อน จากนั้นจึงปลูกฝิ่นหมุนเวียนสลับกันไป ชาวเขาเผ่าม้งเรียกวิธีการนี้ว่า “เต๊ะหา หยง” (Teb Hav Zoov, Teb Tshiab)

2. เริ่มต้นด้วยการบุกเบิกป่าปฐมภูมิ โดยวิธีการเผา แล้วปลูกข้าวโพดเป็นเวลาหนึ่งถึงสองปีก่อน จากนั้นปล่อยพื้นที่ทิ้งไว้เพื่อให้ดินมีการฟื้นตัวเพื่อเกิดเป็นป่าขึ้นมาใหม่ แล้วจึงเริ่มปลูกข้าวโพดก่อน ตามด้วยฝิ่นหมุนเวียนสลับกันไป ชาวเขาเผ่าม้งเรียกวิธีการนี้ว่า “เต๊ะดลือ เฮยง” (Teb Txwv Yeem)

3. เริ่มต้นด้วยวิธีการบุกเบิกป่าปฐมภูมิ โดยไม่ต้องเผา แต่ปล่อยทิ้งไว้เป็นเวลา 3 – 10 ปี เพื่อให้ซากพืชต่างๆ ย่อยสลายลงสู่ดิน และเกิดเป็นป่ารุ่นที่สอง (Secondary Forest) จากนั้นทำการแผ้วถางและเผาก่อนปลูกข้าวโพดตามด้วยฝิ่นสลับหมุนเวียนกันไป ชาวเขาเผ่าม้งเรียกวิธีการนี้ว่า “เต๊ะหยง ลือ” (Teb Zoov Lwj)

4. ระบบการเลี้ยงสัตว์ สัตว์ที่ชาวเขานิยมเลี้ยง ได้แก่ หมู เป็ด ไก่ ที่เลี้ยงไว้เพื่อเป็นอาหารและเลี้ยงไว้เพื่อใช้เป็นส่วนประกอบหนึ่งในการประกอบพิธีกรรม ส่วนบริเวณที่เลี้ยงได้แก่ในหมู่บ้านและที่ห่างไกลหมู่บ้านออกไป

2.3 แนวคิดเรื่องประสบการณ์ด้านการเกษตรบนที่สูง

1. ระบบการเกษตรแบบยั่งยืน (Sustainable Agriculture) ระบบการเกษตรแบบยั่งยืนนี้เป็นแนวคิดใหม่ของการพัฒนาระบบการเกษตรที่เกิดขึ้นเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2519 (อำพล เสนาณรงค์, 2536) เนื่องจากประเทศที่พัฒนาแล้วได้รับบทเรียนและเกิดความตระหนักถึงการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างฟุ่มเฟือย จึงส่งผลกระทบทั้งโดยตรงและโดยอ้อมต่อระบบนิเวศ สิ่งมีชีวิตชนิดต่างๆ รวมถึงความเป็นอยู่ของมนุษย์ทั้งในอดีตที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบันและมีแนวโน้มว่าจะส่งผลกระทบต่ออีกด้วย มีระบบการเกษตรหลายระบบที่นำไปสู่ระบบการเกษตรแบบยั่งยืน ได้แก่

- เกษตรกรรมชีวภาพที่เปลี่ยนแปลง (Biodynamic Agriculture)
- เกษตรกรรมฮิวมัส (Humus Farming)
- เกษตรกรรมอินทรีย์ (Organic Farming)
- เกษตรกรรมนิเวศวิทยา (Ecological Agriculture)
- เกษตรกรรมชีวภาพ (Biological Agriculture)
- เกษตรกรรมทางเลือก (Alternative Agriculture)
- เกษตรกรรมที่ใช้ปัจจัยการผลิตต่ำ (Low Input Agriculture)
- เกษตรกรรมที่ใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ (Resource Efficient Agriculture)
- เกษตรกรรมถาวร (Permaculture)
- เกษตรกรรมนิเวศเกษตร (Agroecological Agriculture)
- วนเกษตร (Agroforestry)

ซึ่งระบบการเกษตรต่างๆ เหล่านี้เป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการเกษตรแบบยั่งยืน ที่จำเป็นต้องมีความเข้าใจถึงปัญหา วิธีการแก้ไขปัญหา วิธีการนำไปปฏิบัติใช้พร้อมกันทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม รวมถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยมีรายละเอียดดังนี้

ก. ระบบการปลูกพืชและระบบนิเวศวิทยา ระบบนี้เป็นการพยายามที่จะเลียนแบบธรรมชาติที่มีต้นไม้ขนาดใหญ่ปะปนกันอยู่ และมีความแตกต่างกันในเรื่องของขนาด ความสูง ชนิดพันธุ์ เป็นต้น ในธรรมชาติมีระบบการหมุนเวียนของอินทรีย์วัตถุ มีเรื่องของสมดุลและการควบคุมประชากรซึ่งกันและกัน ที่สำคัญระบบนี้จะต้องมีการคงสภาพความเป็นธรรมชาติให้ได้มากที่สุด ระบบการเกษตรที่ใช้วิธีการปลูกพืชโดยการเลียนแบบธรรมชาตินี้มีหลายวิธี ได้แก่ การปลูกพืชขึ้นต้นสลับกับพืชล้มลุก การปลูกไม้ป่าสลับกับพืชเกษตร การปลูกพืชขึ้นต้นหลายชนิดสลับกัน การปลูกพืชล้มลุกหลายชนิดสลับกัน การปลูกพืชต่างระดับ และการเกษตรแบบผสมผสาน เป็นต้น

ข. การรักษาความอุดมสมบูรณ์ของดิน ได้แก่ การเพิ่มอินทรีย์วัตถุลงในดิน เช่น อินทรีย์วัตถุที่ได้จากเศษซากพืช ซากสัตว์ หรือของเหลือใช้จากอุตสาหกรรมทางการเกษตร การใส่ปุ๋ยอินทรีย์ที่ได้จากพืช เศษพืช ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยจากของเหลือใช้ทางอุตสาหกรรมทางการเกษตร การใส่ปุ๋ย

ชีวภาพ ได้แก่ จุลินทรีย์ต่างๆ แบคทีเรีย (ไรโซเบียม) รา (ไมโคไรซา) ที่มีคุณสมบัติในการตรึงไนโตรเจนจากอากาศและเป็นตัวเร่งปฏิกิริยาของการย่อยสลายอินทรีย์วัตถุในดิน การใช้แมลงและสัตว์ในดิน เช่น ไส้เดือน แมลงช้าง มด ปลวก การอนุรักษ์ดินและน้ำในระดับไร่นาเพื่อลดการชะล้าง และการกักเก็บน้ำของดิน รวมทั้งการเพิ่มความชุ่มชื้นให้กับดินด้วยการไถพรวน การปลูกพืชตามแนวระดับ การปลูกหญ้าแฝกแทนการทำขั้นบันไดด้วยดิน การปลูกพืชคลุมดิน การให้แร่ธาตุอาหารและปุ๋ยเคมีแก่พืชในปริมาณที่จะเป็นและใช้อย่างถูกวิธี รวมถึงวิธีการผสมผสานหรือประยุกต์ใช้กับวิธีการอื่น และการเปลี่ยนแปลงวิธีการกำจัดเศษวัสดุ ชังข้าว หรือคอกไม้ จากวิธีการเผาเป็นการไถพรวน หรือการใช้สารสกัดจากธรรมชาติเป็นตัวทำลาย

ค. การป้องกันและกำจัดศัตรูพืช โดยวิธีการของธรรมชาติเองก็มีการสร้างความสมดุลของสิ่งมีชีวิตต่างๆ อยู่แล้วด้วยการทำหน้าที่ควบคุมดูแลเรื่องจำนวนประชากร เช่น การใช้ตัวห้ำ ตัวเบียน เช่น คอ แตน ตัวมวน แมลงช้าง และไส้เดือนฝอย เป็นต้น การใช้จุลินทรีย์ศัตรูพืช เช่น แบคทีเรีย เชื้อรา ไวรัส เป็นต้น การใช้สารป้องกันและกำจัดศัตรูพืชที่ทำจากพืช หรือการสกัดจากสารธรรมชาติ การปราบศัตรูพืชและการป้องกันโดยวิธีการผสมผสานซึ่งเป็นการหลีกเลี่ยงวัสดุที่มีพิษ

ง. การใช้พันธุ์พืชในการต้านทานศัตรูพืช วิธีการนี้เป็นวิธีการที่สำคัญที่สุดของระบบการเกษตรแบบยั่งยืน คือ เป็นการใช้พันธุ์พืชในการต้านทานศัตรูพืชและดินที่มีปัญหาหรือเป็นพันธุ์ที่ต้องมีการปรับตัวเพื่อให้เข้ากับสภาพแวดล้อมโดยใช้วิธีการอื่นร่วมด้วย เช่น การใช้เทคโนโลยีชีวภาพมาช่วยในการปรับปรุงพันธุ์และขยายพันธุ์ การปลูกพืชหลายๆ พันธุ์ หรือการปลูกพืชสลับกันในพื้นที่ใกล้เคียงกัน การเลือกพันธุ์พืชและชนิดของพืชเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพดิน ฟ้า อากาศ และการอนุรักษ์พันธุ์พืชเพื่อเก็บไว้ในปรับปรุงพันธุ์ในอนาคต

จ. การอนุรักษ์และปลูกจิตสำนึก ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการป้องกัน การแก้ไข หรือการประหยัดพลังงานและทรัพยากรธรรมชาติ

2. ระบบการเกษตรแบบผสมผสาน (Integrated Agriculture) หมายถึง ระบบการเกษตรที่มีการปลูกพืช และ/หรือการเลี้ยงสัตว์หลายๆ ชนิดในพื้นที่เดียวกัน โดยที่กิจกรรมผลิตแต่ละชนิดสามารถเกื้อกูลประโยชน์ต่อกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ หลักการของระบบการเกษตรแบบผสมผสาน ประกอบด้วย

ก. ต้องมีกิจกรรมการเกษตรตั้งแต่สองกิจกรรมขึ้นไป หมายความว่า ในการทำการเกษตรทุกกิจกรรมต้องทำในพื้นที่และมีระยะเวลาเดียวกัน เช่น การปลูกพืชควบคู่กับการเลี้ยงสัตว์ หรือ การปลูกพืชต่างชนิดกัน หรือ การเลี้ยงสัตว์ต่างชนิดกัน

ข. ต้องมีการเกื้อกูลประโยชน์ซึ่งกันและกันในระหว่างกิจกรรม และจะต้องมีการใช้ประโยชน์ในระบบการเกษตรแบบผสมผสานนั้นๆ เช่น การหมุนเวียนการใช้ประโยชน์จากแร่ธาตุ อาหาร อากาศ และพลังงาน ซึ่งกระบวนการใช้ประโยชน์เหล่านี้สามารถเป็นไปทั้งโดยตรงและโดยอ้อม

ลักษณะของการทำการเกษตรแบบผสมผสานสามารถแบ่งได้เป็น 3 ลักษณะ คือ

1. การปลูกพืชแบบผสมผสาน ตามปกติแล้วการเจริญเติบโตของพืชในสภาพธรรมชาตินั้นมีลักษณะของการเติบโตที่ผสมผสานกันอยู่แล้ว เช่น พืชขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็ก เพราะพืชแต่ละชนิดต่างมีความต้องการแร่ธาตุ อาหาร และพลังงานแสงแดดที่ต่างกัน การปลูกพืชแบบผสมผสานโดยการเลียนแบบธรรมชาติ ได้แก่ การปลูกถั่วลิสง ซึ่งเป็นพืชขนาดใหญ่ และต้องการแสงแดดมาก ท่อซึ่งเป็นพืชขนาดกลาง และกาแฟที่เป็นพืชขนาดเล็ก ต้องการแสงแดดในปริมาณที่น้อย การปลูกพืชทั้งสามชนิดผสมผสานกันทำให้ได้รับประโยชน์จากพืชทั้งสามอย่างต่อเนื่อง กล่าวคือ ผลผลิตของกาแฟจะออกสู่ท้องตลาดช่วงเดือนธันวาคมถึงเดือนกุมภาพันธ์ ผลผลิตของถั่วจะออกสู่ท้องตลาดช่วงเดือนมีนาคมถึงเดือนพฤษภาคม และผลผลิตของถั่วลิสงจะออกสู่ท้องตลาดประมาณเดือนเมษายนถึงพฤษภาคม
2. การเลี้ยงสัตว์แบบผสมผสาน การเกษตรแบบนี้ใช้วิธีการเดียวกับการปลูกพืชแบบผสมผสาน เช่น การเลี้ยงหมูควบคู่กับการเลี้ยงปลา เป็ด ไก่ หรือ การเลี้ยงปลาแบบผสมผสาน เนื่องจากสามารถใช้ทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพ
3. การปลูกพืชผสมผสานกับการเลี้ยงสัตว์ การผสมผสานระหว่างการปลูกพืชและการเลี้ยงสัตว์เป็นรูปแบบหนึ่งของการเกษตรที่มีความสอดคล้องและสมดุลระหว่างแร่ธาตุ อาหาร พลังงาน และการเกื้อกูลประโยชน์ระหว่างกิจกรรมการผลิตต่างๆ การปลูกพืชผสมผสานกับการเลี้ยงสัตว์นี้มีความใกล้เคียงกับระบบนิเวศตามธรรมชาติมากที่สุด

2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเรื่องกระบวนการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ด้านการเกษตรบนที่สูงอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาชุมชนม้งบ้านสันป่าเกี๊ยะ ตำบลแม่นะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ในครั้งนี้งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของชาติพันธุ์ การบวนการถ่ายทอดความรู้ กระบวนการเรียนรู้ และเรื่องการเกษตรบนที่สูงซึ่งผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อประกอบการศึกษาและสนับสนุนการศึกษาในครั้งนี้ ดังนี้

จุฑามาศ มาลี (2539) ทำการศึกษาเรื่อง ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อการยอมรับระบบวนเกษตรบนพื้นที่สูงของเกษตรกรบ้านแม่สาใหม่ ตำบลโป่งแยง อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ปัจจัยทางสังคมที่มีผลต่อการยอมรับ ได้แก่ แหล่งข่าวสาร เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ การได้รับคำแนะนำส่งเสริมเกี่ยวกับวนเกษตร กลับพบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่คิดทำระบบวนเกษตรเอง โดยคิดเป็นร้อยละ 54.99 ส่วนปัจจัยทางเศรษฐกิจที่มีผลต่อการยอมรับ ได้แก่ ขนาดของแปลงวนเกษตร ซึ่งเกษตรกรส่วนใหญ่มีอาชีพทำการเกษตร โดยมีพื้นที่ที่ใช้ทำวนเกษตรมาแล้ว 4 – 5 ปี คิดเป็นร้อยละ 81.1 รายได้ของเกษตรกรส่วนใหญ่มาจากการขายผลผลิตทางการเกษตร การรับจ้างและการขายของป่า ตามลำดับ

ไชยา อุชนะภัย (2537) ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบพื้นบ้าน : กรณีศึกษาเปรียบเทียบระหว่างชาวไทยพื้นราบและชาวไทยภูเขาในภาคเหนือของประเทศไทย พบว่า ทั้งชาวไทยพื้นราบและชาวไทยภูเขามีรูปแบบของการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่คล้ายคลึงกัน แต่ต่างกันที่วิธีการ กล่าวคือ ชาวไทยพื้นราบใช้วิธีการที่เป็นผลมาจากบทบาทขององค์กรพัฒนาชนบท ในขณะที่ชาวไทยภูเขาใช้วิธีการจัดการตามวัฒนธรรมที่มีอยู่ ปัจจัยภายนอกที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงการจัดการทรัพยากร คือ อิทธิพลของความเป็นเมือง ระบบสาธารณูปโภคต่างๆ ที่เข้ามาในชุมชนในรูปแบบของการพัฒนา ค่านิยมใหม่ๆ เช่น การใช้สารเคมี บิ๊ยะ เครื่องจักรกล เป็นต้น

ศุภวัตร พานิชเจริญ (2536) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การกล่อมเกลாதงสังคมในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง ศุภวัตร กล่าวถึงเรื่องการกล่อมเกลாதงสังคม (Socialization) ว่า หมายถึง การสืบทอดแนวคิด อุดมการณ์ที่มีความเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของคนในเรื่องของการทำมาหากิน ความสัมพันธ์ในชุมชน เพื่อให้เกิดความรู้ ทักษะและความเข้าใจ ตลอดจนเกิดความตระหนักถึงคุณค่าของวัฒนธรรม ประเพณี ซึ่งมักจะมีการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง โดยมีวิธีการที่แตกต่างกันไป เช่น การอบรมสั่งสอนโดยตรง ซึ่งมักจะพบรูปแบบนี้ตามโรงเรียน ครอบครัว และวัด และการ อบรมสั่งสอนโดยอ้อม ซึ่งเป็นไปตามสถานการณ์ที่เกิดจากเรียนรู้โดยธรรมชาติ เช่น การเลียนแบบ เป็นต้น การกล่อมเกลาทงสังคม จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมิดัวแทนที่ทำหน้าที่เป็นผู้ให้การกล่อมเกล่า ได้แก่ ครอบครัว กลุ่มเพื่อน โรงเรียน กลุ่มอาชีพ ดัวแทนศาสนา และสื่อมวลชน

ทวิช จตุรพฤกษ์ (2538) ได้ทำการศึกษาเรื่องเกี่ยวกับ พิธีกรรมเพื่อสืบทอดความเป็นชาติพันธุ์ของชาวเขายากจน : กรณีศึกษาการปรับตัวทางวัฒนธรรมของชาวเขาเผ่าลีซอในจังหวัดเชียงใหม่ ทวิช มองพิธีกรรมว่าเป็นการแสดงออกถึงความรู้สึกนึกคิดของชุมชน เป็นการใช้ความรู้หรือภูมิปัญญามาเป็นเครื่องมือในการให้ความหมาย และอธิบายความจริงที่เกิดขึ้นในชุมชน หรืออธิบายถึงความสัมพันธ์ที่กำลังเกิดขึ้นและเป็น ไปในขณะนั้น ตลอดจนเป็นการแสดงความเป็นชาติพันธุ์ ซึ่งต่างจากเผ่าอื่น ทวิช กล่าวว่า พิธีกรรมยังเป็นวิธีการหนึ่งที่เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการ

ถ่ายทอดความรู้ประสบการณ์ต่างๆ การประกอบพิธีกรรมที่มีเช่น การไหว้ผี หรือสิ่งที่อยู่ตามธรรมชาติเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีต่ออำนาจและสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติที่มีผลต่อวิถีการดำรงชีวิต ทิวช แบ่งพิธีกรรมออกเป็น 3 ระดับ คือ 1) พิธีกรรมระดับชุมชน ส่วนใหญ่จะเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ และความมั่นคงปลอดภัยของชุมชน พิธีกรรมของชุมชนนี้มักจะมีกำหนดช่วยเวลาที่แน่นอนในแต่ละปี ได้แก่ พิธีฤดูเดียว หรือ พิธีปีใหม่ของชาวลีซอ พิธีเดือนแปดวี่ หรือ พิธีกินข้าวโพดใหม่ พิธีเอ้อยี่ปา หรือ พิธีปีใหม่น้อย 2) พิธีกรรมระดับครัวเรือนและเครือญาติ ส่วนใหญ่จะเป็นพิธีกรรมที่ เกี่ยวข้องกับการผลิตและความโชคร้าย เช่น พิธีนุแหะนั๊กวี่ หรือ พิธีเลี้ยงผีดิน พิธีสาธนาหู่ หรือ พิธีทำบุญสร้างศาลา พิธีละเหละ หรือ พิธีสะเดาะเคราะห์ และ 3) พิธีกรรมระดับปัจเจก ส่วนใหญ่จะเป็นพิธีกรรมที่ เกี่ยวกับการรักษาพยาบาล และการดูแลสุขภาพอำนาจ ได้แก่ พิธีขอฮาคัว และพิธีเป่าผี หรือ พิธีเรียกขวัญให้คนทั่วไปที่ยังไม่ได้แต่งงาน พิธีเอ้อเป่า เป็นพิธีเรียกขวัญให้กับคู่สามีภรรยา พิธีลีฮำปา เป็นพิธีเรียกขวัญให้กับผู้อาวุโสของกลุ่มเครือญาติ พิธีฤดูเดียว เป็นพิธีปีครึ่งควาน และพิธีคู่โสกับพิธีจื่อเฟีย เป็นพิธีสะเดาะเคราะห์ เป็นต้น ในงานของทิวช ยังได้กล่าวถึงการใช้สัญลักษณ์ว่ามีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ได้แก่ วัตถุสัญลักษณ์ เช่น ของเช่น ไหว้ รูปเคารพ หรือหิ้งบูชา เป็นต้น การใช้ภาษาทั้งภาษาพูด เช่น การพูด การสวดมนต์ และการร้องเพลง และภาษาท่าทาง ได้แก่ การเดินรำ การทรงเจ้า เป็นต้น ภาษาในพิธีกรรมเหล่านี้มีการผ่านการทำซ้ำไปจามาจนกลายเป็นแบบแผน (Formalization) ที่มีลักษณะตายตัว

บรรศักดิ์ เพชรานนท์ (2539) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การวางแผนจัดการทรัพยากรบนพื้นที่สูง : กรณีศึกษาบ้านสันป่าเกี๊ยะและบ้านป่าเมี่ยงน้ำเมิน ตำบลแม่นะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ งานของบรรศักดิ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อแบ่งประเภทของการใช้ทรัพยากรดิน น้ำ และป่าไม้บนพื้นที่สูง และศึกษามาตรการอนุรักษ์ดิน น้ำ และป่าไม้ที่เหมาะสมบนพื้นที่สูง รวมทั้งเพื่อศึกษาถึงการจัดการระบบการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรที่เหมาะสมสำหรับพื้นที่สูง จากการศึกษาสามารถแบ่งการใช้ประโยชน์จากที่ดิน ดังนี้ 1) ป่าอนุรักษ์ ประกอบด้วย ป่าธรรมชาติ และป่าสนปลูก 2) พื้นที่ทำการเกษตร ได้แก่ พื้นที่ทำไร่หมุนเวียน พื้นที่สำหรับทำนา และพื้นที่สำหรับทำการเกษตร และ 3) ที่อยู่อาศัย จากการวิเคราะห์ถึงความเหมาะสมในการวางแผนพัฒนาสำหรับพื้นที่แต่ละประเภทของการใช้ดิน พบว่า ป่าสนปลูกควรมีมาตรการป้องกันไฟป่า และปลูกไม้ประเภทกล้วย ป่าและไผ่ ในบริเวณต้นน้ำ ป่าชุมชนควรปลูกไม้ใช้สอยที่มีลักษณะโตเร็ว เช่น ยูคาลิปตัส และไผ่ สำหรับพื้นที่ที่ทำการเกษตรควรปลูกพืชไร่แบบหมุนเวียนชนิดพืช และสลับเป็นแถบ และปลูกพืชตระกูลถั่วเป็นแนวไม้พุ่มตามความลาดเทของพื้นที่ อาจมีไม้ยืนต้นและพืชสมุนไพรปลูกแซมในพื้นที่ ในร่องห้วยสามารถปลูกกล้วย ไม้ป่า และไม้ใช้สอยเพื่อเป็นแนวกันลม ส่วนพื้นที่สำหรับทำนาจัดให้เป็นลักษณะระบบเกษตรแบบผสมผสานระหว่างข้าวกับพืชไร่ พืชตระกูลถั่ว หรืออาจเลี้ยงปลาได้ ส่วนการพัฒนาคุณภาพชีวิตและเรื่องเกี่ยวกับ สาธารณสุขของชุมชนนั้น ควบแน่นในแง่

ของแหล่งน้ำสำหรับใช้สอย การรณรงค์ในเรื่ององค์กรต่างๆ ในชุมชน ตลอดจนการปลูกจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้กับชุมชน

ประเสริฐ ตระการสุกกร (2540) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การสืบทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับระบบการทำไร่มุมนเวียนของชุมชนเผ่ากะเหรี่ยง งานของประเสริฐ เป็นการศึกษา ที่ครอบคลุมถึงระบบคิด ความเชื่อ การจัดองค์กร วิธีการสืบทอด และเงื่อนไขแห่งการสืบทอดที่ล้วนเป็นพื้นฐานแห่งความสัมพันธ์ทางด้านการผลิตแบบไร่มุมนเวียน การจัดระบบนิเวศของป่าเป็นประเภทต่างๆ การใช้ภูมิปัญญาที่ช่วยสร้างความหลากหลายทางชีวภาพทั้งในที่ทำกินและในไร่ชาก การทำไร่มุมนเวียนเริ่มต้นตั้งแต่การเลือกพื้นที่สำหรับทำไร่ซึ่งอยู่ภายใต้ เงื่อนไขและกฎเกณฑ์ที่เข้มงวด รวมถึงการเตรียมพื้นที่สำหรับเพาะปลูก การปลูกพืชและการบำรุงดิน รวมทั้งการเก็บเกี่ยว เป็นต้น ซึ่งแต่ละขั้นแต่ละตอนจะมีเรื่องของภูมิปัญญาที่เป็นเชิงอนุรักษ์ผสมผสานกับความรู้พื้นบ้านเกื้อหนุนอยู่เสมอ ทำให้เกิดเป็นระบบการพึ่งพาระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติได้อย่างเป็นระบบและสมดุล กระบวนการสืบทอดความรู้และประสบการณ์ต่างๆ มีการกระทำผ่านตัวบุคคล กลุ่มคนและชุมชน ทั้งที่ปรากฏอยู่ในชีวิตประจำวัน หรือในพิธีกรรมต่างๆ ในรอบปีการผลิต นอกจากนี้ ประเสริฐ ยังได้กล่าวถึงการคมนาคม การเกษตรแผนใหม่ และความเชื่อทางศาสนา ว่าเป็นตัวแปรหนึ่งที่ใช้อธิบายถึงความคงอยู่ของวัฒนธรรมแบบดั้งเดิม ความสัมพันธ์แบบเครือญาติ และความเชื่อในคุณค่าของธรรมชาติ ส่วนปัจจัยที่ก่อให้เกิดความยั่งยืนของระบบการสืบทอดความรู้และประสบการณ์ ได้แก่ องค์ความรู้ที่เกิดจากระบบความเชื่อ โครงสร้างและความสัมพันธ์ทั้งในระดับครัวเรือน เครือญาติ และชุมชน

พงษ์พันธ์ พนาสันติกุล (2539) ได้ทำการศึกษาถึงเรื่อง การมีส่วนร่วมในการเกษตรบนที่สูงของสตรีเผ่าม้ง อำเภอแม่อิง จังหวัดเชียงใหม่ ผลจากการศึกษาสรุปได้ว่า สตรีเผ่าม้งมีส่วนร่วมเป็นอย่างมากในการวางแผนการทำการเกษตรกับพ่อบ้าน โดยเฉพาะการวางแผนการเลือกพันธุ์สัตว์ การวางแผนการเลี้ยงสัตว์ การวางแผนการเลือกพื้นที่สำหรับทำการเพาะปลูก และการวางแผนการจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตร นอกจากนี้ สตรีเผ่าม้งยังมีส่วนร่วมในการแผ้วถางพื้นที่ การเตรียมดิน การจัดเตรียมแปลง การเพาะกล้า การปลูก การกำจัดวัชพืช การให้น้ำ และการฟันดาเคมีกำจัดศัตรูพืช

รัชพล บังพิบูลย์ (2538) ศึกษาเรื่องเกี่ยวกับ กระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการทอผ้าของชาวไทยทรงดำ ผลจากการศึกษาพบว่า ชาวไทยทรงดำมีกระบวนการถ่ายทอดความรู้และสืบทอดต่อๆ กันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ในกระบวนการดังกล่าวใช้วิธีการพูดคุยเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกันระหว่าง ผู้ถ่ายทอดกับผู้รับการถ่ายทอด ทำให้มีการสอดแทรกความรู้ด้านต่างๆ ที่เป็นประโยชน์นอกเหนือจากความรู้โดยตรงคือ การทอผ้าแล้วยังได้รับรู้ถึงประสบการณ์ต่างๆ ที่เป็นประโยชน์โดยทางอ้อมและสามารถนำไปปรับใช้ในการดำรงชีวิตได้อีกด้วย ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการถ่ายทอดความรู้ ได้แก่ พ่อแม่ ญาติพี่น้อง ซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้ให้การถ่ายทอด

ทอดความรู้ต่อบุตรหลาน และชุมชนที่ยังขาดความรู้ให้ได้รับการเรียนรู้ตามขั้นตอนจนกระทั่งสามารถปฏิบัติเองได้ งานของรัชพล กล่าวถึงเรื่องการจัดเกล้าทางสังคมว่า เป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมที่มนุษย์เป็นผู้คิดค้นขึ้นมา เพื่อให้สมาชิกในสังคมได้ยึดถือและปฏิบัติในทิศทางเดียวกัน โดยทั่วไปกระบวนการนี้มักเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องไปจนตลอดชีวิตที่บุคคลต้องประสบไม่ว่าจะเป็นการให้การอบรมทั้งทางตรงหรือทางอ้อม นอกจากนั้นในขณะที่บุคคลเข้าไปมีส่วนร่วมในสังคมใหม่ สถาบันใหม่ วัฒนธรรมใหม่ บุคคลจะต้องเรียนรู้ กฎเกณฑ์ใหม่ ต้องยอมรับค่านิยมใหม่ ซึ่งก็มีวิธีการให้การอบรมทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยมีตัวแทนที่ทำหน้าที่เป็นผู้ให้การอบรมทั้งที่เป็นตัวบุคคล เช่น พ่อแม่ ญาติพี่น้อง และที่เป็นองค์กร เช่น โรงเรียน วัด กลุ่มอาชีพ สื่อมวลชน ซึ่งตัวแทนเหล่านี้จะทำหน้าที่แตกต่างกันออกไปตามสถานการณ์และความเหมาะสม

ลีสึก อุทัยเนติกุล (2538) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับระบบการเกษตรกรรมผสมผสานบนที่สูงของชาวเขาเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน - ดอยปุย จากการศึกษาพบว่า เกษตรกรชาวเขาเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยนมีการยอมรับระบบการเกษตรกรรมแบบผสมผสานมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 67.3 ส่วนเกษตรกรชาวเขาเผ่าม้งบ้านดอยปุยมีการยอมรับระบบการเกษตรกรรมแบบผสมผสานมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 97.9 ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับ ได้แก่ ปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยทางธรรมชาติ ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคม ปละปัจจัยทางจิตวิทยา ส่วนตัวแปรอื่นที่มีความสัมพันธ์กับระดับการยอมรับระบบการเกษตรกรรมแบบผสมผสาน ได้แก่ อายุ การไม่ติดยาเสพติด จำนวนสมาชิกในครัวเรือน แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร การติดต่อกับ เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร การเข้ารับการฝึกอบรมการเกษตรที่สูง จำนวนแรงงานในครัวเรือน รายได้ของเกษตรกร พื้นที่ทำการเกษตรกรรม ความตระหนักถึงคุณประโยชน์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ความมุ่งหวังในชีวิตของตนเองและความมุ่งหวังในอนาคตของลูกหลาน เป็นต้น ส่วนปัญหาและอุปสรรคในการยอมรับและไม่ยอมรับระบบการเกษตรกรรมแบบผสมผสานของเกษตรกรชาวเขาเผ่าม้ง ได้แก่ ปัญหาพื้นที่ทำกินที่กระจุกกระจาย ปัญหาเรื่องของแหล่งน้ำ ปัญหาราคาพืชผล ปัญหาความไม่มั่นคงในอนาคต ปัญหาการขาดการส่งเสริมการเกษตรจากภาครัฐ ปัญหาผลกระทบจากการท่องเที่ยว และปัญหาพื้นที่ทำกินอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติ เป็นต้น

สิวิกา จรัสแสงเพชร (2535) ทำการศึกษาเรื่อง สาระทางการศึกษาในพิธีกรรมของชาวไทยภูเขาเผ่าเมี่ยน (เย้า) บ้านปากกลาง อำเภอปัว จังหวัดน่าน ผลที่ได้จากการศึกษาพบว่า ยังคงมีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร และความปลอดภัยของชนเผ่าเมี่ยน ได้แก่ พิธีหว่าเมี่ยน ซึ่งเป็นพิธีการขอมา “เมี่ยน” หรือสิ่งเหนือธรรมชาติที่เป็นที่เคารพนับถือของเผ่า พิธีนี้จะทำก่อนการถางป่าหรือก่อนการตัดไม้ พิธีขบเมี่ยน หั่วเดา หั่วลู่ เป็นพิธีการขอฝนเมื่อฝนแล้ง และขอให้ฝนหยุดตกเมื่อเกิดฝนตกผิดปกติ ซึ่งสาเหตุหนึ่งที่ทำให้พืชผลเสียหาย พิธีจิวบฮั่วววน เป็นพิธีเรียกขวัญข้าวก่อนจะทำการเพาะปลูก และหลังการเก็บเกี่ยวก่อนที่จะนำไปเก็บ และพิธีขบฮ้อเมี่ยน เป็นพิธีที่ทำก่อนเมี่ยนจะออกกล้าสัตว์ เมี่ยนจะทำการบวงสรวง “ฮ้อเมี่ยน” เพื่อขอให้คุ้มครอง ดูแล และแบ่ง

สัตว์ (สามารถล่าสัตว์ได้) เพื่อเป็นอาหาร “ฮอเมียน” หมายถึง ผีเรือน นอกจากนี้งานของสปีกา ยังได้อธิบายถึงกระบวนการหรือวิธีการที่ใช้ในการถ่ายทอดวัฒนธรรมว่าสามารถแบ่งออกเป็น 2 รูปแบบคือ (1) การถ่ายทอดทางตรง ได้แก่ การอบรมสั่งสอน การบอกเล่า การทำให้ดูเป็นตัวอย่าง และ (2) การถ่ายทอดทางอ้อม ได้แก่ การเลียนแบบการกระทำของผู้ใหญ่ในครอบครัว และในสังคม นอกจากนี้วิธีการถ่ายทอดแล้ว ยังต้องมีเรื่องของความสัมพันธ์เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ได้แก่ ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ และความสัมพันธ์ในสังคม หรือในชุมชน การจะศึกษาเรื่องของพิธีกรรมจึงมีความจำเป็นที่จะต้องเข้าใจว่าพิธีกรรมต่างๆ มีองค์ประกอบทั้งหมดกี่ส่วน ซึ่งสปีกา ได้อธิบายลักษณะของพิธีกรรมว่ามีองค์ประกอบต่างๆ ดังนี้ ประธานของพิธี ผู้ประกอบพิธี ผู้ร่วมพิธี สถานที่ประกอบพิธี วัน-เวลาในการประกอบพิธี อุปกรณ์ในการประกอบพิธี เป็นต้น

อุไรวรรณ ตันกิมยง (2528) ได้ศึกษาเรื่อง องค์การสังคมในระบบชลประทานเหมืองฝาย และการระดมทรัพยากร : เปรียบเทียบระหว่างชุมชนบนพื้นที่สูงและชุมชนที่ราบในภาคเหนือของประเทศไทย พบว่า ในภาพรวมองค์การเหมืองฝายในเขตภาคเหนือตอนบนแบ่งเป็นเหมืองฝายในเขตพื้นที่สูง (High land Periphery) และ เหมืองฝายในเขตพื้นที่ต่ำ (Lowland Core) ทั้ง 2 เขตมีวิถีชีวิตที่มีการติดต่อระหว่างกัน แต่มีระดับความซับซ้อนในเรื่องของกฎเกณฑ์ บทบาท และกลุ่มทางสังคมที่แตกต่างกัน เนื่องจากขนาดของพื้นที่ชลประทาน โครงสร้างทางกายภาพของเหมืองฝาย และฝาย ผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่ต่างกัน และยังพบอีกว่าองค์การเหมืองฝายในพื้นที่ต่ำ หรือที่ราบมีการจัดกลุ่มทางสังคมที่สลับซับซ้อนกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งการระดมแรงงานและทรัพยากรเพื่อการชลประทาน การจัดกลุ่มทางสังคมมีมากมายหลายรูปแบบ การแบ่งชั้นสถานภาพของสมาชิกตามบทบาทและหน้าที่ที่มีความชัดเจน โดยสรุปแล้วการที่องค์การเหมืองฝายสามารถปรับตัวให้คงอยู่มาจนถึงปัจจุบันเพราะกลไกการจัดการที่ใช้หลักการและองค์ประกอบพื้นฐาน 9 ประการคือ 1) การสร้างคุณภาพระหว่างสิทธิและหน้าที่ 2) ข้อผูกพันแรงงานสามารถทำไปพร้อมกับกำหนดการทำการเกษตร 3) การจัดการแรงงานที่ยึดหยุ่นต่อสถานการณ์ 4) การสร้างดุลยภาพระหว่างกลุ่มต้นเหมืองและกลุ่มปลายเหมือง 5) การเลือกตั้งผู้นำองค์การเหมืองฝายโดยสมาชิกภายในองค์กร 6) การสืบทอดระบบชลประทานเหมืองฝายให้แก่คนรุ่นต่อไป 7) การตัดสินใจร่วมกันและการพึ่งพาตนเองของท้องถิ่น 8) การวางแผนและการพัฒนาเชิงสร้างสรรค์ และ 9) การบังคับใช้กฎที่แต่ละฝายยอมรับ อย่างไรก็ตาม เหมืองฝายยังคงเป็นเรื่องราวที่แสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการของภูมิปัญญาของชุมชนที่บ่งบอกถึงความผูกพันและความใกล้ชิดระหว่างคนกับแม่น้ำ ตลอดจนวิธีการนำมาใช้ การร่วมแรงร่วมสมองในการบุกเบิกพื้นที่ป่าให้มาเป็นผืนนา จนกลายมาเป็นเหมืองฝายที่ให้ผลผลิตที่อุดมสมบูรณ์ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้สร้างและคนที่เป็นเจ้าของจนกลายเป็นระบบสังคมวัฒนธรรมชาวนาที่สืบทอดต่อกันมา วัฒนธรรมเหมืองฝายยังคงอยู่หากแต่รูปแบบนั้นได้เปลี่ยนแปลงไปตามยุคตามสมัยและตามความเหมาะสม เหมืองฝายแล้วโดยโครงสร้าง

เป็นสิ่งก่อสร้างที่ประกอบด้วยไม้ไผ่ หิน และดินที่ถูกถ่ายทอดระบบคิด ภูมิปัญญาและประสบการณ์การคิดค้นของคนที่ต้องการจะเอาชนะและควบคุมธรรมชาติ ทั้งเป็นการเอาปัจจัยทางธรรมชาติเหล่านั้นมาใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์ เพียงเพื่อตอบสนองการมีชีวิตอยู่และความปลอดภัยในทรัพย์สินและชุมชน การขุดเหมืองสร้างฝายจึงเป็นเรื่องราวของวิทยาการที่ชาวบ้านคิดค้นขึ้นมา ที่เป็นความคิดเกี่ยวกับเรื่องของระดับของความลาดเอียง การไหลของน้ำ การดูดซึมของดิน การเซาะของน้ำ การทลายของดินและหิน การควบคุมกระแสการไหลของน้ำ และระดับการไหลของน้ำ เป็นต้น เหล่านี้ล้วนถูกแสดงออกมาเป็นรูปธรรมของภูมิปัญญาชาวบ้านทางภาคเหนือที่ยังคงมีอยู่ และมีการถ่ายทอดสืบต่อกันมา นอกจากนี้ อุไรวรรณ ยังได้ทำการศึกษาเรื่อง “เขาบ่ยะของสูง : ความเข้มแข็งของวัฒนธรรมท้องถิ่นในภาคเหนือ” พบว่า ชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงมีกลุ่มคนที่เป็นผู้นำในการจัดการทรัพยากร คือ กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ หรือผู้นำตามธรรมชาติ ที่ทำหน้าที่เป็นผู้ตัดสินใจและกำหนดกฎระเบียบต่างๆ ชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงยังให้ความสำคัญกับป่าไม้มากในฐานะที่เป็นที่พึ่งพิงของวิญญาณของบรรพบุรุษของพวกเขา ดังนั้น จึงได้มีการแบ่งประเภทของป่าไม้ตามบทบาทและหน้าที่เพื่อการใช้ประโยชน์ที่แตกต่างกันไป เช่น ป่าขุนน้ำ ป่าช้า ป่าสะคือ ป่าหัวไร่หัวนา เป็นต้น

บทที่ 3

ระเบียบวิธีการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพเพราะเป็นการศึกษาถึงกระบวนการซึ่งจะต้องทำความเข้าใจถึงวิธีการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับการเกษตรซึ่งมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงซึ่งกันและกันในวิถีชีวิต ความเชื่อ พิธีกรรม ตลอดจนองค์ความรู้ต่างๆ ของชุมชนทั้งที่เป็นความรู้แบบดั้งเดิม และความรู้ใหม่จากภายนอกชุมชน ซึ่งจะต้องมองในมุมมองหลายมิติเป็นปรากฏการณ์รวม

ดังนั้นเพื่อให้เข้าใจถึงกระบวนการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ด้านการเกษตรบนที่สูงอย่างยั่งยืนของชุมชนม้งบ้านต้นป่าเกี๊ยะ ตำบลแม่นะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ผู้วิจัยจึงเข้าไปศึกษาชุมชนเพื่อเจาะลึกเกี่ยวกับการถ่ายทอดความรู้ในวิถีชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรมต่างๆ ของชุมชน โดยผู้วิจัยได้กำหนดแนวทางและวิธีการดำเนินการวิจัยไว้ดังนี้

- 3.1 ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้องและบุคคล
- 3.2 ศึกษาและสำรวจข้อมูลทางสังคมในชุมชน
- 3.3 เก็บรวบรวมข้อมูล
- 3.4 วิเคราะห์ข้อมูลและตรวจสอบข้อมูล

3.1 การศึกษาข้อมูลเอกสาร ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้องและบุคคล

ผู้วิจัยจะได้ศึกษาข้อมูลจาก เอกสาร ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชน แนวคิดเกี่ยวกับระบบการเกษตรกรรมแบบดั้งเดิม ระบบการเกษตรกรรมจารีตประเพณี (Traditional Agricultural System) ของชาวเขาเผ่าม้ง แนวคิดเกี่ยวกับประสบการณ์ด้านการเกษตรบนที่สูง อันประกอบด้วยระบบเกษตรกรรมแบบยั่งยืน (Sustainable Agriculture) และระบบเกษตรกรรมแบบผสมผสาน

สำหรับข้อมูลจากบุคคลจะเป็นการศึกษาข้อมูลจากประชากรที่อาศัยในพื้นที่ ซึ่งมีบทบาทโดยตรงต่อกระบวนการ ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ทางด้านการเกษตรบนที่สูง อาทิเช่น ผู้นำตามความเชื่อ ผู้อาวุโส ผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ

3.2 ศึกษาและสำรวจข้อมูลทางสังคมในชุมชน

เป็นการศึกษาถึงกระบวนการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรบนที่สูงอย่างยั่งยืนและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งในกระบวนการดังกล่าว จะเป็นการศึกษาจาก กลุ่มผู้ทำการถ่ายทอด และ กลุ่มผู้รับการถ่ายทอด ทั้งนี้

กลุ่มผู้ทำการถ่ายทอด ได้แก่ กลุ่มผู้นำ หรือผู้อาวุโส คือ กลุ่มที่เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ และสามารถเข้าถึงลำดับเหตุการณ์ ประวัติการตั้งถิ่นฐาน ลำดับเครือญาติและความสัมพันธ์ รวมถึงวิธีการทำการเกษตรบนที่สูงและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในเชิงเปรียบเทียบตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน กลุ่มองค์กร สถาบัน หน่วยงาน กลุ่มพ่อค้าคนกลาง คือ เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานในหน่วยงานของรัฐ และองค์กรพัฒนาต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน หรือแม้แต่พ่อค้าคนกลางที่มีการติดต่อค้าขายทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งที่นำเอาความรู้สมัยใหม่ที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร การใช้สารเคมี และวิทยาการต่างๆ มาเผยแพร่ในชุมชน ซึ่งการเข้ามาของคนกลุ่มนี้จะส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของพิธีกรรม และการเกษตรอย่างไร

สำหรับกลุ่มผู้รับการถ่ายทอด ประกอบด้วยกลุ่มคนวัยกลางคน คือ กลุ่มที่ได้รับการถ่ายทอดเรื่องราวต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ ตลอดจนความรู้เกี่ยวกับการเกษตรและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งคนกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญในกระบวนการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ รวมทั้งเป็นผู้ที่จะสืบทอด ส่งผ่าน และเป็นผู้อนุรักษ์รักษาความรู้และ ประสบการณ์ที่ได้รับจากคนรุ่นก่อนๆ ไปสู่รุ่นลูกหลานต่อไป ส่วนกลุ่มคนหนุ่มสาว หรือกลุ่มเยาวชน คือ กลุ่มที่มีโอกาสได้รับความรู้จากระบบการศึกษาที่ถือว่าเป็นความรู้แบบสมัยใหม่ส่วนหนึ่ง ขณะเดียวกันยังคงได้รับการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์จากรุ่นพ่อแม่อีกส่วนหนึ่ง ซึ่งคนกลุ่มนี้ผู้วิจัยจะมองถึงวิธีการปรับตัว การผสมผสาน การยอมรับหรือไม่ยอมรับ ซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของกระบวนการถ่ายทอดความรู้โดยผ่านชุมชน

ส่วนวิธีการและเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยในการศึกษาครั้งนี้ ใช้วิธีการในการเก็บข้อมูล โดยวิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม เช่น สังเกตสภาพแวดล้อมทางกายภาพของพื้นที่ที่ศึกษา และสภาพวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันของคนในชุมชน หลังจากนั้นเป็นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ทั้งนี้ก่อนดำเนินการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้เตรียมทำการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นในสนามก่อน และนำข้อมูลที่ได้มาทำการเปรียบเทียบกับวัตถุประสงค์ของการศึกษา เพื่อตรวจสอบดูว่าข้อมูลที่ได้ครอบคลุมวัตถุประสงค์ทั้งหมดหรือไม่ จากนั้นกำหนดกรอบหรือเค้าโครงคำถามอย่างกว้างๆ เพื่อเป็นแนวทางในการแลกเปลี่ยน พูดคุยกับผู้ให้ข้อมูล การตั้งคำถามต้องนำไปสู่ประเด็นที่ต้องการและสนใจ ในการตั้งคำถามผู้วิจัยได้สร้างความชัดเจนให้กับตนเองด้วยการปรึกษากับอาจารย์ที่ปรึกษาและแลกเปลี่ยนกับเพื่อนๆ ก่อนนำไปดำเนินการในภาคสนาม

กรอบเค้าโครงคำถามที่ผู้วิจัยกำหนดเพื่อเป็นแนวทางในการแลกเปลี่ยนกับผู้ให้ข้อมูลมีดังต่อไปนี้

1. ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติการตั้งหมู่บ้าน
2. ข้อมูลเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรในการทำมาหากินตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
3. ข้อมูลความสัมพันธ์เกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณี และพิธีกรรมต่างๆ ของ ชุมชนที่เกี่ยวข้องและเชื่อมโยงกับการจัดการการเกษตรบนที่สูงอย่างยั่งยืน
4. ข้อมูลเกี่ยวกับการถ่ายทอดสิ่งต่างๆ ต่อกุหลาน
5. ข้อมูลเกี่ยวกับความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมภายนอกชุมชนที่มีผลต่อการเกษตรบนที่สูงภายในชุมชน
6. ข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการปัญหาภายในชุมชนที่เกิดขึ้น เช่น ปัญหาการใช้สารเคมี การใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการเกษตร ปัญหาระหว่างชุมชนกับหน่วยงานของรัฐที่เข้ามาในชุมชน
7. ข้อมูลเกี่ยวกับองค์กรต่างๆ ภายในชุมชน

3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการศึกษาครั้งนี้ นอกจากวิธีการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องแล้ว ผู้วิจัยยังได้เข้าไปเก็บข้อมูลภาคสนามในชุมชนด้วยตนเอง โดยวางแนวทางไว้ดังนี้

เริ่มจากการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนโดยเป็นการศึกษาชุมชนด้วยการแนะนำตัวอย่างไม่เป็นทางการ โดยการนำพาของลูกจ้างของสถานีทดลองป่าเกี๊ยะ คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ซึ่งเป็นผู้ที่มีความคุ้นเคยทั้งกับคนในชุมชนและมีความรู้เกี่ยวกับพื้นที่ที่ทำการศึกษาเป็นอย่างดี รวมถึงการแนะนำตัวอย่างเป็นทางการกับอาจารย์ใหญ่ โรงเรียนสันป่าเกี๊ยะ และผู้ใหญ่บ้าน หลังจากนั้นเป็นการเดินสำรวจและพูดคุยกับชาวบ้าน

หลังจากนั้นการสัมภาษณ์แบบกึ่งมีโครงสร้าง ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดหัวข้อในการสัมภาษณ์ไว้ดังนี้

- ก. ระบบโครงสร้างที่สำคัญของชุมชน ความสัมพันธ์ภายในระบบ
- ข. ความเชื่อ พิธีกรรม องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับระบบการเกษตรบนที่สูงอย่างยั่งยืน และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

ค. กระบวนการ หรือวิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับระบบการเกษตรบนที่สูงอย่างยั่งยืน และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

ง. บุคคล หรือองค์กรที่ทำหน้าที่ในการถ่ายทอด และสืบทอดองค์ความรู้ต่างๆ

จ. การคงอยู่ หรือการสูญหายของความเชื่อ พิธีกรรม รวมถึงปัจจัยทั้งภายในและปัจจัยภายนอกที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

ฉ. สถาบันอื่นๆ ที่มีส่วนในการถ่ายทอดองค์ความรู้ เช่น โรงเรียน ส่วนราชการ หรือองค์กรทั้งของภาครัฐและเอกชน

ส่วนที่เพิ่มเติมคือการสังเกต ทั้งนี้ผู้วิจัยได้วางแนวทางการสังเกตว่าควรเป็นการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participation Observation) ให้มากที่สุด ซึ่งการสังเกตแบบมีส่วนร่วมนี้ประกอบด้วย การสังเกต การซักถาม และการจดบันทึก เพื่อสามารถทำความเข้าใจได้อย่างถูกต้อง และชัดเจนถึงวิถีชีวิตของคนในชุมชน รวมถึงเรื่องของรายละเอียดต่างๆ ในการประกอบพิธีกรรม หรือแม้แต่วิธีการทำการเกษตรทั้งแบบดั้งเดิมและแบบสมัยใหม่ ซึ่งทำให้ผู้วิจัยสามารถทำการวิเคราะห์พร้อมเก็บข้อมูลและซักถามในประเด็นที่สงสัยได้ทันที

ท้ายที่สุดคือการจดบันทึกข้อมูลโดยการบันทึกข้อมูลภาคสนามของผู้วิจัยแบ่งเป็น 2 ลักษณะคือ บันทึกข้อมูลที่ได้จากการสังเกตทั้งที่เป็นแบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วม ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับการบันทึกประจำวัน (Diary) และการบันทึกข้อมูลที่ได้จากการพูดคุยกับผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ตามประเด็นที่กำหนดไว้ในทำการสัมภาษณ์

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูลและตรวจสอบข้อมูล

3.4.1 การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษารั้งนี้ ผู้วิจัยจะไม่แยกการวิเคราะห์ข้อมูลออกจากการเก็บข้อมูล เนื่องจากเหตุการณ์ที่เป็นข้อมูลบางอย่างเกิดขึ้นไม่บ่อยนัก ไม่มีโอกาสเก็บหรือสังเกตการณ์ซ้ำได้ ซึ่งการวิเคราะห์ข้อมูลในสนามจากวิธีการสัมภาษณ์ และวิธีการสังเกต โดยเปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ข้อมูลด้วย ขณะเดียวกันก็เป็นการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า โดยพิจารณาจากองค์ประกอบ 3 อย่าง คือ บุคคล กิจกรรม และเวลา เพื่อดู ความเหมือนและความต่างกันของข้อมูล ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่จำเป็นต่อกระบวนการสืบทอดความคิดที่เสนอโดยกาญจนา แก้วเทพ (อ้างในตุลวัตร พานิชเจริญ, 2536) และ ทำการวิเคราะห์อีกครั้งหนึ่งโดยนำข้อมูลสนามและข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัยมาวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ระหว่างระบบโครงสร้างต่างๆ ภายในชุมชนกับปัจจัยต่างๆ ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของชุมชน โดยการวิเคราะห์ในภาพรวมแล้วสรุปออกมาเป็นรูปธรรมที่ตอบสนองกับวัตถุประสงค์ของการศึกษารั้งนี้ จากนั้น จึงนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลออกมาเป็นลักษณะการเขียนเชิงบรรยายหรือพรรณนา (Descriptive) ซึ่งกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลในการศึกษาเชิงคุณภาพเป็นกระบวนการที่

ไม่ได้แยกส่วนจากการเก็บข้อมูล (ชยันต์ วรรณะฤดี, 2537) ผู้วิจัยจึงใช้แนวทางการวิเคราะห์ข้อมูลตามแนวคิดของชยันต์ วรรณะฤดี ดังนี้

ก. กำหนดและจัดระบบ

เป็นการจำแนกปรากฏการณ์ เป็นการจัดหมวดหมู่และจำแนกประเภทของปรากฏการณ์ ทั้งนี้เพื่อเป็นการง่ายต่อการทำความเข้าใจ โดยศึกษาจาก การจัดการปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน การเกิดองค์กรต่างๆ ในชุมชน ความสำคัญของพิธีกรรม / การเกษตร ที่จะมีความสัมพันธ์กับปัญหา หรือผลกระทบที่เกิดจากการพัฒนา การเคลื่อนไหวของสถานการณ์ทางด้านการเกษตร การตลาด และบริบทของพื้นที่ที่ศึกษา ผลจากการพัฒนา ความเคลื่อนไหวในการปรับตัวและการปรับประสานของชุมชน หลังจากนั้นเป็นการจัดระบบข้อมูลแบบที่มีความสัมพันธ์ คือการจัดระบบข้อมูลซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อทำความเข้าใจความหลากหลาย ความหมาย และเหตุผลของคนในชุมชนที่อยู่เบื้องหลังการจำแนกประเภทของปรากฏการณ์ อันประกอบด้วย การคงอยู่ขององค์ความรู้แบบดั้งเดิม เช่น ประเพณี พิธีกรรมต่างๆ กระบวนการถ่ายทอดความรู้ของชุมชน การจัดการระบบการเกษตรบนที่สูงและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

ข. การวิเคราะห์การหน้าที่ (Functional Analysis)

เป็นการวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงหน้าที่ของพฤติกรรม หรือองค์กรต่างๆ โดยรวม ได้แก่ บทบาทของผู้นำที่ไม่เป็นทางการ และผู้นำที่เป็นทางการ มีความสัมพันธ์กับกระบวนการถ่ายทอดความรู้ การจัดการระบบการเกษตรบนที่สูงและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติกับการแบ่งหน้าที่ในการจัดการ ได้แก่ ระบบเครือญาติ การจัดการทรัพยากร

ค. การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางสังคมและกลุ่ม

คือการจำแนกและอธิบายว่าคนกลุ่มต่างๆ ในชุมชนมีความสัมพันธ์กันอย่างไร การเกิดของรูปแบบในแต่ละบริบท เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มเครือญาติ และความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรต่างๆ กับคนในชุมชน

ง. การวิเคราะห์ชุมชนและการเปลี่ยนแปลง

หลักเกณฑ์ที่ใช้ในการวิเคราะห์ แยกเป็น

1. ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การเข้ามาขององค์กรต่างๆ ระบบของตลาด กลไก และเงื่อนไขของตลาด ความเจริญทางด้านเทคโนโลยี เช่น ถนนหนทาง ไฟฟ้า และอุปกรณ์อำนวยความสะดวกต่างๆ
2. ปัจจัยภายใน ได้แก่ ความรู้แบบดั้งเดิม ประเพณี พิธีกรรม ที่ชุมชนนำมาประยุกต์และปรับใช้ หรือการสูญหายของความรู้เกิดเป็น องค์ความรู้ใหม่

หน่วยการวิเคราะห์ที่ผู้วิจัยใช้ คือ พิธีกรรม การเกษตร และกระบวนการถ่ายทอดความรู้ และ ประสพการณ์ ที่แสดงผ่านระบบสัญลักษณ์ ทั้งที่เป็นวัตถุและการกระทำที่ปรากฏในรูปของคำพูด คำสอน คำสวด การร้องเพลง การเดินรำ ฯลฯ ซึ่งผู้วิจัยมองว่าพิธีกรรมและระบบการเกษตร

บนที่สูง เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ด้านการเกษตร และเนื่องจากชุมชนม้งบ้านสันป่าเกี๊ยะมีการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายในอันเป็นผลมาจากการพัฒนาการวิเคราะห์พิธีกรรมและการเกษตร จะใช้กรอบแนวคิดเกี่ยวกับการคงอยู่ การสูญหาย และการปรับประสานความรู้แบบดั้งเดิมกับความรู้สมัยใหม่มาเป็นหลักในการวิเคราะห์การศึกษาครั้งนี้

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ เพื่อศึกษากระบวนการถ่ายทอดความรู้แบบดั้งเดิมตลอดถึงประสบการณ์ด้านการเกษตรบนที่สูงอย่างยั่งยืน และเพื่อศึกษาถึงวิธีการจัดการระหว่างความรู้แบบดั้งเดิมกับความรู้สมัยใหม่และการนำความรู้ที่ได้รับจากประสบการณ์และการถ่ายทอดทั้งในและนอกหมู่บ้าน ไปใช้เพื่อการยังชีพบนที่สูง

เพื่อให้สามารถเข้าใจถึงประเด็นของการศึกษาอย่างชัดเจนและครบถ้วน ซึ่งมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงซึ่งกันและกันระหว่างองค์ประกอบต่างๆ ในชุมชน จึงนำเสนอผลการวิจัยเป็นลำดับ ดังต่อไปนี้

เริ่มจากการตั้งถิ่นฐานและบริบททั่วไปของชุมชน ประกอบด้วย ประวัติหมู่บ้าน สิ่งแวดล้อมทางกายภาพและทรัพยากรธรรมชาติ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สังคมและวัฒนธรรม ความเชื่อ พิธีกรรม ลักษณะประชากร การปกครอง ความสัมพันธ์กับภายนอกชุมชน และความสัมพันธ์ภายในชุมชน

หลังจากนั้นเป็นการศึกษาเกี่ยวกับการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์แบบดั้งเดิมของชุมชน ซึ่งประกอบด้วย การถ่ายทอดจากพ่อแม่ ผู้ลูก และการถ่ายทอดในระบบเครือญาติ การถ่ายทอดในรูปแบบของพิธีกรรม ความเชื่อของชุมชน การถ่ายทอดในวิถีของวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชน ตลอดจนการถ่ายทอดในระบบของผู้นำทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ และผู้อาวุโสในชุมชน

ต่อจากนั้นจะเป็นการศึกษาถึงการผสมผสานความรู้เก่ากับความรู้ใหม่ เพื่อการพัฒนาการเกษตรบนที่สูงอย่างยั่งยืนของชุมชน ซึ่งประกอบด้วย การจัดการความรู้เก่าและความรู้ใหม่ของชุมชนตามวิถีของชุมชน ตลอดจนความเป็นไปได้ถึงการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมจากการใช้สารเคมีและการใช้เทคโนโลยีทางการเกษตรของชุมชน การเกิดองค์กรต่างๆ ในชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับการเกษตรและการพัฒนา การเคลื่อนไหวของสถานการณ์ทางด้านการเกษตรภายนอกชุมชนที่กระทบต่อการเกษตรบนที่สูงอย่างยั่งยืนภายในชุมชน

ท้ายสุดจะเป็นการศึกษาถึงแผนการยังชีพเพื่อการพัฒนาการเกษตรบนที่สูงอย่างยั่งยืน ซึ่งมุ่งศึกษาในประเด็น ความสัมพันธ์ระหว่างระบบการเกษตรภายนอกชุมชนกับระบบการเกษตรภายในชุมชน การคงอยู่และการสืบทอดความรู้และประสบการณ์ด้านการเกษตรแบบดั้งเดิมของชุมชน และการจัดการระบบการเกษตรบนที่สูงกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน

ซึ่งแต่ละตอนมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.1 การตั้งถิ่นฐานและบริบททั่วไปของชุมชน

4.1.1. สภาพทั่วไป

บ้านม้งสันป่าเกี๊ยะเป็นหมู่บ้านของชาวเขาเผ่าม้งซึ่งตั้งอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยเชียงดาว ณ ระดับความสูง 1,320 เมตรเหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง การเดินทางไปยังบ้านม้งสันป่าเกี๊ยะสามารถเดินทางได้โดยทางรถยนต์ รถมอเตอร์ไซด์ โดยแยกออกจากทางหลวงสายเชียงใหม่-ฝาง หรือทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 107 ประมาณกิโลเมตรที่ 71-72 บริเวณบ้านแม่ณะเลี้ยวซ้ายเข้าถนนสายเล็กๆ และเลี้ยวไปตามถนนลูกรัง เป็นระยะทางประมาณ 25 กิโลเมตร ผ่านบ้านปางโง้งปางฮ่าง การเดินทางมาที่หมู่บ้านในฤดูแล้งใช้เวลาประมาณ 1 ชั่วโมง 30 นาที ส่วนในฤดูฝนอาจใช้เวลาถึง 3 ชั่วโมง

ความสำคัญในเชิงท่องเที่ยว บ้านม้งสันป่าเกี๊ยะคือความท้าทายและความยากลำบากในการเดินทาง สำหรับบรรดานักท่องเที่ยวที่ชอบการผจญภัยและเดินป่า โดยปกติจะมีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศที่นิยมการท่องเที่ยวแบบทัวร์ป่า (Trekking Tour) เดินทางมาที่หมู่บ้านแห่งนี้ สถานที่ท่องเที่ยวอื่นในบริเวณนี้เช่น การเดินขึ้นดอยหลวงเชียงดาว เริ่มตั้งที่หน่วยเดินหญ้าชัด การล่องแพ เป็นต้น

4.1.2. ประวัติของหมู่บ้าน

เป็นเวลานานมาแล้วที่แม่วกลุ่มหนึ่งเข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณ (หน่วยพิทักษ์ป่าขุนห้วยแม่กอกในปัจจุบัน) พิกัด UTM 4829000 E, 21419000 N ระดับความสูงประมาณ 1,450 เมตร จากระดับน้ำทะเล ขณะนั้น ไม่มีถนนเข้าออกสู่ภายนอก การเดินทางเข้าออก ต้องเดินเท้าหรือใช้ม้าหรือล่อเป็นพาหนะ ผันใช้ลูกแทนเงิน ในการแลกเปลี่ยนสินค้า และยังเป็นเสมือนยาที่มีค่ามากที่สุดของชาวเขา จากหมู่บ้านเดินเข้าไปตามสันเขาทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ สู่บริเวณดอยหลวงเชียงดาว ซึ่งเป็นภูเขาหินปูน พื้นที่ไร่นาและมันฝรั่งจะปรากฏอยู่บริเวณลาดเขา เชิงเขาและในหลุมยุบ (Sink hole) นอกจากนี้ แม้วยังปลูกข้าวไร่สำหรับบริโภค บริเวณต้นน้ำแม่เมินและต้นน้ำแม่เก๊ะ ต่อมาผลจากการสู้รบกับพม่าบริเวณเมืองแหง ปรากฏทหารเกณฑ์ส่วนหนึ่งเข้ามาในดอยเชียงดาว เบียดเบียนอาหารจากชาวเขา ประกอบกับมีคนเสียชีวิตจากโรคหยา (โรคหิวขาดโรคและมาลาเลีย) ประมาณปี พ.ศ. 2480 ชาวเขาจึงย้ายหมู่บ้านมาอยู่บริเวณจุกเขาของต้นน้ำแม่เมะ พิกัด UTM 4837000 E, 21367000 N ระดับความสูงจากน้ำทะเลประมาณ 1,300 เมตร ประกอบอาชีพทำไร่นา มันฝรั่ง ในดอยเชียงดาว และข้าวไร่บริเวณต้นน้ำแม่เมะ สันดอยป่าเกี๊ยะ จนกระทั่ง ปี พ.ศ. 2510 มีคนเสียชีวิตจากโรคระบาดและมาดกรรม แม้วกระจัดกระจายออกไปตั้งถิ่นฐานหลายบริเวณ บริเวณดอยผาแดง พิกัด UTM 4833000 E, 21372000 N เป็นที่ตั้งของหมู่บ้านที่มีครัวเรือน

มากที่สุดปรากฏอยู่ในแผนที่ภูมิประเทศ มาตราส่วน 1:50,000 กรมแผนที่ทหาร พ.ศ. 2512 ชื่อบ้านแม่ว้าเกียะ (แม่ว้าผาแตก) ระดับความสูงประมาณ 1,340 เมตร ส่วนอื่นๆ ที่กระจัดกระจายไปอยู่บริเวณคันน้ำขุนแม่เมิน พิกัด UTM 4834000 E, 21382000 N และอีกส่วนอยู่บริเวณคันน้ำแม่กอก พิกัด UTM 4799000 E, 21351000 N บางส่วนก็ย้ายไปอยู่ตามคอยอื่นๆ ขณะนั้นเริ่มมีหน่วยงานต่างๆ เข้ามาในพื้นที่ เริ่มจากนิคมสงเคราะห์ชาวเขา เมื่อปี พ.ศ. 2515 เริ่มมีการตัดถนนเข้ามา โครงการไทย-ออสเตรเลีย เมื่อปี พ.ศ. 2516 จนถึงโครงการพัฒนาป่าไม้ที่สูง หน่วยที่ 1 (แม่ตะมาน) เมื่อปี พ.ศ. 2523 ด้วยนโยบายของหน่วยงานของรัฐ ซึ่งห้ามชาวเขาบุกเบิกที่ทำกินอีกต่อไป นโยบายการพัฒนาสงเคราะห์ชาวเขา ประกอบกับมีคนเสียชีวิตจากโรคระบาดเพิ่มขึ้น แม่จึงย้ายถิ่นฐานอีกครั้งไปอยู่รวมกันที่ บ้านสันป่าเกียะ ในปัจจุบัน บริเวณพิกัด UTM 4811000 E, 21371000 N ที่ระดับความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 1,315 เมตร ขณะนั้นอาชีพของแม่ยังคงได้แต่ปลูกฝิ่นและมันฝรั่งในคอยเชิงควา ปลูกข้าวไร่บริเวณคันน้ำแม่เมิน และคันน้ำห้วยแม่กอกน้อย และมีบางส่วนซื้อนาที่บริเวณตอนกลางของน้ำแม่เมิน และห้วยแม่กอกน้อยจากชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง เพื่อทำข้าวนาดำ จนถึงปี พ.ศ. 2530-2531 แม่สันป่าเกียะจึงเริ่มสนใจปลูกกะหล่ำปลี, แครอท เป็นพืชเศรษฐกิจ

ลักษณะการย้ายถิ่นฐานของชาวเขาเผ่าแม่วั้นั้น เป็นลักษณะเฉพาะกลุ่มที่มักจะตั้งถิ่นฐานและมีการอพยพเคลื่อนย้ายอยู่เสมอ ศูนย์วิจัยชาวเขา (2524) ได้สรุปสาเหตุของการอพยพย้ายถิ่นของชาวเขาเผ่าแม่ว ไว้ดังนี้

1. สาเหตุจากจารีตประเพณีการเกษตร แม่วมีอาชีพทำไร่ฝิ่นเป็นหลัก เมื่อปลูกฝิ่นติดต่อกันในไร่เก่าติดต่อกันหลายปีจะทำให้ดินเสื่อมคุณภาพ ผลผลิตลดลง แม่จะทิ้งไร่เดิมไปและไถนถางและเผาป่าเพื่อทำไร่ใหม่ จนกระทั่งไร่ค่อยๆ ห่างออกไปจากหมู่บ้าน ในที่สุดเมื่อระยะทางจากไร่ใหม่กับหมู่บ้านห่างกันมากแม่อก็จะย้ายหมู่บ้านเพื่อให้อยู่ใกล้ไร่ใหม่ของตน และเมื่อไม่มีพื้นที่ที่จะถางเพื่อทำไร่ใหม่อีกต่อไปก็จะหาทำเลใหม่ที่เหมาะสมสำหรับการตั้งหมู่บ้านใหม่ต่อไป

2. สาเหตุด้านสาธารณสุข จากลักษณะภูมิอากาศที่หนาวเย็นบนภูเขาสูง แม่จะปลูกบ้านค่อมทับดิน กิจกรรมต่างๆ ในครัวเรือนนับตั้งแต่การประกอบอาหาร จนถึงที่หลับนอนจะอยู่ภายในบ้านทั้งหมด ทำให้ไม่ค่อยมีการรักษาความสะอาดทั้งในและนอกบริเวณบ้าน เมื่ออยู่ไปนานวันขยะและมูลสัตว์จะทับถมกันซึ่งเป็นบ่อเกิดของเชื้อโรคทั้งต่อคนและสัตว์ได้เป็นอย่างดี เมื่อมีการล้มตายของคนในหมู่บ้าน แม่จะใช้วิธีการอพยพหมู่บ้าน แต่การอพยพด้วยเหตุนี้มักไม่ไกลจากที่เดิมนัก

3. สาเหตุจากการย้ายตามหมู่คณะ แม่วที่มีฐานะค่อนข้างยากจนจะถูกพวกญาติพี่น้องที่อยู่บ้านอื่นชักชวนให้ไปอยู่ด้วยกัน เมื่อพวกที่มีฐานะยากจนอพยพออกจากหมู่บ้านไปเป็นจำนวนมาก พวกที่มีฐานะค่อนข้างดีก็จะย้ายตาม ทั้งนี้เพราะแม่ไม่ชอบที่จะอยู่หากมีจำนวนครัวเรือนน้อยเนื่องจากกลัวเรื่องของโจรผู้ร้ายและคนต่างเผ่าที่จะมาทำร้าย เมื่อมีงานรื่นเริงประจำปี พิธีกรรมต่างๆ ก็ไม่สนุกเพราะมีคนน้อย

4.1.2 สิ่งแวดล้อมทางกายภาพและทรัพยากรธรรมชาติ

4.1.2.1 สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ

- ที่ตั้ง อาณาเขต และการเข้าถึง

ตำแหน่งที่ตั้งและอาณาเขต ทิศเหนือ ได้ ตะวันออก และตะวันตก เขตการปกครอง

การเดินทางสู่หมู่บ้านม้งสันป่าเกี๊ยะมี 4 เส้นทาง

1. สายบ้านนาเลา

2. สายบ้านจ่า

3. สายบ้านแม่ณะ จากทางหลวงสายเชียงใหม่-ฝาง ประมาณกิโลเมตรที่ 71-72 แยกซ้ายมือ เข้าหมู่บ้านผ่านบ้านปางโฮ้ง ปางฮ่างประมาณ 21 กิโลเมตร จะถึงที่ตั้งของหน่วยโครงการพัฒนาป่าไม้ที่สูง หน่วยที่ 1 แม่ตะมาน

4. สายไร่ธาระมิงค์ จากทางหลวงสายเชียงใหม่-ฝาง ตรงหลักกิโลเมตรที่ 67-68 จะถึงบ้านแก่งปันเต้า มีทางแยกซ้ายไปตามถนนลูกรังเข้าไร่ธาระมิงค์ ผ่านนิคมชาวเขาดอยเชียงดาว ผ่านสถานีเกษตรที่สูง ไทย-ออสเตรเลีย โครงการพัฒนาป่าไม้ที่สูง แม่ตะมาน ระยะทางประมาณ 28 กิโลเมตร

4.1.2.2 ลักษณะสภาพธรรมชาติของพื้นที่

ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไป เป็นเทือกเขาสูงสลับซับซ้อน ทำให้มีความหลากหลายของสภาพพื้นที่ที่มีลักษณะของความลาดชันหรือลาดเท (Slope) บริเวณนี้จะติดกับ ดอยหลวงเชียงดาว ซึ่งมีลักษณะคล้ายเกือกม้า ดอยหลวงเชียงดาวนี้มีอาณาเขตทิศเหนือติดกับดอยนาง ทิศใต้ติดกับดอยกิ่วลมและดอยขุนปางตาล ทิศตะวันตกติดกับดอยผาแดง ดอยแปรสันกลาง และทิศตะวันออกติดกับที่ราบเชียงดาว การวางตัวของเทือกเขาต่างจะเรียงขนานกันในแนวตะวันตก-ตะวันออก เช่นเดียวกับลักษณะการไหลของลำน้ำ ดังนั้นน้ำจากลำห้วย ลำธาร และแหล่งน้ำซับจึงไหลลงทางตะวันออกสู่แอ่งที่ราบเชียงดาวก่อนจะไหลลงสู่แม่น้ำปิงอีกที่หนึ่ง ห้วยที่ไหลลงสู่แม่น้ำปิงโดยตรงมี 4 ห้วย คือ ห้วยแม่ลู่ ห้วยแม่กิด ห้วยแม่ทะ และห้วยแม่ณะ

ในด้านความสูง ดอยหลวงเชียงดาวจัดเป็นภูเขาที่มีความสูงเป็นอันดับสามของประเทศ รองจากดอยอินทนนท์ (2,565 เมตร) และดอยผ้าห่มปก (2,285 เมตร) สำหรับดอยหลวงเชียงดาวจัดว่าเป็นภูเขาหินปูน ซึ่งมีลักษณะเป็นเขาสูงชัน ยอดแหลม ส่วนใหญ่เป็นหินปูนที่เกิดในยุคเพอร์เมียนตอนปลายของมหายุคพาเลโอโซอิก (อายุประมาณ 230-280 ล้านปี) หรือเรียกว่าหมู่หินราชบุรี หินปูนเกิดจากการทับถมของซากสัตว์ที่มีปูเป็นโครงสร้างหรือเป็นเปลือก เช่น หอย ปะการัง ในท้องทะเล นานวันไปตะกอนเหล่านี้ก็จะจับตัวแข็งจนกลายเป็นหิน เมื่อเปลือกโลกมีการเคลื่อนไหวโดยการบีบอัดตัว หินปูนใต้ท้องทะเลจึงถูกดันขึ้นมาเป็นภูเขาหินปูน

4.1.2.3 ทรัพยากรธรรมชาติ

-หินและดิน

โครงสร้างทางธรณีวิทยาของพื้นที่ที่ศึกษา สามารถแบ่งตามกลุ่มทางธรณีได้ 2 ลักษณะคือ

1. กลุ่มหินตะกอนเก่า เกิดในยุคคาร์บอนิเฟอรัส (Carboniferous) และ เพอร์เมียน (Permian) มีอายุราว 350 – 250 ล้านปี พบหินตะกอนเก่าประเภท หินทราย หินชั้นเนื้อแข็ง (Chert) เกรย์แวค (Greywack) และหินดินดานจนถึงหินกรวดมน พบบริเวณตอนเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือของพื้นที่ที่ศึกษา ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 7,514.25 ไร่ 12.02 ตารางกิโลเมตร หรือร้อยละ 24.29

2. กลุ่มหินอัคนี หรืออัคนีแทรกซ้อน เกิดจากการแข็งตัวของหินหนืดภายในผิวโลกในยุค ไตรแอสสิก (Triassic) มีอายุราว 230 – 195 ล้านปี สันนิษฐานว่าปะทุขึ้นมาภายหลังและเย็นตัวลง ประกอบกับเกิดการชะล้างพังทลาย และการยกตัวของแผ่นดิน จนเกิดกลุ่มหินอัคนีแทรกซ้อนขึ้น ซึ่งประกอบด้วยหินแกรนิต และแกรโนไดโอไรต์สีเนื้อดอกเป็นหลัก พบบริเวณทิศตะวันออกเฉียงใต้ของพื้นที่ที่ศึกษา ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 23,416 ไร่ 37.47 ตารางกิโลเมตร หรือร้อยละ 75.71

-ดิน

1. กลุ่มดิน Ustipsamments เป็นดินที่เกิดจากการสลายตัวของหินพื้นฐาน เนื้อดินเป็นดินร่วนปนทราย มีกรวด และหินโผล่ มีการระบายน้ำดี มีการพัฒนาชั้นดินเล็กน้อยเพราะเกิดการกัดเซาะโดยลม และน้ำมาก เนื่องจากความลาดเอียงของพื้นที่ ความลึกของดินตั้งแต่ 50 – 70 เซนติเมตร หน้าดินชั้น 3 – 4 เซนติเมตร ดินมีความเป็นกรดจัดปานกลาง มีช่วงแห้งแล้งมากกว่า 90 วันใน 1 ปี พบดินชนิดนี้ในบริเวณตอนเหนือของพื้นที่ที่ศึกษา ซึ่งมีลักษณะภูมิประเทศเป็นสันเขา และภูเขาที่มีความลาดเทส่วนใหญ่มากกว่าร้อยละ 50 ระดับความสูงตั้งแต่ 1,150 – 1,624 เมตร จากระดับน้ำทะเล พืชพรรณที่พบ ได้แก่ ก่อ และสน

2. กลุ่มดิน Paleustults เป็นดินที่เกิดจากการสลายตัวของหินอัคนี เนื้อดินเป็นดินร่วนปนทรายมีการระบายน้ำดี มีการสะสมของดินเหนียวเนื่องจากชะล้าง ดินมีความลึกมากกว่า 90 เซนติเมตร ดินมีความเป็นกรดแก่ถึงกรดปานกลาง ดินมีสีค่อนข้างแดง มีความอุดมสมบูรณ์ต่ำเหมาะสำหรับการปลูกพืชไร่ยกเว้นในฤดูแล้ง เนื่องจากมีช่วงแห้งแล้งมากกว่า 90 วันใน 1 ปี พบดินชนิดนี้บริเวณทิศตะวันตกของพื้นที่ที่ศึกษา ซึ่งมีลักษณะภูมิประเทศเป็นสันเขา และภูเขาที่มีความลาดเทส่วนใหญ่ไม่เกินร้อยละ 35 ระดับความสูงตั้งแต่ 700 – 1,100 เมตร จากระดับน้ำทะเล บริเวณนี้มีพืชที่เป็นแนวเชื่อมต่อระหว่างป่าดิบแล้งกับป่าสนผสมผลัดใบ (Ecotone)

3. กลุ่มดิน Paleudults เป็นดินที่เกิดจากการสลายตัวของหินอัคนี เนื้อดินเป็นดินร่วน ร่วนปนทราย และร่วมเหนียว มีการระบายน้ำค่อนข้างดี บพว่ามีดินเหนียวปะปนบ้างเนื่องจากการชะ

ล่าง ดินมีความลึกมากกว่า 100 เซนติเมตร ดินมีความเป็นกรดปานกลาง มีสีเหลืองปนน้ำตาล และเหลืองปนแดง มีความอุดมสมบูรณ์ต่ำถึงปานกลาง เหมาะสำหรับปลูกไม้ยืนต้น พืชไร่ทั่วไป เป็นกลุ่มดินที่มีความชื้นมากกว่ากลุ่ม Paleustults พบดินชนิดนี้บริเวณตอนกลางถึงทิศตะวันออกเฉียงใต้ของพื้นที่ที่ศึกษา ซึ่งมีลักษณะภูมิประเทศเป็นสันเขา และจอมเขาที่มีความลาดชันส่วนใหญ่ไม่เกินร้อยละ 35 ระดับความสูงมากกว่า 1,100 เมตร จากระดับน้ำทะเล พืชพรรณที่พบเป็นป่าดิบแล้ง ได้แก่ สน และก่อ

4. กลุ่มดิน (Paleaqualts) เป็นดินที่เกิดจากการทับถมของตะกอนลำนํ้า เนื้อดินมีความละเอียดปานกลาง (ร่วนปนเหนียว) มีการระบายน้ำแล้ว ดินมีความลึกมากกว่า 100 เซนติเมตร ดินมีความเป็นกรดถึงกรดปานกลาง มีสีน้ำตาล น้ำตาลปนแดง มีความอุดมสมบูรณ์ต่ำหากปลูกพืชจะให้ผลผลิตปานกลางและสามารถปลูกพืชก่อนและหลังเกี่ยวข้าวได้ เพราะมีความชื้นเพียงพอสำหรับการปลูกพืชที่มีอายุสั้น พบดินชนิดนี้บริเวณที่ราบชันบันได และที่ราบน้ำท่วมถึงตามแนวลำนํ้าแม่เมิน และห้วยแม่กอกน้อย เหมาะสำหรับเป็นพื้นที่ทำนา

-แหล่งน้ำ

ชาวบ้านใช้น้ำจากต้นน้ำห้วยแม่กอกน้อยเป็นประปาภูเขาสำหรับใช้บริโภคและอุปโภคในหมู่บ้าน ส่วนแหล่งน้ำที่ใช้ในการเพาะปลูกใช้น้ำจากน้ำฝนและประปาภูเขา

-ป่าไม้

บ้านสันป่าเกี๊ยะจะใช้ไม้ก่อและสนสามใบหรือเรียกกันว่าสนเกี๊ยะสำหรับเป็นเชื้อเพลิงก่อไฟและจุดเพื่อให้แสงสว่างในบ้านเรือน ลักษณะของป่ารอบๆ ชุมชนจะเป็นป่าดิบแล้ง (ป่าสน ป่าก่อ) และป่าดิบแล้งผสมไม้ผลัดใบซึ่งแนวค่อ (Ecotone) ระหว่างระบบนิเวศของป่าดิบแล้งและป่าผลัดใบ (บวรศักดิ์ เพชรานนท์, 2537)

- ทรัพยากรป่าไม้และความหลากหลายทางระบบนิเวศน์ป่าไม้

ความหลากหลายทางชีวภาพ (Biodiversity) ความหลากหลายของระบบนิเวศน์ (Ecosystem diversity) เช่น ชนิดของป่า ถิ่นที่อยู่อาศัยของพืชและสัตว์ (Habitat) สภาพภูมิประเทศ (Landscape) ความหลากหลายของชนิดพันธุ์ (Species diversity) ความหลากหลายทางพันธุกรรม (Genetic diversity) เช่น พันธุ์พืชและสัตว์ (Genotypes) ทั้งในระดับกลุ่มพันธุ์ (Population) หรือสายพันธุ์ (Individuals/clones) ของพืชและสัตว์ในแต่ละชนิดพันธุ์ (Species) พื้นที่การเกษตร ที่อยู่อาศัย พื้นที่เสื่อมโทรม ไร่ร้าง พื้นที่ป่าอื่นๆ ชนิดของป่าไม้ในหมู่บ้าน เช่น ป่าสนเขา (Pine forest) ป่าสนเขาผสมไม้ก่อ (Pine-oak forest) ป่าก่อ (Oak forest) ป่าเบญจพรรณ

ความโดดเด่นของพื้นที่ (ทั้งการเกษตร, ท้องที่เขว, ฯลฯ) ความสูง สภาพอากาศ แหล่งกำเนิดต้นน้ำลำธาร ความหลากหลายทางชีวภาพ เช่น พรรณพืช สภาพป่าบริเวณนี้เป็นป่าสนสามใบ จัดอยู่ในสังคมพืชป่าก่อ-สนเขา ซึ่งจะขึ้นอยู่ในพื้นที่ที่มีสภาพภูมิอากาศแบบหนาวเย็นเท่านั้น นอกจากนี้ยังมีพรรณพืชชนิดอื่นๆ แตกต่างกันไปตามระดับความสูงของพื้นที่ ได้แก่ สังคมพืชป่า

ดิบแล้ง สังกมพืชป่าเบญจพรรณ สังกมพืชป่าดิบเขา และสังกมพืชกึ่งอัลไพน์ รวมแล้วจะมีพรรณพืชประมาณ 109 วงศ์ 377 สกุล 570 ชนิด ลักษณะของสังกมพืชที่สำคัญของพื้นที่คือสังกมพืชแบบกึ่งอัลไพน์ ซึ่งจะพบได้ในพื้นที่สูงที่เป็นหินปูน และมีลักษณะภูมิอากาศที่แปรปรวนตลอดปี สังกมพืชแบบกึ่งอัลไพน์นี้ หมายถึง สังกมพืชที่ไม่มีไม้ยืนต้น ประกอบด้วยพืชล้มลุกและไม้พุ่มเตี้ยเป็นส่วนใหญ่ ไม้ยืนต้นเท่าที่พบเช่น ค้อคอย (*Trachycarpus excelsa*) และ ชมพูพาน (*Wightia speciosissima*) พรรณไม้ที่พบก็มีหลายชนิด ทั้งพรรณไม้เขตอบอุ่นและอัลไพน์ เช่น คำปองหลวง (*Clematis wattii*, *Delphinium altissimum* var. *siamensis*, *Thalictrum calcicolum*, *T. siamensis* (Ranunculaceae), *Geranium lamberti* subsp. *siamensis* (Geraniaceae) เป็นต้น

พรรณสัตว์ สัตว์ที่หายากและมีอยู่เฉพาะถิ่น เป็นแหล่งท่องเที่ยวทั้งในระดับท้องถิ่น ภูมิภาค และประเทศ

คุณค่าทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ สภาพทางกายภาพของพื้นที่ แหล่งต้นน้ำลำธาร พื้นที่ต้นน้ำย่อย (Sub-watershed areas) ที่ให้กำเนิดแม่น้ำลำธารหลายสาย ทั้งที่หล่อเลี้ยงชุมชน ในเขตหมู่บ้าน อำเภอ และไหลลงสู่แม่น้ำปิง คุณภาพของน้ำ ปริมาณน้ำ

ทรัพยากรป่าไม้ พื้นที่ป่าไม้ ชนิดของดินและหิน สภาพความชุ่มชื้น สภาพความลาดชัน แหล่งพรรณพืชหายาก (Rare species) พรรณไม้เฉพาะถิ่น (Endemic species) พรรณพืชใกล้สูญพันธุ์ (Endangered species) และพรรณไม้ที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ คุณค่าทางด้านนันทนาการและการท่องเที่ยว

4.1.3 การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ

บริเวณเขตพื้นที่ชุมชนม้งหมู่บ้านสันป่าเกี๊ยะ อยู่ในเขตชั้นคุณภาพลุ่ม 1 A และยังอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าพื้นที่อยู่ในความรับผิดชอบของโครงการพัฒนาป่าไม้ที่สูง (หน่วยที่ 1) แม้จะตามกฎหมายพื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่อนุรักษ์ห้ามมิให้มีคนเข้ามาอาศัย และทำกิจกรรมใดๆ แต่ในสภาพความเป็นจริงจากประวัติการย้ายถิ่นของม้งสันป่าเกี๊ยะ ได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานและประกอบอาชีพทำการเกษตร ก่อนการประกาศเขตพื้นที่อนุรักษ์ของทางราชการ ทำให้การย้ายชาวเขาออกจากพื้นที่ทำได้ลำบาก ดังนั้นจึงเป็นภาระของทางราชการ ในการจัดหาที่อยู่และพื้นที่ทำกินให้แก่ชาวเขาบ้านม้งสันป่าเกี๊ยะ ซึ่งอาศัยอยู่และพื้นที่ทำกิน ให้แก่ชาวเขาบ้านม้งสันป่าเกี๊ยะ ซึ่งอาศัยอยู่ในเขตพื้นที่มานานกว่า 60 ปี และยังคงเคยชินกับการใช้ชีวิตอยู่บนภูเขาสูงมากตั้งแต่บรรพบุรุษ จากสาเหตุดังกล่าวจึงเกิดแนวคิดการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติขึ้นในระหว่างชุมชนชาวบ้านกับหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องโดยคำนึงถึงการบริหารการจัดการใช้ธรรมชาติที่เหมาะสมอันได้แก่ ทรัพยากรป่าไม้ การใช้พื้นที่ดินเพื่อการเกษตร ทรัพยากรน้ำ มีรายละเอียดดังนี้

ก. การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ ป่าไม้ในเขตพื้นที่ที่สามารถแบ่งออกได้

1. ป่าอนุรักษ์ ป่าอนุรักษ์ในพื้นที่ศึกษาหมายถึง พื้นที่ที่กำหนดให้รักษาสภาพของป่าต้นน้ำ ประกอบด้วย พื้นที่ป่าธรรมชาติที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน พื้นที่ป่าปลูกของโครงการพัฒนาป่าไม้ที่สูง (หน่วยที่ 1) แม่ตะมาน และพื้นที่ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 28,853.30 ไร่ หรือประมาณ 46.16 ตารางกิโลเมตร หรือร้อยละ 95.37 ซึ่งประกอบด้วยพื้นที่ป่าธรรมชาติและป่าปลูก

- ป่าธรรมชาติ

พื้นที่ป่าธรรมชาติด้านทิศตะวันออกประกอบด้วย ป่าดิบแล้ง(ป่าสนและป่าก่อ) ทิศตะวันตกเป็นป่าดิบแล้งผสมไม้ผลัดใบ ซึ่งเป็นแนวคั่นระหว่างระบบนิเวศของป่าดิบแล้งและป่าผสมผลัดใบ นอกนั้นพบป่าดิบชื้นบริเวณใกล้เคียงร่องน้ำ เมื่อพิจารณาป่าธรรมชาติตามอายุพบว่าป่าไม้รุ่นใหม่อายุไม่เกิน 15 ปี มีร้อยละ 20.23 ซึ่งเดิมเป็นพื้นที่ทำไร่ของชาวเขา ปัจจุบัน ชาวเขาตระหนักถึงความสำคัญของป่าประเภทนี้เพราะเป็นป่าต้นน้ำลำธาร

- ป่าปลูก

พื้นที่ป่าปลูกเป็นป่าสนสามใบ (สนเกลียะ) ดำเนินการปลูกโดยโครงการพัฒนาที่สูงหน่วยที่ 1 (แม่ตะมาน) ปัจจุบันป่าสนสามใบประสบปัญหาจากไฟป่าเสมอ เนื่องจากใบสนที่หล่นลงพื้นและย่อยสลายยาก ตกทับถมบนพื้นที่เป็นเชื้อเพลิงอย่างดีสำหรับไฟฟ้า ทำให้ได้พื้นที่ว่างไม่มีโอกาสเจริญเติบโต ควรมีการวางแผนการควบคุมไฟป่า โดยประชาสัมพันธ์ ให้ความรู้แก่คนในพื้นที่ตลอดจนนำแนวกันไฟในฤดูแล้ง สำหรับร่องน้ำบริเวณขุนท้ายการปลูกไม้ที่สามารถซึมซับน้ำ เก็บกักน้ำได้ดี ได้แก่กล้วยป่า ป่าไผ่ ซึ่งเป็นไม้ท้องถิ่นเจริญงอกงามอยู่ตามลำห้วย

2. ป่าชุมชน

พื้นที่ป่าชุมชนครอบคลุมพื้นที่อย่างน้อย 113.92 ไร่หรือ 0.18 ตารางกิโลเมตร ทำการจัดระบบการปลูกให้มีรอบการตัดฟัน 5 ปี คือปลูกปีละ 22.79 ไร่ หรือ 0.04 ตารางกิโลเมตร ไม้ใช้สอยที่ปลูกได้แก่ ยูคาลิปตัส และไม้ก่อ สำหรับเป็นเชื้อเพลิงและใช้ก่อสร้าง สนสามใบเพื่อทำไม้เกลียะเป็นเชื้อสำหรับก่อไฟและจุดเพื่อให้แสงสว่างในครัวเรือน และไม้ก่งสำหรับใช้สอย การจัดระบบการปลูก การดูแลรักษา ตลอดจนตัดฟันให้อยู่ในความควบคุมขององค์กรชุมชน

ข. การใช้ประโยชน์จากพื้นที่ดินเพื่อการเกษตร

พื้นที่ทำการเกษตรเดิมทำการจัดระบบการปลูกพืชให้มีการใช้ประโยชน์จากระบบการใช้พื้นที่ โดยพิจารณาปัจจัยตามลาดเท และความลึกของดินซึ่งสามารถจัดระบบการปลูกพืชได้ 3 ระบบ

-ระบบที่ 1

เป็นระบบการปลูกพืชไร่หมุนเวียน และสลับเป็นแนวราบความลาดเทของพื้นที่ มีพืชตระกูลถั่วเป็นแนวไม้พุ่มคลุมดิน ปลูกเป็นแนวความลาดเทระยะห่างตามแนวตั้ง 3 เมตร เพื่อป้องกันการชะล้างพังทลายของดิน และเพื่อบำรุงดิน มีไม้ผลสลับในพื้นที่ถือการปลูกพิจารณาจากพืชเดิมที่เคยปลูกประกอบด้วย ความเหมาะสมด้านระดับความสูงจากน้ำทะเลของพื้นที่ อุณหภูมิ

ปริมาณน้ำฝน และความอุดมสมบูรณ์ของดิน พืชไร่ที่ปลูกได้แก่ ข้าวไร่ กระหล่ำปลี ผักกาดหางหงษ์ มันฝรั่ง แครอทและถั่วแดง ไม้พุ่มตระกูลถั่วได้แก่ กระถิน และถั่วมะแฮะ ไม้ผลได้แก่ บัวบก ท้อ กาแฟ ชา กับลิ้นจี่ ไม้ใช้สอยได้แก่ ไม้ ยูคาลิปตัส และไม้ก่อ ปลูกเป็นแนวกันลมรอบพื้นที่หรือในที่ว่าง พื้นที่ที่ถูกจัดให้อยู่ในระบบนี้ได้แก่พื้นที่ที่มีความลาดเทตั้งแต่ร้อยละ 12 ถึงร้อยละ 35 และดินมีความลึกมากกว่า 20 เซนติเมตร ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 603 ไร่ หรือ 0.96 ตารางกิโลเมตร หรือร้อยละ 1.99 เฉลี่ย 14.36 ไร่ต่อครัวเรือน

-ระบบที่ 2

ระบบนี้มีการปลูกไม้หลายชนิดประกอบด้วย บัวบก ท้อ ชา กาแฟ และลิ้นจี่ ในลักษณะผสมผสานในแปลง มีไม้ใช้สอยได้แก่ ไม้ ยูคาลิปตัส และไม้ก่อ โดยปลูกเป็นแนวกันลม โดยเริ่มพัฒนาจากการปลูกพืชไร่แบบเดิมมาเป็นการปลูกพืชแบบระบบที่ 1 แต่มีไม้ผลปลูกปนมากกว่าแบบที่ 1 ในระยะเริ่มแรกไม้ผลยังเล็กอยู่ชาวเขาจะใช้พื้นที่ปลูกพืชไร่ เมื่อไม้ผลโตก็จะลดพื้นที่ปลูกลง จนกระทั่งไม้ผลเจริญเติบโตเต็มที่จึงเลิกปลูกพืชไร่ พื้นที่ที่ใช้ปลูกไม้ผลเศรษฐกิจส่วนใหญ่มีความลาดเทร้อยละ 35 ถึง ร้อยละ 50 และดินมีความลึกมากกว่า 50 เซนติเมตร ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 243 ไร่ หรือ 0.39 ตารางกิโลเมตร หรือร้อยละ 0.80 เฉลี่ย 5.79 ไร่ต่อครัวเรือน สำหรับพืชอื่นที่มีความเหมาะสมในพื้นที่ซึ่งพิจารณาระดับความสูงจากระดับน้ำทะเล อุณหภูมิ ราคาและการขนส่ง ผลผลิต ซึ่งควรได้รับการทดลองในพื้นที่ได้แก่ เห็ดหอมซึ่งสามารถใช้ไม้ก่อเป็นวัสดุในการเพาะ และสามารถอบแห้งก่อนส่งตลาด ได้แต่ต้องมีการพิจารณาอย่างรอบคอบในเรื่อง ไม้ก่อที่นำมาเพาะเห็ดหอม โดยจัดระบบให้ชาวเขาใช้ไม้ก่อที่ปลูกเองนอกจากนี้ในแปลงเพาะปลูกพืชสมุนไพรที่มีความสามารถในการป้องกันศัตรูพืช เพื่อทดแทนการใช้สารเคมีด้านการใช้ปุ๋ยเคมีของชาวเขา และการที่มีการส่งเสริมให้มีการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ทดแทนในรูปปุ๋ยคอกและปุ๋ยหมัก ซึ่งการใช้สารเคมีในปัจจุบัน ชาวเขายังไม่มีความรู้ในการใช้อย่างถูกวิธีและไม่รู้ถึงพิษภัยที่เกิดขึ้นจากการใช้สารเคมี ซึ่งมีผลต่อตนเองและสิ่งแวดล้อม ระบบการปลูกพืชไร่พื้นที่ในลักษณะดังกล่าวคือมีการหมุนเวียนเกื้อกูลกันและกัน โดยปราศจากการใช้ปุ๋ยเคมี และสารเคมีปราบศัตรูพืช เป็นที่ยอมรับของชาวเขาก็จะมักไปสู่การพัฒนาเป็นป่าไม้ผลธรรมชาติ ซึ่งมีลักษณะลอกเลียนแบบ ระบบนิเวศป่าธรรมชาติ คือมีไม้หลายชนิดอยู่ในพื้นที่ เรือนยอดหลายระดับตามความเหมาะสมของประมาณแสงที่ต้องการของพืช มีการหมุนเวียนของธาตุอาหารและลดปริมาณศัตรูพืชโดยการควบคุมโดยพืชเอง

-ระบบที่ 3

เป็นระบบการใช้พื้นที่ในแปลงนา มีลักษณะผสมผสานขึ้นจากการปลูกข้าวเพียงอย่างเดียว โดยมีการเลี้ยงปลาและปลูกพืชตระกูลถั่ว ในแปลงนา ไม้ผลและไม้ใช้สอยในที่ว่าง พืชตระกูลถั่ว ในพื้นที่ได้แก่ ถั่วเหลือง ถั่วลิสง และถั่วเขียว ปลูกที่เลี้ยงในแปลงนาได้แก่ ปลานิล พื้นที่ใน

ระบบนี้ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 347.25 ไร่หรือ 0.56 ตารางกิโลเมตร หรือร้อยละ 0.01 เฉลี่ย 8.27 ไร่ต่อครัวเรือน

ก. การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรน้ำ

แหล่งน้ำที่ใช้ในการบริโภคในชุมชนและเพื่อการเพาะปลูก ได้จากแม่น้ำเมินและห้วยแม่กอกน้อย การใช้น้ำในหมู่บ้านโดยใช้ระบบประปาภูเขาดึงน้ำจากห้วยแม่กอกน้อย ซึ่งบริเวณดังกล่าวเป็นป่าสนมีความสามารถในการดูดซับน้ำ ส่งผลให้ห้วยแม่กอกน้อยมีปริมาณน้ำในฤดูแล้งน้อยไม่เพียงพอในการใช้ปัจจุบัน ได้มีการพัฒนาพื้นที่บริเวณห้วยให้มีความสามารถในการดูดซับและเก็บกักน้ำ ได้คิ่งขึ้น และได้ดึงน้ำจากห้วยข้างเคียงมาเสริมเพื่อให้พอใช้ในฤดูแล้ง และชาวเขาได้ใช้บ่อน้ำในหมู่บ้าน ซึ่งอยู่บริเวณร่องน้ำแต่ตำแหน่งที่สร้างอยู่ต่ำกว่าบ้านและส้วม ซึ่งทำให้คุณภาพน้ำไม่สะอาดเพียงพอ

การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในหมู่บ้านสันป่าเกี๊ยะ ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรป่าไม้การใช้พื้นที่ดินและการใช้ทรัพยากรน้ำ ควรจัดให้อยู่ในความดูแลรับผิดชอบจากองค์กรชุมชน โดยจัดการวางแผน วางระเบียบ กฎเกณฑ์ ให้ชัดเจนมีองค์กรชุมชน ควรปรึกษากับผู้อาวุโสของ 3 ตระกูลใหญ่คือตระกูล เริงไม แซ่หาง และแซ่ลี ตลอดจนประชากรวัยแรงงานที่มีหัวหน้าเผ่า คุม และหน่วยงานของศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาตลอดจนบรรณรักษ์ชาวบ้านคอยเฉพาะหัวหน้าครัวเรือน

4.2. การศึกษาเกี่ยวกับสภาพเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของชุมชน

4.2.1. กล่าวโดยทั่วไป

โครงสร้างทางประชากรประกอบด้วย จำนวนครัวเรือน จำนวนประชากร (เพศ อายุ) โอกาสทางการศึกษา (1 โรงเรียน) สาธารณูปโภคของหมู่บ้าน ประปาภูเขา ไฟฟ้า สถานบริการสาธารณสุข สภาพทางเศรษฐกิจของหมู่บ้าน รายได้เฉลี่ยของครัวเรือน อาชีพ ทรัพย์สิน (จำนวนรถยนต์ โทรทัศน์ จานดาวเทียม จักรเย็บผ้า ฯลฯ) ลักษณะการถือครองที่ดิน ลักษณะของการทำการเกษตร (ไร่เลื่อนลอย แบบหมุนเวียน) การตั้งถิ่นฐานของหมู่บ้าน สภาพรูปแบบวัฒนธรรมและค่านิยมของชุมชน นับถือผี พุทธ คริสต์ ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.2.2. ประชากรและครัวเรือน

บ้านสันป่าเกี๊ยะ ดำรงเมื่อปี พ.ศ. 2543 ประชากรเป็นชาวเขาเผ่ามั่ว มีจำนวน 456 คน เป็นชาย 216 คน หญิง 240 คน จำนวนครัวเรือน 54 ครัวเรือน ประชากรในวัยแรงงาน (15-60 ปี) เป็นชาย 210 คน หญิง 239 คน และวัยชรา (มากกว่า 60 ปี) เป็นชาย 6 คน หญิง 1 คน

4.2.3. ด้านการศึกษา

เนื่องจากบ้านสันป่าเกี๊ยะสำรวจเมื่อปี พ.ศ. 2537 เพิ่งจะมีโรงเรียนของกระทรวงศึกษาธิการมาตั้งได้ไม่นาน ประชากรวัยผู้ใหญ่ อายุ 15-50 ปี ส่วนใหญ่มักไม่ได้เรียนหนังสือ ผู้ที่มีการศึกษาจะอยู่ในรอบครัวใหญ่ที่สามารถส่งไปเรียนโรงเรียนในที่ราบ ซึ่งมีความสามารถอ่านออกเขียนได้ (อย่างต่ำจบชั้นประถมศึกษาตอนปลาย) จำนวน 23 คน จากจำนวนประชากรในวัยนี้ทั้งหมด 159 คน ส่วนประชากรวัยเด็กที่มีอายุครบตามเกณฑ์การศึกษาภาคบังคับ จำนวนทั้งสิ้น 95 คน ได้เข้าเรียนหนังสือที่โรงเรียนบ้านสันป่าเกี๊ยะ เป็นจำนวน 67 คน ส่วนประชากรที่มีอายุมากกว่า 50 ปี ไม่ได้ได้เรียนหนังสือ

จากการสำรวจในปี พ.ศ. 2543 ประชากรซึ่งมีความสามารถอ่านออกเขียนได้ (อย่างต่ำจบชั้นประถมตอนปลาย) มีจำนวน 150 คน จากประชากรวัยนี้ทั้งหมด 337 คน ส่วนประชากรวัยเด็กที่มีอายุครบตามเกณฑ์การศึกษาภาคบังคับจำนวนทั้งสิ้น 119 คน

4.2.4. โครงสร้างครอบครัว

โครงสร้างครอบครัวของประชากรบ้านสันป่าเกี๊ยะ มีลักษณะเหมือนกับครอบครัวมั่งคั่งทั่วไป กล่าวคือ ในครัวเรือนจะประกอบด้วย พ่อ แม่ ซึ่งเป็นคนรุ่นอาวุโสของหมู่บ้าน โดยพ่อจะเป็นหัวหน้าครอบครัว มีอำนาจตัดสินใจเรื่องราวต่างๆ ในครัวเรือน มีลูกชายแต่งงานแล้ว ภรรยาลูกชายและบุตร ลูกชายและลูกสาวที่ยังไม่ได้แต่งงาน รวมรุ่นอายุ 3 รุ่น

วงศ์ตระกูลในบ้านสันป่าเกี๊ยะสำรวจใหม่ในปี 2543 จะประกอบด้วยตระกูลใหญ่ (3) ตระกูล ได้แก่ ตระกูลแซ่ลี จำนวน 20 ครัวเรือน 38 ครอบครัว ตระกูลเริงไม จำนวน 16 ครัวเรือน 38 ครอบครัว และตระกูล แซ่หาง จำนวน 15 ครัวเรือน 25 ครอบครัว นอกนั้นจะมีแซ่โซ้ง 1 ครัวเรือน เลาดำ 1 ครัวเรือน และ ไพรวัลย์ 1 ครัวเรือน เพิ่มขึ้นมา

ทั้ง 3 ตระกูลใหญ่จะมีหัวหน้าของตนเองเป็นผู้อาวุโสที่สุดในตระกูลมีอิทธิพลต่อชาวแม้วในวงศ์ตระกูลเดียวกัน แต่ผู้อาวุโสของตระกูลเริงไม และแซ่ลีจะมีอิทธิพลในหมู่บ้านมากเนื่องจากมีฐานะดี ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านปัจจุบัน ซึ่งเป็นตำแหน่งจากการจะผลัดเปลี่ยนกันระหว่างคนของตระกูลเริงไมและแซ่ลี ปัจจุบันได้แก่นาย สมพงษ์ แซ่ลี ซึ่งถือว่าเป็นประชากรวัยแรงงาน และมีการศึกษาจากตระกูลแซ่ลี มีหน้าที่ติดต่อประสานงานกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ เข้าร่วมฝึกอบรมราชการต่างๆ จากเจ้าหน้าที่และถ่ายทอดข่าวสารแก่ชาวบ้าน ตลอดจนประชุมชาวบ้านเมื่อมีข่าวสารหรืองานที่ต้องขอความร่วมมือจากชาวบ้าน

ลักษณะการสร้างบ้านเรือน มีการปลูกบ้านคารมประเพณีโดยปลูกคร่อมดินโดยใช้พื้นดินเป็นพื้นเรือน การเลือกภูมิสถานที่ตั้งของข้างบ้านเขาจะมีการเล็งทาล่วงหน้าว่าภูมิตำเลตรงนั้น

เหมาะที่จะปลูกบ้านลงไปหรือไม่ ถ้าสถานที่ตั้งบ้านไม่เหมาะสมอาจทำให้ครอบครัวมีเหตุการณ์ภัยหรือทำให้เกิดความไม่สงบสุขต่างๆ ได้ หมู่บ้านนี้มีการปลูกบ้านเป็นบริเวณกลุ่มใกล้ชิดกันตามแซ่เพื่อช่วยเหลือกันและกันและป้องกันขโมยที่จะมาลักทรัพย์สิน เมื่อเลือกพื้นที่ได้แล้วก็จะปรับพื้นที่ให้เตตรงแล้วจึงปลูกบ้านคร่อมลง วัสดุที่ใช้สร้างบ้านสมัยก่อน จะใช้วัสดุตามท้องถิ่นได้ไม้แผ่นโดยใช้ขวานตัดและรากออกเป็นแผ่นๆ หรือไม้ไผ่ไม้จำพวก ไม้เนื้อแข็ง ไม้ฝาทะเป็นไม้เนื้ออ่อน วัสดุทำหลังคาจะเป็นแผ่นใบคา นำมากรองเป็นตับๆ ใช้มุงหลังคา ปัจจุบันลักษณะการสร้างบ้านเรือนแบบนี้ มีน้อยลงส่วนใหญ่จะใช้วัสดุสมัยใหม่ เข้ามาใช้เช่น ลังกะสี กระเบื้องมุงหลังคา คอนกรีตบล็อก ปูนซีเมนต์ เสาคอนกรีต ฯลฯ มีบ้านหลายหลัง หันมาสร้างบ้านสมัยใหม่ โดยใช้วัสดุใหม่และจ้างช่างที่เป็นคนพื้นราบเป็นช่างสร้างบ้านให้

4.2.5 ลักษณะการแต่งกาย

การแต่งกายของชาวม้งสันป่าเกี๊ยะ จำนวนกลุ่มย่อยโดยพิจารณาจากการแต่งกายของชายและหญิงดังนี้

ชาย สมัยก่อนนิยมใช้ผ้าสีดำหรือน้ำเงินเข้ม เสื้อแขนยาวจรดข้อมือ ขลิบของข้อมือด้วยผ้าสีฟ้าหรือสีน้ำเงิน ชายเสื้อสีฟ้าระดับเอวเสื้อไม่มีคอ ปกสายเสื้อด้านขวาทับด้านซ้าย แขนขวาเสื้อจะปักลายต่างๆ สะดุดตามาก กางเกงสีเดียวกับเสื้อมีลักษณะขากว้างมากแต่ปลายขาแคบลง เป้ากางเกงจะหย่อนยานลงมาจนต่ำกว่าระดับเข่า รอบเอวมีผ้าสีแดงทับกางเกงไว้ที่ชายทั้ง 2 ข้าง ปีกตลอดลายสวยงามและห้อยชายทั้ง 2 ไร่ด้านอวตลอดลายปัก ปัจจุบันผู้ชายม้งบ้านนี้มักเปลี่ยนแปลงการแต่งกายโดยหันมาใช้เสื้อยืดแบบคนพื้นราบมากขึ้น แต่กางเกงยังคงใช้แบบเดิมอยู่ เว้นแต่มีงานประเพณี พิธีการต่างๆ ถึงจะแต่งตัวตามประเพณีดั้งเดิม

หญิง เสื้อจะเป็นผ้าสีดำหรือน้ำเงินเข้ม แขนยาวขลิบขอบแขนด้วยผ้าสีฟ้าหรือน้ำเงิน ชายเสื้อยาวจะถูกปิดทับด้วยกระโปรงเวลาสวมสายเสื้อซ้ายและขวาจะปักตลอดลายและขลิบด้วยผ้าสีและปักตลอดลายตลอดแนวคอปกเสื้อเป็นทรงกลม สีห้อยพับไปด้านหลัง ด้านหนึ่งของคอปกจะมีการประดิษฐ์ตลอดลายสวยงาม ถึงและกระโปรงเย็บขั้วตลอดตัวโดยเป็นผ้า 3 ชั้น เย็บต่อกับท่อนบนเป็นผ้าขาวท่อนกลางเป็นผ้าซึ่งเขียนตลอดลายด้วยวิธีเขียนด้วยขี้ผึ้งแล้วนำไปย้อมเป็นสีน้ำเงิน เกิดเป็นตลอดลายตลอดท่อน และท่อนล่างเป็นผ้าสีน้ำเงินเข้มหรือดำ มีการใช้ผ้าก๊วนและปักตลอดลายเป็นระยะๆ ไปตลอดท่อนเช่นกับเมื่อเย็บต่อเข้าด้วยกัน 3 ท่อนแล้วจึงจับจีบเย็บรอบๆ ให้รอบขอบกระโปรง และเย็บต้นตลอดตัวเก็บไว้ ขอบเอวทั้ง 2 ชายจะมีเศษผ้าก่อนออกมาเป็นเชือกใช้มัดกระโปรงกับเอวให้แน่นเมื่อสวม รอยผ้าด้านหน้าของกระโปรงอีกชั้นหนึ่ง มาห้อยหน้าผืนหนึ่ง คาดปิดทับรอยผ้าด้านหน้าของกระโปรงอีกชั้นหนึ่ง มาห้อยหน้าผืน หญิงสาวมักจะปักตลอดลายสวยงามลงไว้ แต่ในระยะหลังมานี้ท่อนกลางของตัวกระโปรงแทนที่จะเป็นผ้าเขียนลายขี้ผึ้งย้อมสี

กลับนิยมซื้อผ้าพิมพ์ลวดลาย สำเร็จรูปมาใช้มากกว่า ช่วงขาท่อนล่างจะมีผ้าสีน้ำเงินหรือดำทับโดยรอบ ซึ่งเป็นการแต่งกายของหญิงมั่งในหมู่บ้านนี้ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก

4.2.6 ความเชื่อที่สำคัญ

ความเชื่อทางศาสนาที่ถ่ายทอดกันมานานประเพณีและคตินิยมปฏิบัติกันอยู่ คือความเชื่อในแบบการนับถือผี วิญญาณ และการบูชาบรรพบุรุษในการนับถือผี นั้นอาจจัดได้เป็นหลายระดับ ดังนี้

1. ผีระดับเทพหรือเทวดา จัดว่าเป็นผู้สร้างสรรพสิ่งทั้งปวงและเป็นผู้ดูแลโลกทั้งหมด เป็นผู้อนุญาตให้คนมาเกิด กำหนดชีวิตคนและกำหนดอายุคน เปรียบเหมือนมัจจุราช
2. ผีฝ่ายคอยต่อสู้กับผีร้าย โดยมีบทบาทสำคัญมาในการรักษาคนเจ็บป่วยที่เกี่ยวกับเรื่องของขวัญวิญญาณ แบ่งได้ 2 พวกใหญ่ คือ ผีประเภทที่เข้าทรงร่างมนุษย์ และที่เรียนท่องจำคาถา
3. ผีทั่วๆ ไป เป็นผีที่ให้ทุกข์และโทษ แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือ

3.1 ผีเรือน จะประกอบด้วยผีสำคัญคือ

- 3.1.1 ผีประตู ผีประตูเป็นผู้ปกป้องรักษาทั้งคนและสัตว์ในครัวเรือนได้สมบูรณ์แข็งแรงและแพร่ลูกหลานผีประตูอีกชนิดหนึ่งคือมีประตูห้องนอนในบ้านแต่ละหลังอาจมี 2-3 ครอบครั้ว เมื่อมีสมาชิกของครอบครั้วใดครอบครั้วหนึ่งเจ็บป่วย และผู้รู้ว่าจะต้องเลี้ยงผี ประตูของครอบครั้วนั้นเขาจึงประกอบพิธีขึ้นที่ประตูห้องนอนของครั้วนั้นเองในบ้าน
- 3.1.2 ผีเสา มั่งปกติจะมีเสากลางรับสันหลังคา 2-3 ต้น เสาต้นกลางเป็นที่ส่งสกลิตของผีเสา
- 3.1.3 ลีเกะ เป็นผีที่สิงร่างกับขามั่งไปขอชาวจีนมาเลี้ยง ในสมัยก่อนไว้ที่ประตูต้นนอกแล้วย้ายมาไว้ในประตูต้นใน ปัจจุบันย้ายมาอยู่ข้างฝาบ้าน ม่านตรงข้ามกับประตูหน้า ลีเกะ จะมีกระดาษสีเหลืองสีขาวแผ่นขนาดฝ่ามือหรือใหญ่กว่าเล็กน้อย ปิดตรงบริเวณข้างฝา ลีเกะ ช่วยให้ทำมาหากินเจริญ ลูกหลานเพิ่มพูน สัตว์เลี้ยงและพืชผลได้ดี คำขायคิมิเงินมีทอง
- 3.1.4 หิ้งผี เรียกว่า ทำแท้ง เป็นหิ้งผีประจำตัวของหมอผีทรงผีหว่า เป็นหิ้งผีสำหรับหมอผีเรือน และหิ้งผียาเป็นหิ้งผีสำหรับหมอยาสมุนไพร หิ้งผีเหล่านี้มิใช่จะครบทุกหลังคาเรือน บางครั้วเรือนอาจไม่มีหิ้งผีประเภทใดๆ เลยก็ได้ เนื่องจากไม่มีหมอผีเฉพาะประเภทนั้นๆ

- 3.1.5 ศีเตาไฟใหญ่ ชาวม้งถือว่าเตาไฟใหญ่มีบุญคุณแก่คนในบ้านทำให้ผู้อาศัยมีความสุข
- 3.1.6 ศีเตาไฟเล็ก เป็นผู้ให้ความอบอุ่นแก่คนในบ้านทำให้ผู้อาศัยมีความสุข
- 3.1.7 บรรพบุรุษ พ่อ แม่ ปู่ย่าหรือบรรพบุรุษในสายผู้ชายที่ล่วงลับจะเป็นส่วนหนึ่งของผีเรือน บ้างก็สิงสถิตอยู่ที่คานซึ่งพาดระหว่างเสาต้นห้องนอน ที่อยู่ชิดประตูหน้ากับเสาผนังด้านตรงข้ามหรือด้านกึ่งผีและเป็นคนที่เป็นที่วางพาดขึ้นลอยเหนือหัว แต่มีผู้กล่าวว่าบรรพบุรุษอยู่ที่ส่วนปลายของเสาผี
- 3.1.8 ศีทั่วไป ศีพวกนี้ถึงอยู่ที่ทั่วไป เช่น ศีป่า ศีจอมปลวก ศีถ้ำ เป็นต้น ยังมีผีประเภทเร่วร่อน ซึ่งถูกจัดว่าเป็นพวกคอยชักชวน โห่ คนที่ตายลงไปไม่มีญาติพี่น้องทำพิธีให้ หรือตายไม่มีญาติขาดการทำพิธีวิญญาณจะล่องลอยไปเรื่อยๆ ไม่สามารถไปเกิดใหม่ได้ ศีเหล่านี้อาจนับว่าเป็นผีภัยหรือผีที่ให้โทษมากกว่าให้คุณ เมื่อคนไปทำผิดต่อหรือแม้ไม่ทำผิดต่อผีเหล่านี้ บางครั้งก็ถูกกลั่นแกล้งเอาได้ จากความเชื่อในเรื่องวิญญาณชาวม้งจึงเชื่อว่ามนุษย์โดยทั่วไปประกอบขึ้นด้วย 2 ส่วน สำคัญคือ ร่างกายและวิญญาณหรือขวัญ การเจ็บป่วยของคนจึงเกี่ยวกับ 2 ส่วนนี้เป็นสำคัญ การเจ็บไข้ที่เกิดขึ้นมักจะถูกวิจยเบื้องต้นแรกเกิดจากขวัญหรือวิญญาณเพราะมีผีมาลักหรือลวงเอาขวัญไป ก็จะมีการเลี้ยงผีถ้าความเจ็บป่วยเป็นเรื่องทางร่างกายเขาจะรักษาโดยใช้พวกสมุนไพร ต่างๆ และปฏิบัติต่อร่างกายโดยการนวด ใช้ขวดหรือสัตว์เข้าดูด

4.2.7 ลักษณะนิสัย

ในสภาพปัจจุบันม้งบ้านต้นป่านี้นั้นมีการติดต่อกับสังคมภายนอกมาก ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงลักษณะนิสัยใจคอไปบ้างแต่ที่ยังมีลักษณะนิสัยเด่นชัดในปัจจุบัน สามารถแยกได้ดังนี้

1. ความอดสาหัสขยันขันแข็ง ในชีวิตของครอบครัวชาวม้งในหมู่บ้านนี้ มีความขยันขันแข็งในการทำงานแบบไม่มีวันว่างทั้งชายและหญิง มีการแบ่งแยกงานกันทำหรือร่วมกันทำงานเป็นครอบครัวเป็นกลุ่มคน โดยทั่วไปผู้ชายจะทำงานในด้านการวางแผนผลิตพืชทางการเกษตร ช่อมสร้างบ้านเรือน วัสดุอุปกรณ์การเกษตร เครื่องมือเครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ เช่น ครกกระเดื่องตำข้าว ไม้หินใช้ไม้ข้าวโพด ฯลฯ มีการติดต่อกับสังคมภายนอกด้านธุรกิจ ถ้ามีเวลาว่างก็จะออกล่าสัตว์ ส่วนผู้หญิงนอกจากงานในโล่งแจ้ง จะผัดขอบเรื่องการเรือน เสียดังแต่อาหารคนในครอบครัว

และอาหารสัตว์ ช่อมแซมและถักเช็บเสื้อผ้าสมาชิกครอบครัว ทำความสะอาดเครื่องนุ่งห่ม เช็บปัก ถักร้อยลายผ้าต่างๆ ที่นำมาประดิษฐ์ลวดลายเครื่องนุ่งห่ม

2. ความรักอิสระ จากประวัติศาสตร์ชาวม้ง เคยทำสงครามกับจีนอยู่บ่อยๆ เพราะพยายามหลีกเลี่ยงภาวะของการถูกกดขี่ครอบงำเรื่อยมา รู้ดีรักความอิสระ ไม่ยอมเป็นเมืองถ้างไคร

3. ความเปิดเผยและซื่อสัตย์ ลักษณะชาวม้งเป็นคนเปิดเผย ปากกับใจตรงกันคิดอย่างไรก็พูดอย่างนั้น มีความซื่อสัตย์โดยเฉพาะในเรื่องการทำธุรกิจการค้า

4. ลักษณะปัจเจกบุคคล ยังมีความผูกพันกันค่อนข้างแน่นแฟ้นในระบบเครือญาติ การทำงานบ้านอาจมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันเช่นการสร้างบ้าน จะมีญาติพี่น้องคนรู้จักมาช่วยกันสร้างแล้ว เจ้าของบ้านก็จะกอบอาหารเลี้ยงเป็นการสร้างความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันบางครั้งมีการลงแขกในประเพณีต่างๆ เช่นงานเก็บเกี่ยวข้าว ฯลฯ แต่ส่วนใหญ่จะมีการหาเลี้ยงชีพด้วยตัวเอง โดยต่างคนต่างทำเพราะเห็นว่าเป็นอิสระดี

5. ความฉลาด ได้มีผู้เปรียบเทียบชาวเขาเผ่าต่างๆ ในการเข้าเรียนหนังสือแล้วสรุปได้ว่าชาวเขาเผ่าม้งมีความฉลาดจัดอยู่ในลำดับแรกๆ และมีความสามารถเรียนได้ดีและเก่งในวิชาคณิตศาสตร์

6. ความก้าวร้าวภายใต้สถานะการณ์เฉพาะ ชาวเขาเผ่าม้งส่วนใหญ่จะถ่อมตนคอยหลีกเลี่ยง การปะทะขัดแย้งกัน แต่เมื่อได้รู้สึกว่าตนถูกละเมิด ถูกโกงเอาเปรียบเขาจะแสดงอาการก้าวร้าวหรือพฤติกรรมโต้ตอบในทางรุนแรงถึงที่สุด

7. การรักษาหน้า ชาวม้งถือเรื่องการรักษาหน้ามากเขาจะพยายามหลีกเลี่ยง การใช้กำลังเข้าแก้ไขปัญหโดยทุกวิถีทางเท่าที่จะทำได้ หนุ่มสาวอาจตัดสินใจกับฝืนหากรู้สึกว่าคนต้องเสียหน้าอย่างมาก ซึ่งสาเหตุอาจมาจากถูกด่าว่าอย่างรุนแรงจากพ่อ แม่ ออกหักสุญเสียคนรัก

4.2.8 ค่านิยม

ค่านิยมประเพณีปัจจุบันคงจะได้ครอบคลุมที่จะไม่ทุกค่านิยมได้ซึ่งค่านิยมบางประการที่เคยถือปฏิบัติกันมาตามจารีตประเพณี เริ่มมีการปรับเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมค่านิยมที่เด่นชัดของสังคมม้งและยังเป็นที่ยึดถือกันอยู่ทั่วไปได้แก่

1. เพศชายมีสภาพสูงกว่าเพศหญิง จากสาเหตุทางจารีตประเพณีสังคมม้งมีการสืบสกุลทางฝ่ายชาย การตั้งถิ่นฐานจึงนิยมตั้งถิ่นฐานกับทางฝ่ายชาย ผู้ชายจะเป็นผู้สืบทอดหน้าที่เกี่ยวกับพิธีกรรมของครัวเรือนต่อจากบิดา ซึ่งพิธีกรรมหลายอย่างฝ่ายหญิงไม่สามารถทำได้ การแต่งงานเรียกว่าการซื้อเมีย คือฝ่ายหญิงต้องไปอยู่บ้านฝ่ายชายและช่วยเป็นแรงงานในบ้านฝ่ายชาย ผู้

ชายมักเป็นผู้ตัดสินใจสิ่งที่สำคัญๆ ต่างๆ ได้แก่ กิจกรรมของชุมชนโดยส่วนร่วม การตัดสินใจ พิพาทต่างๆ ตลอดจนการติดต่อธุรกิจการค้าเป็นหน้าที่ของฝ่ายชาย

2. ชาวม้งนิยมผู้ขยันทำมาหากิน ผู้ชายม้งให้ความสำคัญกับผู้หญิงที่จะมาเป็นภรรยา โดยคำนึงถึงความขยันหมั่นเพียรมากกว่าความสวยงาม ซึ่งให้ความสำคัญรองลงมา ความคิดของผู้หญิงก็เช่นเดียวกัน ดังนั้นสมัยปัจจุบัน ชายโสดโสดคิดฝันหรือยาเสพติดอื่น ย่อมยากที่จะได้หญิงตามอุดมคติมาเป็นภรรยา หนุ่ม-สาวใดที่นอนกลางวันถือว่าขี้เกียจมากทำมาหากินไม่พอเพียง

3. ชาวม้งนิยมมีบุตรมาก ในสมัยโบราณการมีบุตรมากจะหรือทดแทนอัตราการเสี่ยงเรื่องพารกตายมากเพราะสมัยนั้นมีโรคภัยไข้เจ็บมาก ชาวม้งจึงนิยมมีลูกมากๆ เพื่อเพิ่มปริมาณเครือญาติ วงศ์ตระกูลให้ใหญ่ขึ้นและที่สำคัญต้องการใช้แรงงานมาประกอบอาชีพการเกษตร เพราะเป็นกิจกรรมที่ต้องการใช้แรงงานมาก แรงงานมีการช่วยส่งเสริมสถานภาพทางสังคมอีกทางหนึ่งด้วย ปัจจุบันแนวความคิดนี้เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างแล้ว ด้วยมีระบบการรักษาพยาบาลดีขึ้น มีลูกมากต้องมีการเลี้ยงดูมากขึ้นด้วย ฯลฯ

4. การรักษาเกียรติของคน ชาวม้งจะหลีกเลี่ยงการดูถูกดูหมิ่นในเรื่องความรู้สึกที่ได้ถูกละเมิดทรัพย์สิน อาจนำไปสู่การหาทางออกด้วยความรุนแรง แม้กระทั่งในการเจรจาข้อพิพาท ผู้แพ้จะได้รับการรักษาหน้าไว้ มิให้เกิดความรู้สึก อับอายจนเกินกว่าเหตุ

5. ชาวม้งเริ่มนิยมสนับสนุนบุตรหลานให้ได้รับการศึกษา ปัจจุบันชาวม้ง ได้ส่งบุตรหลานเข้ารับการศึกษาระดับสูงขึ้นนอกจากการศึกษาภาคบังคับในหมู่บ้าน เมื่อจบการศึกษาในระดับสูงๆ ได้เข้าทำงานในหน่วยงานของรัฐและเอกชน ทำให้เป็นที่เชิดหน้าชูตาของวงศ์ตระกูล พ่อ แม่มีความภูมิใจ

4.3.1 ประเพณีที่สำคัญ

4.3.1 ประเพณีฉลองปีใหม่

ช่วงปีใหม่ของม้งจะตรงกับเดือนสุดท้ายของปี จึงถือว่าเป็นวันส่งท้ายปีเก่าต้อนรับปีใหม่ ช่วงวันฉลองปีใหม่ส่วนใหญ่จะตกอยู่ในเดือนธันวาคมแต่อาจจะกล่าวได้ว่าอยู่ในช่วง ไคช่วงหนึ่งระหว่างเดือนพฤศจิกายนถึงมกราคมของแต่ละปี หัวหน้าครัวเรือนม้งจะประกอบพิธีกรรมต่างๆ เพื่อเป็นสิริมงคลของครัวเรือน ถัดจากวันส่งท้ายปีเก่า 3 วัน จะจัดเป็นวันฉลองปีใหม่ เป็นทางการ และทุกคนจะต้องหยุดทำงานใน 3 วันแรกของปีใหม่ ผู้หญิง-ชายจะนุ่งเสื้อผ้าชุดใหม่ โดยเฉพาะหนุ่ม-สาว จะประกวดประชันกันเต็มที่ในเรื่องของการแต่งกายและเครื่องประดับเงินมีการเล่นลูกข่าง หนุ่ม-สาวจะจับคู่เล่นโยนลูกข่าง โดยฝ่ายหญิงและชายจะเข้าแถวอยู่คนละแถว ตรงข้ามกัน แล้วโยนเล่นส่ง-กลับลูกข่างระหว่างคู่ของตนเอง ในกรณีมีการทำพนันในการเล่นลูกข่างถ้าได้เป็นฝ่ายแพ้จะถูกปรับเอาสิ่งของที่มีติดตัวเช่น ผ้าเช็ดหน้า แหวน กำไลข้อมือ ฯลฯ เสียให้แก่ผู้ชนะ และ

ในยามค่ำ มีการร้องเพลงแก้แค้นและกันเป็นการไล่ของคนด้วย ดังนั้นของที่ปรับแก้พันนั้นจะต้องคืนให้แก่เจ้าของทั้งหมด หลังจากที่ร้องเพลงได้ตอบกันแล้ว

4.3.2. ประเพณีการเกิด

ผู้ทำหน้าที่หมอดำเฝ้าในหมู่บ้านม้งไม่แน่นอน นอกจากสามีแล้วผู้ช่วยทำคลอดจะเป็นเพศหญิง ส่วนใหญ่ ได้แก่ มารดาสามี หรือญาติเพศหญิง หลังคลอดแล้วทารกเป็นเพศชายจะฝังรกบริเวณเสาผีของบ้าน ถ้าเป็นเพศหญิงจะฝังรกไว้ใต้เตียงในห้องนอนของคู่สามีภรรยา นั้น เมื่อเด็กเกิดได้ 3 วัน เขาจะทำพิธีเรียกขวัญและตั้งชื่อเด็ก ซึ่งจะถือว่าเด็กนั้นเป็นคนสมบูรณ์แล้ว แต่ถ้าเด็กเกิดใหม่ตายภายใน 3 วันแรก ก่อนทำพิธีดังกล่าว เขาจะนำศพไปฝังง่าย ๆ ไม่มีพิธีมากนัก ผู้หญิงที่คลอดจะต้องอยู่ไฟ โดยนำเครื่องนอนย้ายมานอนข้างเตาไฟเล็กกับลูกน้อย และไฟที่เตาจะต้องติดอยู่ตลอดในระหว่าง 1 เดือนแรกที่คลอดบุตรแล้ว ในระยะเวลานี้มารดาจะต้องกินข้างกับไก่หรือไข่ไก่ตลอดระยะเวลา 1 เดือน ในการอยู่ไฟมีข้อห้ามจะมีถึงไม้สดหรือตะเหลถึงปักไว้หน้าประตูบ้าน หากบุคคลภายนอกประสงค์เข้าบ้าน ต้องถอดรองเท้า หมวก ถุงย่าม ไว้นอกบ้านเสียก่อน หรือก่อนเข้าบ้านต้องขออนุญาตเสียก่อน

4.3.3 ประเพณีเกี่ยวสาว

โดยทั่วไปการเกี่ยวพาราตี ชาวม้งไม่นิยมเกี่ยวพาด่อน้าผู้ชาย หรือผู้หลักผู้ใหญ่ เพราะถือเป็นการไม่ให้เกียรติผู้ใหญ่ ดังนั้น ชายหนุ่มพึงใจสาวใด เขาจะร่อนพ้อ แม่ พี่น้องของหญิงสาวกลับกัน ซึ่งมักเป็นเวลาค่อนคิกแล้ว จึงค่อยแอบไปเรียกสาวอยู่ข้างฝาห้องด้านนอกของบ้าน และพูดจาเกี่ยวพาราตีด้วยเสียงกระซิบ เพื่ออ้อนวอนให้หญิงสาวออกมาพบข้างนอก ชายหนุ่มต้องพยายามหลายครั้งหลายหน แล้วแต่หญิงสาวจะเกิดความพึงพอใจ ซึ่งกันและกัน แล้วหญิงสาวจะออกจากบ้านมาพบชายหนุ่มข้างนอกและอาจพากันไปพลอดรักในพุ่มพงไม้ การมีสัมพันธ์ทางเพศก่อนแต่งจึงเป็นเรื่องไม่สำคัญในสังคมม้ง แต่ไม่พึงกระทำอย่างเปิดเผยในบ้าน เพราะจะทำให้เสียเรื่อกรรเกื่องเอา ชายหญิงที่เกี่ยวพาราตี ต้องไม่เป็นแซ่เดียวกันคือ ต่างสกุลกันนั่นเอง ในช่วงเทศกาลปีใหม่ หนุ่ม-สาวมีโอกาสได้รู้จักกันและเล่นโยนลูกข่าง เกี่ยวพาราตีซึ่งกันและกันทั้งกลางวันและกลางคืน ดังนั้นมักพบว่าหลังปีใหม่นักหญิงชายจะแต่งงานกันหลายคู่

4.3.4 ประเพณีแต่งงาน

การแต่งงานของชาวม้งที่ใช้กันอยู่มีหลายวิธี วิธีที่นิยมมากที่สุดคือ การนาค ชายที่พึงใจหญิงสาวคนใดจนปลงใจว่าจะนาคมาเป็นภรรยา จะนัดหมายกับเพื่อน 2-3 คน ให้เป็นผู้ช่วย เมื่อได้โอกาสขณะที่ฝ่ายหญิงอยู่นอกบ้าน คณะชายหนุ่มนั้นจะช่วยกันนาคหญิงสาว เพื่อพาไปบ้านตนหรือบ้านญาติ แซ่สกุลเดียวกัน หรือถ้ามาจากต่างถิ่น ก็มักจะนาคเข้าป่าเพื่อเดินทางกลับหมู่บ้านตน โดยทั่วไปหญิงสาวจะร้องขอความช่วยเหลือ ซึ่งผู้ที่เข้ามาช่วยกันเป็นผู้หญิง ซึ่งเป็นแม่หรือญาติ ผู้

ชายไม่มีเกี่ยวข้อง ถ้าจุดไม่สำเร็จการจุดเป็นโมฆะหากจุดสำเร็จ ภายใน 3 วัน ฝ่ายชายจะจัดผู้แทนไปกับชายหนุ่มเพื่อไปขอมาต่อพ่อ แม่ของหญิง พร้อมกับการตกลงสินสอด ช่วงเวลาจ่ายสินสอดผู้ชายจะต้องเป็นผู้เสี้ยค่าตัว ข้าวสาร หรือการซื้อภรรยา การแต่งงานจะถือว่าเสร็จสมบูรณ์ก็ต่อเมื่อได้จ่ายค่าสินสอดเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ซึ่งมักจะเป็น 1-2 ปี หลังจากวันจุด ซึ่งหนุ่มสาวได้อยู่เป็นสามี-ภรรยา กันมาก่อน ในระหว่างนั้นแล้ว บางคู่มีบุตรถึง 2 คนแล้ว ยังไม่เสี้ยค่าตัว ข้าวสารเลยก็มี ส่วนใหญ่การจุดจะเป็นในลักษณะสมยอมหรือรับรู้ของหญิงสาวและยินดีถูกจุดด้วยความเต็มใจ แต่ก็สมควรแต่งงานอีกทีหนึ่งทำให้โดยไม่ต้องจุดหรือตาก คือการแต่งผู้ใหญ่เป็นเจ้าแม่ไปสู่ขอ การแต่งงานวิธีนี้มักจะเป็นการปลงใจร่วมกันกันสองฝ่ายมากกว่าวิธีแรก การสู่ขอ จะกำหนดวงเงินค่าสินสอด และเวลาการชำระค่าสินสอดพร้อมกันไป

การแต่งงานอีกวิธีหนึ่ง คือการหมั้นหมายระหว่างกันตั้งแต่เป็นเด็กเล็กๆ ซึ่งนิยม กันในลักษณะการหมั้นหมายระหว่างลูกพี่ลูกน้อง โดยบิดามารดาทั้ง 2 ฝ่าย ตกลงปลงใจหรือหมั้นหมายบุตรของตนแก่กัน โดยฝ่ายชายจะใช้สุรา เสื้อผ้า เงิน จำนวนไม่มากนักตามที่ตกลงกันเป็นของหมั้นแก่ฝ่ายหญิง อย่างไรก็ตามการหมั้นหมายนี้มีได้เป็น ข้อห้ามเด็ดขาดในการเปลี่ยนใจไปแต่งงานกับคนอื่น คนเปลี่ยนใจจะต้องเสี้ยค่าปรับเป็นเงินค่อนข้างสูง ในปัจจุบันการแต่งงานในลักษณะนี้มีไม่มากนัก

การแต่งงานอีกแบบหนึ่งปรากฏน้อยกว่าแบบอื่นคือในรายของชายหนุ่มกำพร้าหรือยากจนหรือย้ายจากถิ่นอื่นโดยขาดญาติพี่น้องประจวบกับบิดามารดาของหญิงสาวขาดบุตรชายที่จะรับภาระของครัวเรือนสืบต่อเขาจะรับชายหนุ่มนั้นเป็นเขต ลักษณะ “ขึ้นเขย” คือรับเข้าอยู่อาศัยเป็นสมาชิกในครัวเรือนของฝ่ายหญิง ทำมาหากินช่วยบิดามารดาฝ่ายหญิงไม่ด้วย ไม่ต้องเสี้ยค่าสินสอดหรือค่าตัว เข้าสาวแต่อย่างใด

ในสังคมของชาวเขม่ามองอนุญาตให้ผู้ชาย มีภรรยาเกินกว่าหนึ่งคนได้ แต่ก็มีในลักษณะที่ปรากฏส่วนใหญ่ จะปรากฏในพวกที่ ร่ำรวยมีฐานะทางเศรษฐกิจดี และต้องการแรงงานมาช่วยในทางการเกษตรมาก แต่ทั้งนี้โดยอยู่ภายใต้ข้อห้ามซึ่งถือปฏิบัติกันทั่วไป คือไม่อนุญาตให้มีการแต่งงานภายในแซ่สกุลเดียวกัน

4.3.5 ประเพณีการตาย

การจัดพิธีศพจะต้องดำเนินเป็นขั้นตอน ถูกต้องตามประเพณียกเว้น ทารกที่คลอดใหม่ ยังไม่ครบ 3 วัน หรือผ่านการตั้งชื่อ หากผู้ตายเป็นผู้อาวุโสหรือมีบุตรหลานมาก พิธีศพก็จะยิ่งใหญ่โตสมเกียรติมากขึ้น เมื่อมีคนตายศพของเขาจะได้รับการชำระทำความสะอาดและแต่งตัวให้ใหม่ ญาติพี่น้องจะต้องไปเชิญบุคคลต่างมารับหน้าที่แต่ละอย่าง ที่สำคัญที่สุดคือ ผู้ทำพิธีส่งศพ จะเป็นผู้

เสมือนผู้สวดสังวัญญาณ บอกทางกลับสู่บ้านเก่า หน้าที่ของบุคคลอื่น ได้แก่ ทำแคร่วางศพ หามศพ ให้อาหารแก่ศพ เป่าแคน ตีกลองในพิธีศพ ผู้เตรียมทำโลงศพ ผู้ประกอบอาหารเลี้ยงแขก คนหุงข้าว ตักน้ำ ผ่าฟัน คนบริการอาหารแก่แขก คนยิงปืนในพิธี ผู้ดำข้าว ผู้รวบรวมหนี้สินของผู้ตาย เพื่อดูว่าผู้ตายมีหนี้สินค้างจ่ายเท่าไร ซึ่งจะต้องใช้คืนในวันนั้น และหาความเป็นจริงๆ ไม่สามารถใช้คืนได้ ในวันนั้น บุตรชายของผู้ตายจะต้องให้คำสาบานว่าจะใช้คืนให้แทน ตามกำหนดเวลาที่ตกลงกัน

เมื่อมีคนตายเขาจะส่งคนไปแจ้งข่าวแก่ญาติพี่น้องยังที่ต่างๆ ถ้ามีญาติอยู่ไกลๆ ต้องเก็บศพไว้หลายวันก่อนนำไปฝัง การจัดพิธีศพใหญ่-เล็กขึ้นอยู่กับสกุลญาติ ซึ่งมีขนาดใหญ่น้อยแคไหน ขบวนแห่ศพเมื่อออกจากบ้าน เขาจะหามศพไปบนแคร่ส่วนโลงศพ จะนำไปประกอบรอไว้ในหลุมศพ ส่วนใหญ่หลุมศพของชาวม้งมักจะขุดไม่ลึก เป็นหลุมตื้นๆ เมื่อปิดฝาโลงแล้วก็เอาดินกลบ ลักษณะหลุมศพจะแตกต่างกันไปในแต่ละแซ่สกุล การฝังศพก็จะมีการเลือกทำเลที่ดี เพราะทำเลที่ดีหรือไม่จะทำให้ชีวิตบุตรภรรยาที่อยู่ข้างหลังเจริญรุ่งเรืองหรือประสบเคราะห์กรรมได้ เมื่อฝังศพครบ 13 วันเขาจะเชิญวิญญาณผู้ตายจากหลุมศพมาทำพิธีที่บ้าน โดยเชื่อว่าเมื่อผ่านพิธีแล้ววิญญาณผู้ซึ่งจะสามารถไปเกิดใหม่ได้

4.4 วิถีชีวิต

สังคมชาวเขาเผ่าม้งเป็นสังคมเกษตรกรรม ในสมัยก่อนการทำเกษตรจะทำแบบไร่เลื่อนลอยคือ ตัด ฟัน โค่น เผา เพื่อปลูกพืชได้แก่ ข้าว ข้าวโพด พืชผักและฝิ่น เมื่อดินหมดความอุดมสมบูรณ์แล้วจึงย้ายไปพื้นที่ใหม่ต่อไปอีก ปัจจุบันแนวโน้มการประกอบอาชีพแบบนี้จะลดลงเนื่องด้วยความเข้มงวดของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ป้องกันการบุกรุกทำลายป่า ตลอดจนการเพิ่มขึ้นของประชากรชาวเขาเอง ได้ให้รูปแบบการทำเกษตรเปลี่ยนแปลงไป โดยมีการปลูกพืชเศรษฐกิจเข้าไปในพื้นที่พร้อมทั้งมีการอนุรักษ์ดินและน้ำขึ้นในพื้นที่ถ้าหากจะพิจารณาถ่วงถึงวิถีชีวิตตามจารีตประเพณีโดยทั่วไปชาวเขายังมีการปลูกพืชหลัก 3 ชนิด คือ ข้าวเพื่อใช้บริโภค ข้าวโพดใช้เลี้ยงสัตว์ และฝิ่นเพื่อเสพและขายเป็นรายได้ตลอดจนใช้ประกอบพิธีกรรมต่างๆ กิจกรรมช่วงแรกๆ ของรอบปี อาจกล่าวได้ว่า เริ่มตั้งแต่

เดือนธันวาคม ผู้ชายจะออกสำรวจหาพื้นที่เพาะปลูกในรอบปี และในช่วงนี้จะต้องใช้แรงงานในครอบครัวกำจัดวัชพืชในไร่ฝิ่น และต้องเก็บเกี่ยว นวดข้าว เก็บเข้ายุ้งฉาง ซึ่งจะทำให้เสร็จในเดือนนี้ ในเดือนนี้ก็จะมีการฉลองปีใหม่ใช้เวลาประมาณ 1 สัปดาห์ หากต้องเก็บเกี่ยวข้าวยังไม่เสร็จอาจเลี้ยงงานวันปีใหม่

เดือนสิงหาคม ชาวม้งจะมีการเริ่มตระเตรียมดินปลูกฝิ่น ข้าวโพดต่อเนื่องไปจนถึงเดือนกันยายนและพร้อมกับเตรียมพื้นที่ข้าวโพดปรับให้เป็นไร่ฝิ่น เมล็ดฝิ่นรุ่นแรกจะถูกหว่านลงในช่วงเดือนนี้บ้างแล้วแต่การหว่านฝิ่นส่วนใหญ่จะอยู่ในช่วงเดือนตุลาคม อันเป็นเวลาเดียวกับเริ่มเกี่ยวข้าวไร้งันบ้าง พร้อมกับการกำจัดวัชพืชครั้งแรกในไร่ฝิ่น

เดือนพฤศจิกายน-ธันวาคม จะทำการเก็บเกี่ยวข้าวไร่และข้าวนา นวดและขนข้าวเก็บใน
 ชุ้งฉาง และในเดือนพฤศจิกายนยังคงกำจัดวัชพืชไร่พืชกันอยู่จนเข้าสู่เดือนธันวาคม จึงเริ่มกรีด
 ฝักรุ่นแรกได้บ้างแล้ว การกรีดฝักรุ่นนี้จะกระทำต่อเนื่องไปจนถึงเดือนกุมภาพันธ์ของปีถัดไปจนถึงปี
 เกษตรใหม่อีกครั้ง

กิจกรรมต่างๆ ตามที่กล่าวมานี้เป็นแบบแผนของวิถีชีวิตต่างๆ ไปของชาวม้งตามจารีต
 ประเพณีปัจจุบัน ชาวม้งหมู่บ้านม้งสันป่าเกี๊ยะ หลายครอบครัวมีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในการ
 ประกอบอาชีพทางการเกษตร โดยได้รับการส่งเสริมและความช่วยเหลือจากองค์การของรัฐบาล
 และเอกชน ได้แก่ ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา สำนักงานประมงศึกษา สาธารณสุข โครงการ
 เอกชน ได้นำพืชและสัตว์เข้ามาส่งเสริมในพื้นที่ เช่น โครงการเอกชน ได้ส่งเสริมให้ชาวบ้านเลี้ยง
 วัว และควาย เริ่มโดยการในระยะแรกๆ 5 ครอบครัว โดยคัดเลือกจากชาวบ้านที่มีความสนใจ
 พร้อมทั้งสนับสนุนพันธุ์โคและควาย 15-20 ตัวต่อครอบครัวและส่งเสริมอบรมให้ความรู้เป็น
 ระยะๆ หลังจากนั้น 3 ปี ขยายผลให้ชาวบ้านรายอื่นเลี้ยงต่อไป โดยเพิ่มการชำระคืนเป็นดอกเบี้ยอีก
 1 ตัว กล่าวคือ 1 ครอบครัวได้เครดิตวัวหรือควายไปเลี้ยง 15-20 ตัว หลังจากนั้น 3 ปี ต้องชำระคือ
 16-21 ตัว โดยมีดอกเบี้ยเพิ่มอีก 1 ตัว หน่วยงานรัฐบาล ได้นำพืชเศรษฐกิจอื่นมาส่งเสริมให้ชาว
 บ้านปลูก ได้แก่ พันธุ์กาแฟ ต้นไผ่ มันฝรั่ง มีการเลียบกึ่งต่อจากพันธุ์ดี ต่อมาพืชส่งเสริมประสบ
 ภาวะราคาตกต่ำขายไม่ได้ราคา โดยเฉพาะกาแฟ นำมาบริโภคก็ทำไม่เป็น ชาวบ้านจึงหันมาศึกษา
 พืชเศรษฐกิจจำพวกไม้ผล เช่น ลิ้นจี่ ศึกษาวิธีการปลูก การดูแลรักษา การเก็บเกี่ยวผลผลิต ฯลฯ
 จากพี่น้องม้งบริเวณใกล้เคียง เช่น ม้งผาปู้จอม ม้งม่อนเงาะ ม้งโครงการหลวงเชิงดาว และได้มีการ
 ศึกษาวิธีการปลูกส้มเขียวหวานจากจังหวัดน่าน แล้วย่นำความรู้ที่ได้มีไม้ปลูกส้มในหมู่บ้าน

ส่วนพืชผัก เช่น กะหล่ำปลี แครอท ผักกาดหางหงษ์ ผักกาดขาวปลี ได้ไปศึกษาวิธีการผลิต
 ในหมู่บ้านม้งแม่โถ อำเภอสอด จังหวัดเชียงใหม่ และนำความรู้ที่ได้รับมาผลิตในหมู่บ้านของตน
 เอง ซึ่งปัจจุบันการผลิตพืชผักสามารถผลิตใช้ตลอดปี ส่วนการเลี้ยงสัตว์ วัวและควายที่ได้รับการส่งเสริม
 ปัจจุบันประสบปัญหาพื้นที่ในการเลี้ยงเนื่องด้วยพื้นที่ถูกกันเขตเป็นพื้นที่ป่าไม้บ้าง พื้นที่ปลูก
 ผักบ้าง สัตว์เลี้ยงเข้าไปทำลาย ระบบผลิตพืชชาวบ้านได้รับความเดือดร้อน ทำให้ขายวัวและควาย
 ออกไปเป็นจำนวนมาก สัตว์เลี้ยงประเภทหมู ไก่ มีไม่มากนัก เลี้ยงเพื่อใช้บริโภคในครัวเรือน และ
 ใช้ในพิธีกรรมเท่านั้น

4.5 ความสัมพันธ์กับคนพื้นราบ

ชาวม้งทั่วไปจะตั้งข้อสงสัยหากระแวงต่อคนนอกเผ่า โดยทั่วไปอย่างไรก็ตามแม้จะมีความระแวงคนแปลกหน้าในเมืองแรกแต่ชาวม้งยังทำหน้าที่ เจ้าของบ้านที่ดี และยังคงมีลักษณะเปิดเผยต่อคนภายนอกอยู่ในขณะที่ให้การต้อนรับแขกแปลกหน้าอย่างดีดีเขาจะยังคงจับสังเกตลักษณะนิสัยของแขกที่มาเยือนอยู่จนกระทั่งจะตัดสินใจ ยอมรับหรือไม่ยอมรับความสนิทกับแขกนั้น ชาวม้งโดยทั่วไปมีการติดต่อกับคนพื้นราบเหตุผลสำคัญประการหนึ่งคือ เพื่อประโยชน์ทางธุรกิจการค้าทั้งในการซื้อขายสินค้า ในด้านสังคมภายนอกส่วนใหญ่มักจะเป็นจีนฮ่อและคนไทยพื้นเมือง ในระยะหลังชาวม้งมีความสัมพันธ์กับคนพื้นราบที่เป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐ และเอกชน คนพื้นราบที่เป็นนักท่องเที่ยวและเป็นคนพื้นเมืองในท้องถิ่นนั้น ซึ่งชาวม้งรู้สึกว่าคุณเองถูกมองในเชิงค้อยกว่ากรือต่ำกว่าและยังรับรู้ความรู้สึกถูกจากคนพื้นราบโดยทั่วไป

4.6 ความสัมพันธ์ระหว่างคนในเผ่าและต่างเผ่า

ชาวม้งมีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นอนแนแฟ้น ภายในชุมชนสังคมที่พึ่งมาอาศัยช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นสังคมเครือญาติและมีการแต่งงานข้ามเผ่าอยู่ในอัตราต่ำเมื่อเปรียบเทียบกับเผ่าอื่นๆ ความสัมพันธ์กับเผ่าอื่นๆ ตั้งอยู่บนพื้นฐานสำคัญคือ การค้าขายติดต่อกับเผ่าที่อาศัยอยู่ในละแวกใกล้เคียง ซึ่งจะเป็นรูปแบบการตั้งบ้านค้าขายสินค้าแบบของชำและมีการติดต่อสัมพันธ์กับคนเผ่าอื่นเพื่อจ้างมาทำไร่ ทำนา เป็นลูกจ้างแรงงานให้ตน ซึ่งได้แก่ชาวเขาเผ่ากระเหรี่ยง ลัวะ ถิ่น ขมุ ฯลฯ ลักษณะเด่นของชาวเขาเผ่าม้ง มีความสามารถพิเศษในการเรียนรู้ภาษา จีน ไทย กระเหรี่ยง ฯลฯ ได้ดี

4.7 ข้อห้ามทั่วไปที่พึงรู้ของชาวเขาเผ่าม้ง

ในสังคมชาวม้ง มีข้อห้ามพึงหลีกเลี่ยงมากหลายประการ บางเรื่องฝ่าฝืนอาจถูกปรับไหมได้ บางเรื่องก็ไม่รุนแรงมากนักข้อห้ามพึงระวังในสังคมชาวม้งมีดังนี้

4.7.1 เกี่ยวกับที่อยู่อาศัย

-เมื่อเกิดโรคระบาดขึ้นในหมู่บ้านหรือบ้านใกล้เคียง หมอผีมีอิทธิพลในหมู่บ้านจะประกอบพิธีกรรมแล้วจะระบุงการห้ามหมู่บ้านคือ ห้ามคนเข้า-ออกจากหมู่บ้าน ตามกำหนดเวลาที่ระบุ ถ้าคัดค้านหมู่บ้านจะสังเกตเห็นทางเข้าหมู่บ้านทุกสายมีขี้หมูคร่อมเส้นทางอยู่ มีเลงหรือกิ่งไม้สดปักลงกลางเส้นทางทรงขี้หมูประตุ คนภายนอกไม่สามารถผ่านเข้าสู่ประตูหมู่บ้านได้ เพราะว่าอาจนำผีร้ายเข้าสู่หมู่บ้าน

-ชาวม้งจะหลีกเลี่ยงการสร้างบ้านอยู่ในแนวซ้อนตรงกันข้าม 2 หลัง เชื่อว่าจะทำให้สมาชิกในบ้านหลังที่ 2 อยู่กันไม่มีความสุขและไม่เจริญรุ่งเรืองเนื่องจากเวลาบ้านหลังที่ 1 ทำพิธีปีติครั้ง ความ ไล่ผีร้ายออกจากประตู สิ่งไม่ดีทั้งหลายที่ออกจากบ้านหลังที่ 1 ก็จะตรงเข้าสู่บ้านหลังที่ 2 ทันที ทำให้เกิดความเลวร้ายต่างๆ ขึ้นในบ้านหลังนั้น

ผู้ที่เข้าบ้านม้งพึงหลีกเลี่ยงในสิ่งต่อไปนี้

- ไม่พึงเหยียบหรือพึงธรณีประตู
- ห้ามใช้ของมีคมลับ พับหรือดัดตะปูลงบนเสา
- ห้ามข้ามเตาไฟเล็ก และไม่พึงควรรยืนเท้าหรือถ่มน้ำลายเข้าไปในเตาไฟเล็ก
- ห้ามกอบจี๋เฝ้าออกจากเตาไฟทั้ง 2 แห่ง
- ห้ามนำของหนักทับเตาไฟใหญ่
- ไม่ควรวางสิ่งของหรือแขวนสิ่งของไว้ที่หิ้งผี
- ไม่ให้นำสัตว์หรือสิ่งของมาผูกแขวนที่เสาประตู
- ไม่พึงควรรก้าวล่วงเข้ายังห้องนอนของคนในบ้านโดยไม่ได้รับอนุญาต
- ในกรณีที่เห็นหน้าประตูมีของหรือกิ่งไม้ติดปักอยู่ อย่างเพ่งก้าวผ่านเข้าบ้าน เพราะบ้านนี้อาจเลี้ยงผีห้ามคนนอกเข้าบ้าน เพื่อความแน่ใจควรร้องถามคนในบ้านให้รู้แน่เสียก่อน ถ้าประสงค์จะเข้าบ้านมาเพื่อติดต่อธุระจริงๆ

4.7.2 เกี่ยวกับการเกิด

หญิงกำลังตั้งครรภ์หรือที่ชาวม้งที่ภรรยาตั้งครรภ์ ไม่ควรเข้าไปในบ้านที่มีลูกอ่อนขณะอยู่ไฟ เพราะเชื่อว่าเพราะเชื่อว่าจะทำให้หญิงที่กำลังมีลูกอ่อน ไม่มีน้ำนมให้ลูกกิน เนื่องจากเด็กในท้องของคู่มาเยือนหรือเด็กในท้อง ของภรรยาผู้มาเยือน จะแย่งน้ำนมไปหมด หากหลังคลอดกระทำลงไป วิธีแก้คือผู้มาเยือนจะหยิบข้าวสารขึ้นมาหยิบมือหนึ่ง เทใส่ค้ำยและกล่าวว่าเขาขอแบ่งน้ำนมไว้ให้เด็กที่พี่น้อง

-ในขณะที่อยู่ไฟ แยกผู้มาเยือนไม่ควรสวมรองเท้า หมวก และสะพายถุงย่าม เข้าบ้านที่กำลังอยู่ในระหว่างอยู่ไฟ

4.7.3 เกี่ยวกับการแต่งงานและการเกี่ยวพาราสี มีข้อห้ามดังนี้

-ชายหนุ่มไม่กระทำต่อหน้าหญิงสาวที่มีแซ่สกุลเดียวกัน ไม่ว่าจะมี ความห่างไกลทางเครือ

ญาติเพียงใด

-ผู้ชายไม่พึงควรรเกี่ยวพาราสีหญิงสาวเมื่ออยู่ต่อหน้าผู้หลักผู้ใหญ่

-ห้ามชายและหญิงสาวที่ยังมิได้แต่งงานกันมีความสัมพันธ์ทางเพศกันภายในบ้านอันทำให้ผีเรือนโกรธ

-หญิงใดที่ยังไม่แต่งงานแต่ตั้งครรภ์ขึ้นมาไม่อาจคลอดบุตรในเรือนของบิดามารดาตนได้ ดังนั้นบิดาต้องสร้างห้องต่อจากตัวบ้านเมื่อบุตรสาวได้ใช้เป็นที่คลอดบุตร

-ในกรณีที่ประสบพบเห็นการจูดสาว คนนอกไม่พึงเข้ายุ่งเกี่ยวกับย แม้จะได้รับการร้องขอจากฝ่ายหญิงให้ช่วยเหลือ

-การจูดสาว ห้ามกระทำในบ้านของหญิงสาวนั้นโดยเด็ดขาด เพราะการจูดสาวในบ้านถือว่ามีผีถึงขั้นเสียค่าปรับ

-ในกรณีที่หนุ่มต่างถิ่นมาและจูดสาว ห้ามมิให้จูดเข้าที่พักอาศัยนอนในบ้าน ที่มีโชติชัยแซ่สกุลเดียวกัน หากในหมู่บ้านนั้นไม่มีโชติชัยแซ่สกุลเดียวกัน ต้องทำขุมข้าวขึ้นนอนคางกลางปาก่อนที่จะเดินทางถึงบ้านของชายหนุ่มเอง

4.7.4 เกี่ยวกับการตาย

- เมื่อเข้าไปยังบ้านงานศพ ไม่บังควรกล่าวคำว่า “เหม็น” ในบ้าน

- เพลงแคนที่ใช้เป่าบรรเลงในงานศพ ห้ามนำมาเป่าบรรเลงเล่นในโอกาสอื่นๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับการตาย โดยเฉพาะในบ้านคน เพราะถือว่าไม่เป็นสิริมงคล

- การตีกลองมีความหมายเพียงประการเดียวคือ ใช้ตีในงานศพ ฟังหลักเสียงอย่างยิ่งกับการตีกลองชนิดใดๆ เล่นเพื่อความสนุกสนานเนื่องจากเป็นสัญลักษณ์ที่ไม่เป็นมงคล หากจำเป็นต้องใช้ใช้กลองประกอบงานรื่นเริงควรจะกล่าวคำขออนุญาตจากคนเฒ่าคนแก่เสียก่อนเพื่อความสบายใจของพวกเขา

- การแบกหามศพไปฝัง ห้ามนำคางกลางหมู่บ้าน จะต้องเดิน ถัดเลาะอ้อมข้างหมู่บ้านไปเพราะถือว่าไม่เป็นสิริมงคล

- ห้ามรบกวนหรือทำลายหลุมฝังศพเพราะการรบกวนผู้ตายอาจทำให้ครอบครัวและลูกหลานที่อยู่ข้างหลังของเขาประสบความเดือดร้อนต่างๆ ได้ตามความเชื่อของเขา

4.7.5 เกี่ยวกับอาหารและการดูแลสุขภาพ

- ห้ามหญิงให้นมคนแก่เด็กที่มีไข้ลูกหลานของตนเอง

- ห้ามตั้งครรภ์ฟังหลักเสียงการหีบของบนที่สูง

- หญิงหลังคลอด ให้หลักเสียงอาหารที่มีมันมากๆ อาหารรสเค็ม พืชผักบางชนิด และห้ามกินน้ำเย็น

- อาหารที่ไม่นิยมนำมาให้เด็กกินส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับความปลอดภัยได้แก่ จะทำให้เด็กหัวแข็ง กระทบทำให้โง่ ฯลฯ

- ชาวม้ง ไม่นิยมให้อาหารสำหรับผู้ที่มีบาดแผล จะไม่ให้กินอาหารเนื้อ
- ชาวม้ง ไม่นิยมนำสัตว์สี่ขา มาฆ่าเลี้ยงแขก
- อาหารที่ไม่นิยม นำมาเลี้ยงแขก ได้แก่ ไช้ หอยขม หรือหอยจับ เนื้อเป็ด
- ชาวม้งจำนวนมากไม่เต็มใจส่งผู้ป่วยไปยังโรงพยาบาล ก่อนที่จะได้ทำพิธีผีก่อน
- ชาวม้งเคร่งครัด ไม่นิยมให้บุตรหลานถอนฟัน เพราะถือว่าเป็นการถอนขวัญเงิน

ขวัญทอง

- ขณะหมอผีเข้าทรง และกำลังประกอบพิธีห้ามคนและสัตว์ ผ่านหน้าเตี๊ยะขาดเพราะจะเป็นการทำลายพิธีให้เสียไป

4.7.6 เกี่ยวกับมารยาททางสังคม

เสียก่อน

- บุคคลอื่นไม่บังคับกร้าวข้ามธรณีประตูเข้าบ้านของชาวม้ง โดยไม่ร้องขออนุญาต
- เมื่อเป็นแขกรับเชิญในงานเลี้ยง ไม่บังคับเข้านั่งโต๊ะ โดยที่เจ้าภาพยังไม่ได้เชิญนั่ง เพราะเจ้าภาพจะเป็นผู้จัดสรรที่นั่งให้ตามลำดับความสำคัญของแขก
- ขณะเข้าร่วมในงานเลี้ยงเป็นพิธีการ ไม่สมควรอย่างยิ่งที่แขกจะรินสุราดื่มเองและไม่สมควรอย่างยิ่งที่แขกจะปฏิเสธโดยสิ้นเชิง
- เมื่อเจ้าภาพรินสุราให้หากดื่มไม่ได้จริงๆ จำเป็นต้องขอร้องให้คนอื่นช่วยดื่มแทนตนเอง ในขณะที่รับประทานอาหารกับชาวม้งในโอกาสใดๆ ก็ตาม ไม่ควรร้องขอข้าวหรือกับเพิ่มเติมเพราะเป็นการแสดงถึงความบกพร่องของเจ้าภาพ จะมีผู้คอยให้บริการอยู่แล้ว ที่จะคอยตักเติมอาหารให้อยู่แล้ว จนกว่าเขาจะวางช้อนและขอตัวลุกจากโต๊ะอาหารไป
- โดยจารีตประเพณีแล้วผู้หญิงไม่ควรเข้าร่วมโต๊ะอาหารพร้อมกับผู้ชายในการเลี้ยงแขกหรืองานเลี้ยงเป็นพิธีการต่างๆ ต้องให้ผู้ชายอ้อมหรือเสิร์ฟจากการดื่มเสียก่อนจึงจะกินได้
- หญิงไม่ควรรินสุราให้กับชายและชายก็ไม่ควรรับจอกสุราจากหญิง เพราะเป็นการแสดงถึงการเชื่อเชิญทางเพศ
- ในฐานะคนแปลกหน้า เมื่อเข้าพักค้างคืนในบ้านม้งไม่ควรเลือกมุนนอนเอง ควรปล่อยให้เป็นที่นอนที่เจ้าของบ้านมอบบริเวณที่นอนให้
- ในระหว่างวันฉลองปีใหม่ ห้ามกวาดบ้าน เพราะถือว่า จะกวาดเอาสิ่งที่เป็นมงคลต่างๆ ออกไปจากบ้าน

- บุคคลไม่บังคับหรือจับสรีระของผู้อื่น หากไม่สนิทสนมกันจริงๆ และไม่ควรถาม
ข้ามหน้าบุคคลอื่น ถ้าจำเป็นควรกล่าวคำขอภัย

4.7.7 เกี่ยวกับอุกฤษยามโศกลาง

ชาวม้งจำนวนมากเชื่อถือการดูฤกษ์ยามและพวกเขาจะต้องดูฤกษ์ยามที่เหมาะสมในเรื่อง
ต่างๆ ได้แก่การติดต่อธุรกิจการค้า การเดินทาง การเข้าหาผู้ใหญ่ การเจรจาตีความ การรักษา
การเจ็บป่วยและการกำหนดพิธีกรรมต่างๆ สัตว์ป่าบางชนิดเข้าหมู่บ้านถือว่าเป็นกลางไม่ดีสำหรับ
หมู่บ้าน และในระหว่างเดินทางไปเพื่อจุดมุ่งหมายใดๆ ก็ตามหากมีสัตว์ป่าขวางทางหรือคั่นหน้าถึง
3 ครั้ง เขาจะล้มความตั้งใจและหักกลับมาบ้านเพราะถือว่าเป็นกลางไม่ดีจะต้องรอวันและเวลาใหม่

4.8 การถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์แบบดั้งเดิมของชุมชน

4.8.1 ถ่ายทอดจากพ่อแม่ ผู้ลูก และการถ่ายทอดในระบบเครือญาติ

จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับนายศุภ แซ่ลี อดีตผู้ช่วยใหญ่บ้าน บ้านสันป่าเกี๊ยะ เมื่อวันที่
11 พฤษภาคม 2543 พบว่าบิดาและมารดา จะพาบุตรที่อายุเริ่มรู้ความเข้าใจเริ่มปฏิบัติจากของจริง อาทิ
เช่นการเริ่มปลูกข้าวไร่ ทั้งนี้จะเริ่มจาก สิ่งที่ยากก่อน เช่นการเจาะหลุมหยอดเมล็ดข้าวไร่แล้วกลบ
เข้าไปหาสิ่งยากขึ้นอาทิเช่นเข้าใจถึงปฏิทินการปลูกพืชในรอบปี การดูแลขณะพื้นที่ ทำเลปลูกพืช
เป็นต้น การถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์แบบดั้งเดิมของชุมชนโดยเฉพาะเรื่องการเกษตร
กรรม การถ่ายทอดจะมาจาก พ่อ แม่ ผู้ลูกและถ่ายทอดในระบบเครือญาติเนื่องด้วยลักษณะสังคม
ชาวม้งเป็นสังคมที่จะต้องพึ่งตนเองและช่วยเหลือตนเอง ขบวนการถ่ายทอดความรู้ ในสมัยก่อน
เมื่อ พ่อ แม่ ไปทำงานในไร่ก็จะนำลูกๆ ไปด้วยอาจเข้าไปนอนประจำในไร่สักระยะหนึ่ง เพื่อ
ประกอบกิจกรรมต่างๆ ลูกๆ ที่อยู่ในวัยพอที่จะช่วยเหลือ พ่อแม่ได้ก็จะเข้าไปช่วยเหลือ เช่นการ
ปลูกข้าว พ่อแม่ก็จะคอยสั่งสอนลูกๆ ถึงวิธีการเลือกพื้นที่ปลูก วิธีการเตรียมดิน การปลูก การดูแล
รักษาข้าว การเก็บเกี่ยว การนวด และวิธีการเก็บผลผลิตข้าวเข้ายุ้งฉาง ซึ่งขบวนการต่างๆ เหล่านี้
ลูกๆ จะถูกเลี้ยงสอนลูกๆ ไปเรื่อยๆ จนกระทั่งลูกๆ โตเป็นหนุ่ม-สาว แต่งงานแยกครอบครัวความรู้
ต่างๆ เหล่านี้ก็จะสอนลูกหลานของตนเองสืบต่อไป

ในระบบเครือญาติก็เช่นเดียวกับการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความรู้ต่างๆ เกิดขึ้นอยู่
ตลอดเวลา เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น จะมีการปรึกษาหารือหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา พัฒนาปรับ
ปรุงได้ดีขึ้น

ณ

630-959362

ม/14ก

เลขหมู่.....

สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

4.8.2 การถ่ายทอดในรูปแบบของพิธีกรรม ความเชื่อของชุมชน

ในหมู่บ้านหนึ่ง อาจมีหมอผีหลายคนสำหรับหมู่บ้านสันป่าเกี๊ยะเท่าที่สำรวจล่าสุดจะมีหมอผีอยู่ 5 คน แต่หมอผีทุกคนไม่ใช่ผู้มีอิทธิพลของหมู่บ้าน มีเพียงหมอผีบางคนเท่านั้นที่เป็นที่ยอมรับนับถือของคนทั่วไป และกล่าวได้ว่ามีอิทธิพล บางความคิดอยู่ไม่น้อย คนเหล่านี้จะมีไม่กี่คนที่มักจะเป็นผู้อาวุโสแก่สกุลด้วย โดยธรรมเนียมของการประกอบพิธีกรรม เมื่อเสร็จสิ้นพิธีกรรมแล้วหมอผี จะได้รับการปรนนิบัติอย่างดีเช่นเสนอเงินให้ดูและหมอผีที่เป็นที่นิยมไปประกอบพิธีกรรมต่างๆ เช่นถ้าเกิดการเจ็บป่วย สามารถรักษาให้หาย ให้หมอผีพวกนี้จะถูกรับครว้นั้น ครอบครว้นี้เชิญตัวบ่อยๆ กล่าวได้ว่าเป็นผู้มีสิทธิการเข้า-ออกตามบ้านต่างๆ มากกว่าชาวบ้านทั่วไป จึงเป็นโอกาสอันดีที่หมอผีจะขายความคิดหรือแสดงความคิดเห็นต่อเรื่องใดๆ และสถานการณ์ที่เหมาะสมแก่การ โน้มน้าวใจคนให้เชื่อในรูปแบบของพิธีกรรมนั้นๆ ด้วย

ส่วนการถ่ายทอดรูปแบบของพิธีกรรมความเชื่อต่างๆ ก็จะตกทอดไปยังบุตรหลาน โดยฝึกให้ประกอบพิธีกรรมต่างๆจนเกิดความรู้ความชำนาญสามารถปฏิบัติต่อจากหมอผีคนเดิมได้ แต่หากถ้าบุตรหลานไม่สนใจการถ่ายทอดรูปแบบพิธีกรรมอาจมีบุคคลอื่น หรือญาติพี่น้องที่มีความต้องการอยากฝึกรูปแบบของพิธีกรรมก็สามารถกระทำได้แต่จะได้รับความนิยมน้อย-น้อยแค่ไหนก็แล้วแต่หมอผีแต่ละคนๆ ไป

4.8.3 การถ่ายทอดในวิถีของวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชน

หมู่บ้านม้งสันป่าเกี๊ยะหลายแห่งสกุลใหญ่อยู่ 3 แห่ง ได้แก่ แซ่หาง แซ่ลี และ เริงไม จะมีผู้อาวุโสของแซ่สกุลนั้น มีบทบาทเสมือนหนึ่งหัวหน้าแซ่สกุล บุคคลเหล่านี้จะมีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับเรื่องราวของชุมชนอยู่แล้วโดยวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และประเพณี ไม่ว่าจะเป็นการตัดสินกรณีพิพาทเรื่องทรัพย์สินผู้สาว ตลอดจนการปรึกษาหารือกันเพื่อตัดสินใจย้ายถิ่นที่อยู่ แต่สังคมของเขามีลักษณะของความเป็นอิสระส่วนบุคคลมากอันสืบเนื่องมาจากเหตุการณ์ที่ผ่านมาในประวัติศาสตร์ของพวกเขา ถึงแม้สังคมจะมีรูปแบบของผู้อาวุโสหัวหน้าแซ่สกุลแต่ก็มิได้หมายความว่าคนเหล่านี้จะมีอำนาจครอบงำไปทุกเรื่อง กลุ่มหัวหน้าแซ่สกุลมักเข้าจัดการกับเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับชุมชนโดยเฉพาะ รวมไปถึงข้อพิพาทต่างๆในชุมชน หากเป็นเรื่องราวระดับครัวเรือนอำนาจชอบธรรมตามประเพณีจะเป็นของหัวหน้าครัวเรือนโดยตรง ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้มีกลุ่มผู้อาวุโสจะไม่เข้ามายุ่งเกี่ยวด้วย ทั้งนี้รวมไปถึงการจัดระบบการปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์และการส่งลูกเข้าเรียนหนังสือ

ส่วนการถ่ายทอดวิถีของวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชน ส่วนใหญ่จะได้รับการถ่ายทอดจากผู้อาวุโส ผู้เฒ่าผู้แก่ไม่ว่าจะเป็นผู้หญิงหรือชาย เช่นการประกอบพิธีกรรมประเพณี

ต่างๆ ได้แก่ วันปีใหม่ วันเกิด วันตาย การแต่งงาน ฯลฯ ส่วนใหญ่ผู้ถ่ายทอดจะเป็นผู้เฒ่าเพศชาย ส่วนงานบ้าน เลี้ยงเด็ก เลี้ยงสัตว์ งานเย็บปักถักร้อย จะเป็นเพศหญิงเป็นต้น

4.8.4 การถ่ายทอดในระบบของผู้นำทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการและผู้อาวุโสในชุมชน

ตามประเพณีชาวเขาเผ่าม้ง กลุ่มแซ่สกุลที่มีจำนวนมากที่สุดเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลและมักจะครอบงำกลุ่มแซ่สกุลที่มีจำนวนน้อยกว่า ซึ่งในหมู่บ้านสันป่าเกี๊ยะกลุ่มแซ่สกุลที่มีจำนวนมากที่สุดได้แก่กลุ่มสกุลแซ่จี้จึงมีอิทธิพลสูง โดยเฉพาะในเรื่องของกิจกรรมชุมชนและด้วยเหตุผลที่สังคมที่นับถือระบบอาวุโส จึงทำให้ผู้อาวุโสของแซ่สกุลที่ครอบงำมีบทบาทเป็นที่ยอมรับของชุมชนโดยพฤตินัยในฐานะหัวหน้าหมู่บ้าน ซึ่งเมื่อมีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านเป็นทางการบุคคลผู้นี้มักจะได้รับตำแหน่งทางการด้วยถึงแม้ว่าปัจจุบันจะมีแนวโน้มให้มีการผลักดันคนหนุ่ม ซึ่งอ่านออกเขียนได้ตามเงื่อนไขของทางราชการ ขึ้นดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านเป็นตัวแทนกลางเชื่อมโยงติดต่อระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับชาวบ้าน แต่ผู้นำตามประเพณีของหมู่บ้านยังมีอิทธิพลมากในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นชายที่เป็นผู้อาวุโส ผู้เป็นหัวหน้าครอบครัว และหมอผี ซึ่งวิถีทางนี้เป็นระบบการถ่ายทอดผู้นำทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการในทางราชการในกลุ่มชาวเขาเผ่าม้ง

4.9 การผสมผสานความรู้เก่ากับความรู้ใหม่ เพื่อการพัฒนาการเกษตรบนที่สูงอย่างยั่งยืนของชุมชน

ซึ่งประกอบด้วย

4.9.1 การจัดการความรู้เก่าและความรู้ใหม่ของชุมชนตามวิถีของชุมชน

ในชุมชนหมู่บ้านม้งสันป่าเกี๊ยะ เมื่อประมาณ 50 กว่าปีมาแล้ว ได้มีการอพยพมาจากประเทศพม่าแล้วเข้ามาอาศัยอยู่ในพื้นที่บ้านห้วยคา อยู่ได้ประมาณ 10 กว่าปีเกิดปัญหาโรคระบาดมีชาวบ้านล้มตายจึงย้ายหมู่บ้านมายังบ้านผาแตก อยู่ได้อีกประมาณ 10 ปี เกิดโรคระบาดอีกจึงย้ายเข้ามาอาศัยบ้านสันป่าเกี๊ยะ เดิมนั้นการผลิตทางการเกษตร ได้แก่ ข้าวไร่ ข้าวโพด มันฝรั่ง และการปลูกฝิ่นเท่านั้น ข้าวไร่ผลิตเพื่อใช้บริโภคภายในครัวเรือน ข้าวโพดใช้เลี้ยงสัตว์ มันฝรั่ง ใช้บริโภคและขาย ส่วนฝิ่นใช้ในการประกอบพิธีกรรมบางอย่างตามประเพณีที่สำคัญผลิตไว้ขายเพื่อเป็นรายได้หลัก มีการเลี้ยงหมู และไก่ใช้ทำพิธีกรรมและบริโภค มีการติดต่อกับคนพื้นราบ ประมาณปีละ 4-5 ครั้ง เรื่องที่ไปติดต่อกับส่วนใหญ่เป็นเรื่องสุขภาพ โดยต้องลงไปรักษาตัวที่โรงพยาบาล การคมนาคมลำบากต้องใช้ม้า หรือเดินทางด้วยเท้า เป็นพาหนะในการติดต่อกับท่านั้น

ในระยะเวลาต่อมาที่พ่อค้าที่เป็นคนพื้นบ้านเริ่มขึ้นไปทำธุรกิจการซื้อ-ขายสินค้า อาหารแห้ง เกือบ กะปิ น้ำปลา ขนแป้ววด เครื่องกระป๋อง ฯลฯ มีการซื้อ-ขาย วัว ควาย มันฝรั่ง และฝิ่น ซึ่งจุดนี้เป็นจุดเริ่มของการแปรผันในการที่มีการตั้งต้นจัดการความรู้เก่าทางด้านการเกษตรแบบดั้งเดิมเข้าสู่ความรู้ใหม่ทางด้านการเกษตรของชุมชนบ้านป่าเกี๊ยะ

หลังจากนั้นได้มีส่วนราชการและเอกชนเข้ามาจัดการและพัฒนาในเขตพื้นที่ ได้แก่ โครงการพัฒนาป่าไม้ที่สูง หน่วยที่ 1 (แม่ตะมาน) โครงการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมบนที่สูง สำนักงานงานประถมศึกษา และศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งหน่วยงานต่างๆดังกล่าว ได้เข้ามาจัดการและพัฒนาพื้นที่บ้านสันป่าเกี๊ยะ ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. โครงการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมบนที่สูง

ได้เข้ามาจัดการแนะนำส่งเสริมให้เกษตรกรในหมู่บ้านสันป่าเกี๊ยะเลี้ยง วัวและ ควาย ในพื้นที่ โดยระยะแรกได้คัดเลือกเกษตรกรที่มีความสนใจ ชยัน และมีความต้องการที่จะเลี้ยงวัวและควาย เมื่อได้คัดเลือกเกษตรกรแล้ว ก็จะมีการจัดฝึกอบรมให้ความรู้ ถึงวิธีการเลี้ยงและดูแลรักษา วัวและควาย ทางโครงการได้คัดเลือกพันธุ์ วัวและควายที่มีความเหมาะสม สามารถเจริญเติบโตและขยายพันธุ์ได้ดีบนที่สูง ในระยะเริ่มแรกเป็นโครงการนำร่อง ได้คัดเลือกเกษตรกร 5 ครอบครัวแล้วแจกวัวควายได้ 15-20 ตัว ต่อครอบครัว โครงการได้ดัดแปลงวิธีการเลี้ยงแบบที่ชาวบ้านเคยเลี้ยงวัวและควายมาคือ เลี้ยงแบบปล่อยเข้าไปหากินในป่าโดยมีคนคอยดูแลเลี้ยง ตอนเย็นก็ค้อนกลับเข้าคอก แต่มีการปลูกหญ้าในพื้นที่ป่าไม้เสริมให้วัวและควายกิน พร้อมทั้งคอยเสริมพวกเกลือให้กิน มีการให้ความรู้เป็นระยะต่อเนื่อง มีผลทำให้การขยายพันธุ์วัวและควายอย่างรวดเร็ว เงื่อนไขการชำระคืนวัวและควายคือเมื่อนำวัวหรือควาย 15-20 ตัวต่อครอบครัวเลี้ยงแล้ว 3 ปี ต้องคืนวัวและควายให้ 16-21 ตัวเพื่อขยายให้เกษตรกรรายอื่นเลี้ยงต่อไป โครงการส่งเสริมการเลี้ยงวัวและควายในระยะหลังเริ่มประสบปัญหาคือจำนวนวัวและควายมีจำนวนมาก ต้องใช้บริเวณพื้นที่กว้างมากเพื่อเป็นแหล่งอาหาร ประกอบด้วย นโยบายการป้องกันการบุกรุกของกรมป่าไม้ โดยการกำหนดขอบเขตบริเวณพื้นที่ใช้สอยให้ทำให้ไม่มีพื้นที่พอเพียงที่จะเลี้ยงสัตว์ต่อไปอีก และอีกประการหนึ่งบริเวณพื้นที่ ที่เกษตรกรประอาชีพอะปวกทำให้เกิดความเสียหายและสร้างความเดือดร้อนให้กับชุมชน ชุมชนจึงมีมติเป็นเอกฉันท์ให้เลิกเลี้ยงและขายสัตว์ เลี้ยงวัวและควาย

2. ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดเชียงใหม่

ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดเชียงใหม่ ในสังกัดกรมประชาสงเคราะห์ ได้ส่งเสริมการปลูกพืชผักและไม้ผลเพื่อทดแทนฝิ่น ไม้ผลได้แก่ ท้อ กาแฟ บัวย ฝรั่ง และชา ในขณะที่เดียวกันมีการให้บริการด้านสาธารณสุข และส่งเสริมด้านการศึกษา ซึ่งปัจจุบันหน่วยงานดังกล่าวลดบทบาทในการให้ความช่วยเหลือลงโดยเห็นว่าพื้นที่นี้สามารถพึ่งพาตนเองได้แล้ว

3. โครงการพัฒนาป่าไม้ที่สูง หน่วยที่ 1 (แม่ตะมาน)

ซึ่งบริเวณพื้นที่ทั้งบริเวณหมู่บ้านต่างอยู่ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเชียงดาว หน่วยงานดังกล่าวมีหน้าที่ปลูกป่าพื้นที่เสื่อมโทรม และป้องกันการขยายพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน โดยการตัดไม้ทำลายป่า และป้องกันการลักลอบล่าสัตว์

4. โรงเรียนอยู่ในสังกัดของกระทรวงศึกษาธิการ

เนื่องจากบ้านสันป่าเกี๊ยะ(สำรวจเมื่อปี พ.ศ. 2537)เพิ่งจะมีโรงเรียนของกระทรวงศึกษาธิการมาตั้งได้ไม่นาน ประชากรวัยผู้ใหญ่ อายุ 15-50 ปี ส่วนใหญ่ยังไม่ได้อ่านหนังสือ ผู้ที่มีการศึกษาจะอยู่ในครอบครัวใหญ่ที่สามารถส่งไปเรียนโรงเรียนในที่ราบ ซึ่งมีความสามารถอ่านออกเขียนได้ (อย่างต่ำจบชั้นประถมศึกษาตอนปลาย) จำนวน 23 คน จากจำนวนประชากรในวัยนี้ทั้งหมด 159 คน คิดเป็นร้อยละ 14.4 ส่วนประชากรวัยเด็กที่มีอายุครบตามเกณฑ์การศึกษาภาคบังคับจำนวนทั้งสิ้น 95 คน ได้เข้าเรียนหนังสือที่โรงเรียนบ้านสันป่าเกี๊ยะ เป็นจำนวน 67 คน คิดเป็นร้อยละ 70.5 ส่วนประชากรที่มีอายุมากกว่า 50 ปี ไม่ได้ได้อ่านหนังสือ

จากการสำรวจในปี พ.ศ. 2543 ประชากรซึ่งมีความสามารถอ่านออกเขียนได้ (อย่างต่ำจบชั้นประถมตอนปลาย) มีจำนวน 150 คน จากประชากรวัยนี้ทั้งหมด 337 คน ส่วนประชากรวัยเด็กที่มีอายุครบตามเกณฑ์การศึกษาภาคบังคับจำนวนทั้งสิ้น 119 คน

โรงเรียนบ้านสันป่าเกี๊ยะมีเจ้าหน้าที่ครูอยู่จำนวน 6 คน ภารโรง 1 คน จำนวนนักเรียนที่มาเรียนทั้งหมด 119 คน เป็นชาย 54 คน หญิง 65 คน ขณะนี้มีครูใหญ่ชื่อ นาย วิจักขณ์ ตัวสม ส่วนครูน้อย มี 5 คน เป็นชาย 1 คน เป็นหญิง 5 คน

4.9.2 การแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมจากการใช้สารเคมีและการใช้เทคโนโลยีทางการเกษตรของเกษตรกรของชุมชน

ปัจจุบันหมู่บ้านสันป่าเกี๊ยะ มีอาชีพทางการเกษตรผสมผสานระหว่างการปลูกพืชเดิมและพืชแนะนำเข้าไปใหม่ โดยมีการปลูกพืชเศรษฐกิจ ประเภทไม้ผล ได้แก่ ท้อ บัวย ส้มเขียวหวาน ลิ้นจี่ ประเภทพืชผัก ได้แก่ กะหล่ำปลี หางหงษ์ แครอท ผักกาดขาวปลี ทั้งนี้ก็ยังมีการปลูกข้าว และข้าวโพดเป็นพืชหลักอยู่ การผลิตผลิตผลเหล่านี้ส่วนใหญ่มีการใช้สารเคมีมาก แต่ตัวเกษตรกรเองไม่มีความรู้ในการใช้สารตลอดจนพิษภัยจากสารเคมี ที่มีผลตกค้างต่อตนเองและสิ่งแวดล้อม การใช้เทคโนโลยี ในการเกษตรส่วนใหญ่ได้รับการถ่ายทอดมาจากเพื่อนบ้าน ญาติพี่น้องและขาดการสนับสนุนในการให้ความรู้ที่ถูกต้องและอย่างต่อเนื่องจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ เมื่อเกิดปัญหาขึ้นจึงปรึกษาใครไม่ได้ และเห็นว่าเมื่อปลูกพืชไปแล้ว โดยเฉพาะพืชผักถ้าไม่มีการใช้สารเคมีไม่สามารถ

ขายได้เพราะจะมีโรคและแมลงเข้าทำลายมาก ปัญหานี้เป็นปัญหาใหญ่มากแต่ไม่ได้รับการแก้ไขอย่างจริงจังจากหน่วยงานใดของรัฐเลย

4.9.3 การเกิดองค์กรต่างๆ ในชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับการเกษตรและการพัฒนา

ปัจจุบันหน่วยงานที่ให้ความช่วยเหลืออยู่ในพื้นที่ได้แก่โรงเรียน ซึ่งจะถ่ายทอดทอดความรู้ต่างๆ ให้เด็ก ในขณะเดียวกันถ้าเกิดปัญหาขึ้นในชุมชน ชาวบ้านก็ปรึกษาหารือกับครูที่โรงเรียน เพื่อหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา ส่วนหน่วยงานอื่น โครงการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมบนที่สูงหมดโครงการไปแล้ว ศูนย์พัฒนาและส่งเสริมชาวเขาจังหวัดเชียงใหม่ นานๆ ครั้งถึงจะเข้าไปสำรวจข้อมูลต่างๆ โครงการพัฒนาป่าไม้ที่สูง หน่วยที่ 1 เข้าไปมีบทบาทในการปลูกป่า และป้องกันการบุกรุกทำลายป่าเท่านั้นเอง ปัจจุบันการประกอบอาชีพทางการเกษตรชาวบ้านพึ่งพาและมีการช่วยเหลือกันภายในหมู่บ้านเอง

4.9.4 การเคลื่อนไหวของสถานการณ์ทางการเกษตรภายนอกชุมชนที่กระทบต่อการเกษตรบนที่สูงอย่างยั่งยืนภายในชุมชน

ในหมู่บ้านป่าเกี๊ยะมีการปลูกพืชเศรษฐกิจที่สำคัญได้แก่ ลิ้นจี่ โดยเห็นว่าลิ้นจี่ปลูกได้ดีบนที่สูงและขายได้ราคาดี จึงได้มีการศึกษาจากแหล่งที่ผลิตลิ้นจี่ ได้แก่พื้นที่ปลูกชาละมิงค์ ซึ่งปลูกลิ้นจี่ร่วมกับชา โดยซื้อกล้าลิ้นจี่จากตลาดแม่มาลัย แม่ทะลายและแก่งป็นเต้า มีการปลูกส้มเขียวหวาน โดยเดินทางไปศึกษาแหล่งผลิตส้มที่จังหวัดน่าน เพื่อศึกษาวิธีปลูก เทคนิคการผลิตต่างๆ แล้วนำมาปลูกในหมู่บ้าน มีการผลิตพืชผักเศรษฐกิจที่สำคัญ ได้แก่ กะหล่ำปลี หางหงษ์ แครอทและผักกาดขาวปลี โดยไปศึกษาหาความรู้จากหมู่บ้านม้งแม่โถ อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ จนนับได้นำมาผลิตในพื้นที่เพื่อเป็นรายได้ จากการสังเกตการณ์ถึงระบบการผลิตพืชเศรษฐกิจเพื่อเป็นรายได้หลักของชาวบ้าน พืชแต่ละชนิดมีการใช้เทคนิคและสารเคมีค่อนข้างสูง ถ้าขาดประสบการณ์ ความรู้ ความชำนาญ ไม่นานคงทำให้เกิดผลกระทบต่อการเกษตรบนที่สูงได้

4.10 แผนการยังชีพเพื่อการพัฒนาการเกษตรบนที่สูงอย่างยั่งยืน

4.10.1 ความสัมพันธ์ระหว่างระบบการเกษตรภายนอกชุมชนกับระบบการเกษตรภายในชุมชน

เกษตรกรบ้านม้งสันป่าเกี๊ยะถ่ายทอดความรู้ภายในชุมชนโดยจะถ่ายทอดจากพ่อและแม่ ผู้เฒ่าแก่ไปสู่ลูกหลาน จะมีการการปฏิบัติสืบทอดกันมา ทั้งความรู้ใหม่และความรู้เก่าที่มีอยู่ นำมาปรับปรุงพัฒนาความรู้ทางการเกษตร โดยไม่มีการปิดบัง ความรู้และเทคโนโลยีที่ตนเองมีอยู่

บางครั้ง อาจถ่ายทอดในระบบเครือญาติ หรือในระบบสังคมภายในชุมชน มีการให้การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ตัวอย่างเช่น การเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตรแล้ว อาจเป็นกะหล่ำปลี มันฝรั่ง ผักกาดขาวปลี ฯลฯ บางรายไม่มีพาหนะขนส่งได้แก่รถยนต์ บรรทุกผลผลิตทางการเกษตรมาขาย ในตัวเมือง ชุมชนก็จะได้รับการช่วยเหลือจากพี่ น้อง หรือเพื่อนอาสาสมัครมาขายในเมือง โดยผู้เป็นเจ้าของผลผลิต เป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายค่าน้ำมันรถ ส่วนค่าจ้างอื่นๆ ไม่ต้องจ่าย ในบางครั้งมีการหุ้นกันซื้อรถยนต์ ตัวอย่างเช่นนาย ก ต้องการซื้อรถยนต์ เงินไม่พอซื้อก็จะมีญาติและเพื่อนบ้าน มาลงทุนซื้อให้คนละ 2-3 หมื่นบาท แล้วแต่กำลังเงินตนเองหลังจากนั้น ถ้านาย ก จะมีเงินค่อยชำระหนี้คืนภายหลัง อาจเป็นรูปเงินสดหรือเงินรวมหุ้นซื้อรถก็ได้

การเกษตรภายนอกชุมชนของหมู่บ้านสันป่าเกี๊ยะ ชาวบ้านเมื่อมีการติดต่อกับคนพื้นราบหรือพ่อค้า ในท้องถิ่นหรือพ่อค้ารับซื้อผลผลิตทางการเกษตร ดังเกิด ศึกษาหาข้อมูลต่างๆ ในด้านการผลิตทางการเกษตร ดูแนวโน้มความต้องการสินค้าทางการเกษตรในระยะสั้น และระยะยาว ได้แก่การปลูกไม้ผลจะดังเหตุชาวบ้านเห็นว่าแนวโน้มการผลิตพืชผัก ได้แก่กะหล่ำปลี ผักกาดขาวปลี ผักกาดหอมหงษ์ แครอท ซึ่งชาวบ้านเห็นว่าตลาดมีความต้องการสูง ปลูกแล้วราคาดี สามารถขายได้ ขาดความรู้ ความสามารถในการผลิต รอคอยความช่วยเหลือจากหน่วยงานต่างๆ ก็ถ้าเข้าไป ชาวบ้านก็ได้เดินทางไปปรึกษา หาความรู้ ในการผลิตพืชผักที่หมู่บ้านมังแม่โถ อำเภอสอด จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งหมู่บ้านดังกล่าว มีศักยภาพในการผลิตผักพวกนี้เป็นที่ยอมรับเกิดการถ่ายทอดเทคโนโลยีต่างๆ ในการผลิตหลังจากนั้น ก็ได้นำมาผลิตและพัฒนาในหมู่บ้านของตนเอง จนทำให้เป็นพืชเศรษฐกิจเป็นรายได้เข้าชุมชนของตนเอง

ซึ่งพืชอื่นก็เช่นเดียวกัน ตัวอย่างเช่น ไม้ผลที่ชุมชนเห็นว่าสามารถให้ผลผลิตและรายได้ระยะยาว ได้แก่ลิ้นจี่ ก็ไปศึกษาแหล่งพื้นที่ปลูก ลิ้นจี่บริเวณใกล้เคียง หมู่บ้านได้แก่ แก่งปันเต้า ไร่ซาระมิงค์ และบางรายได้ซื้อกิ่งพันธุ์ลิ้นจี่ จากสถานที่ดังกล่าวและตลาดแม่มาลัย อำเภอแม่แตง เพื่อใช้เป็นต้นพันธุ์นำไปปลูกในพื้นที่หมู่บ้านของตนเอง พืชเศรษฐกิจอีกอย่างหนึ่งในหมู่บ้านสันป่าเกี๊ยะได้แก่ ส้มเขียวหวาน โดยการพัฒนาความรู้ เทคนิคต่างๆ ตลอดจนพันธุ์จากเกษตรกรในจังหวัดน่าน

4.10.2 การคงอยู่และการสืบทอดความรู้และประสบการณ์ด้านการเกษตรแบบดั้งเดิมของชุมชน

จากการศึกษา ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมของเกษตรกรชาวเขาเผ่าม้งบ้านสันป่าเกี๊ยะ สังคมส่วนใหญ่เป็นแบบเครือญาติมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในสังคม มีการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ด้านการพัฒนาการเกษตรตลอดเวลา เพื่อสืบทอดไปยังลูกหลาน ไม่ว่าจะเป็นความรู้ทางการเกษตรแบบดั้งเดิม เช่นการผลิต ข้าว ข้าวโพด ท้อ มันฝรั่ง ฯลฯ และความรู้ทางการเกษตรสมัยใหม่ เช่นการผลิตพืชผักและไม้ผลที่ได้กล่าวมาแล้ว เพื่อผลิตเป็นรายได้ให้ครอบครัว

ครัวทดแทนการปลูกฝืน ลักษณะการสืบทอดความรู้และประสบการณ์ ด้านการเกษตรมีการถ่ายทอดแบบเปิดเผยไม่มีการปิดบัง เทคนิควิธีการต่างๆ รู้อย่างไรก็มีการถ่ายทอดไปอย่างนั้น บางครั้งเกิดความรู้ใหม่ๆ ทางเกษตร ก็จะมีการทดลองแก้ไขปรับปรุงและการพัฒนาการผลิตในชุมชนของตนเองต่อไป

4.10.3 การจัดการระบบการเกษตรบนที่สูงกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน
การจัดการระบบการเกษตรในชุมชนหมู่บ้านสันป่าเกี๊ยะ มีการจัดระบบการเกษตรแบ่งออกได้ 2 ลักษณะ

1. การเกษตรแบบยังชีพ พืชที่ปลูกได้แก่ข้าว โดยปลูกไว้บริโภค ข้าวโพด ส่วนใหญ่ปลูกไว้เลี้ยงสัตว์ ได้แก่ หมู ไก่ มีเหลือไว้ขายเล็กน้อย
2. การเกษตรแบบผลิตเพื่อด้านเศรษฐกิจ โดยผลิตไว้เป็นรายได้ครัวเรือน พืชที่ผลิตประเภท พืชผัก ได้แก่ กะหล่ำปลี ผักกาดขาวปลี แครอท หางหงษ์ ส่วนไม้ผลได้แก่ ท้อ ลิ้นจี่ และส้มเขียวหวาน ซึ่งการผลิตพืชเศรษฐกิจประเภทพืชผักจะมีการผลิตตลอดปี ปีละประมาณ 3-4 ครั้ง โดยสับเปลี่ยน หมุนเวียนพืชที่ปลูกให้สอดคล้องกับความต้องการด้านการตลาด

ปัจจุบันเกษตรกรชาวเขาบ้านม้งสันป่าเกี๊ยะ มีการผลิตตลอดปี ปีละประมาณ 3-4 ครั้ง โดยสับเปลี่ยนหมุนเวียนพืชที่ปลูก ให้สอดคล้องกับความต้องการด้านการตลาด

การใช้ทรัพยากรดิน การใช้พื้นที่ดินในสมัยก่อน จำนวนประชากรมีน้อยที่ดินมีมากพอชาวบ้านจะมีการทำการเกษตรแบบไร่เลื่อนลอย โดยทำการ ตัด ฝืน ดัน ไม้ใหญ่เล็ก จากนั้นก็จะทำการเผา ทำลายต้นไม้แล้วเตรียมพื้นที่ผลิตทางการเกษตร การทำในแต่ละพื้นที่ก็จะทำ 3-4 ปี เมื่อเห็นว่าพื้นที่เริ่มปลูกพืชได้ผลผลิตไม่ดีแล้วก็จะย้ายไปทำในพื้นที่อื่น ชาวบ้านแต่ละครอบครัวอาจมีพื้นที่ทำกินหลายๆ แปลงเพื่อทำการผลิตพืชให้เพียงพอ และให้เหมาะสมกับจำนวนแรงงานในครัวเรือน แต่ปัจจุบัน มีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นมาก ความต้องการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรก็มากขึ้นเป็นเงาตามตัว สมัยก่อนพื้นที่ดิน อาจมีการขอกับทำการปลูกพืชได้ แต่สมัยนี้มีบ้างในระบบเครือญาติ ถ้าเป็นครอบครัวอื่น อาจจะมีการซื้อ-ขายเพื่อใช้เป็นพื้นที่ทำกิน แต่ไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน

การใช้ทรัพยากรป่าไม้ ปัจจุบันหมู่บ้านสันป่าเกี๊ยะถูกจำกัดพื้นที่ทำกิน เจ้าหน้าที่มีความเข้มงวดในการตัด ไม้ทำลายป่า ถ้ามีการฝ่าฝืนก็จะได้รับการลงโทษตามกฎหมายที่กำหนด ตลอดจนทางเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลสร้างความตระหนักและชี้แนะให้เห็นถึงความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้ ทำให้หมู่บ้านสันป่าเกี๊ยะมีการแบ่งพื้นที่ออกเป็นการใช้ประโยชน์ต่างๆ ได้แก่ เขตป่าสงวน เขตอุทยานแห่งชาติ เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า เขตป่าชุมชน เขตพื้นที่ทำการเกษตร เขตที่อยู่อาศัย ฯลฯ โดยมีเจ้าหน้าที่ควบคุม ปฏิบัติงานอย่างเคร่งครัด

การใช้ทรัพยากรน้ำ ทรัพยากรน้ำที่ใช้ในหมู่บ้านสันป่าเกี๊ยะมีการใช้อยู่ 2 ลักษณะ ได้แก่

1. การใช้น้ำเพื่ออุปโภคบริโภค-มีการต่อน้ำจากภูเขามาใช้ในหมู่บ้านซึ่งชาวบ้านเรียกกันว่าปะปาภูเขา และมีการสร้างแท้งค์ สำหรับเก็บน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง ซึ่งขณะนี้ยังไม่มีปัญหาการใช้น้ำเพื่อการนี้
2. การใช้น้ำเพื่อการเกษตร จะเห็นได้ว่าหมู่บ้านสันป่าเกี๊ยะมีการประกอบอาชีพทางการเกษตร ตลอดปีไม่ว่าจะเป็นพืชผัก หรือไม้ผล ในฤดูแล้งเกิดปัญหาการใช้น้ำบ้าง โดยน้ำมีปริมาณไม่เพียงพอในการผลิต ต้องมีการแบ่งกัน และเวลาใช้เกษตรกรเห็นว่า ปีต่อไปต้องมีการประชุมปรึกษาหารือถึงวิธีการผลิตและปริมาณการผลิตพืชในฤดูแล้ง ถ้าปล่อยไว้จะทำให้เกิดความเสียหายต่อตนเองและทรัพย์สินได้

บทที่ 5

สรุปและวิจารณ์ผลการวิจัย

ดังได้กล่าวในบทที่ 3 แล้วว่าการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพเพราะเป็นการศึกษาถึงกระบวนการซึ่งจะต้องทำความเข้าใจถึงวิธีการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับการเกษตรซึ่งมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงซึ่งกันและกันในวิถีชีวิต ความเชื่อ พิธีกรรม ตลอดจนองค์ความรู้ต่างๆ ของชุมชนทั้งที่เป็นความรู้แบบดั้งเดิม และความรู้ใหม่จากภายนอกชุมชน ซึ่งจะต้องมองในมุมมองหลายมิติเป็นปรากฏการณ์รวม

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยไม่แยกการวิเคราะห์ข้อมูลออกจากการเก็บข้อมูล เนื่องจากเหตุการณ์ที่เป็นข้อมูลบางอย่างเกิดขึ้นไม่บ่อยนัก ไม่มีโอกาสเก็บหรือสังเกตการณ์ซ้ำได้ ซึ่งการวิเคราะห์ข้อมูลในสนามจากวิธีการสัมภาษณ์ และวิธีการสังเกต โดยเปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ข้อมูลด้วย จากนั้น จึงนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลออกมาเป็นลักษณะการเขียนเชิงบรรยายหรือพรรณนา (Descriptive) ดังสรุปได้ดังต่อไปนี้

ก. การกำหนดและการจัดระบบ

เป็นการจำแนกปรากฏการณ์ เป็นการจัดหมวดหมู่และจำแนกประเภทของปรากฏการณ์ โดยศึกษาจาก การเกิดองค์การต่างๆ ในชุมชน เริ่มจากการตั้งถิ่นฐานและบริบททั่วไปของชุมชน ประกอบด้วย

สภาพทั่วไป

บ้านม้งสันป่าเกี๊ยะตั้งอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยเชียงดาว ณ ระดับความสูง 1,320 เมตรเหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง การเดินทางโดยแยกออกจากทางหลวงสายเชียงใหม่-ฝาง ประมาณกิโลเมตรที่ 71-72 เป็นระยะทางประมาณ 25 กิโลเมตร บ้านสันป่าเกี๊ยะในปัจจุบัน อยู่ที่บ้านบริเวณพิกัด UTM 4811000 E, 21371000 N ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไป เป็นเทือกเขาสูงสลับซับซ้อน ทำให้มีความหลากหลายของสภาพพื้นที่ที่มีลักษณะของความลาดชันหรือลาดเท (Slope) บริเวณนี้จะติดกับ ดอยหลวงเชียงดาว เป็นภูเขาหินปูน ซึ่งมีลักษณะเป็นเขาสูงชัน ยอดแหลม ส่วนใหญ่เป็นหินปูนที่เกิดในยุคเพอร์เมียนตอนปลายของมหายุคพาเลโอโซอิก

ทรัพยากรธรรมชาติ

โครงสร้างทางธรณีวิทยาของพื้นที่ที่ศึกษา ประกอบด้วย กลุ่มหินตะกอนเก่า กลุ่มหินอัคนี มีกลุ่มดิน Ustipsamments ในบริเวณตอนเหนือของพื้นที่ที่ศึกษา พืชพรรณที่พบ ได้แก่ ก่อ และสน กลุ่มดิน Paleustults ในบริเวณทิศตะวันตกของพื้นที่ที่ศึกษาบริเวณนี้มีพืชที่เป็นแนวเชื่อมต่อระหว่างป่าดิบแล้งกับป่าสนผสมผลัดใบ (Ecotone) กลุ่มดิน Paleudults พืชพรรณที่พบเป็นป่าดิบแล้ง ได้แก่ สน และก่อ กลุ่มดิน (Paleaquults) พื้นดินชนิดนี้บริเวณที่ราบชั้นบนโค และที่ราบน้ำ

ท่วมถึงตามแนวลำน้ำแม่เมิน และห้วยแม่กอกน้อย เหมาะสำหรับเป็นพื้นที่ทำนาชาวบ้านใช้น้ำจาก
คันน้ำห้วยแม่กอกน้อยเป็นประปาภูเขาสำหรับใช้บริโภคและอุปโภคในหมู่บ้าน ส่วนแหล่งน้ำที่ใช้
ในการเพาะปลูกใช้น้ำจากน้ำฝนและประปาภูเขา

การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ

บริเวณเขตพื้นที่ชุมชนม้งหมู่บ้านสันป่าเกี๊ยะ อยู่ในเขตชั้นคุณภาพลุ่ม 1 A มังสันป่าเกี๊ยะ
ได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานและประกอบอาชีพทำการเกษตร ก่อนการประกาศเขตพื้นที่อนุรักษ์ของทางราช
การ ทำให้การย้ายชาวเขาออกจากพื้นที่ทำได้ลำบาก จึงเกิดแนวความคิดการใช้ประโยชน์จาก
ทรัพยากรธรรมชาติขึ้นในระหว่างชุมชนชาวบ้านกับหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องโดยคำนึงถึงการ
บริหารจัดการการใช้ธรรมชาติที่เหมาะสมอันได้แก่ ทรัพยากรป่าไม้ การใช้พื้นที่ดินเพื่อการ
เกษตร ทรัพยากรน้ำ ดังนี้

ก. การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ ป่าไม้ในเขตพื้นที่นี้ประกอบด้วย 1) ป่าอนุรักษ์
ซึ่งเป็นทั้ง ป่าธรรมชาติ และ ป่าปลูก 2). ป่าชุมชน

ข. การใช้ประโยชน์จากพื้นที่ดินเพื่อการเกษตรโดยพิจารณาปัจจัยตามลาดเท และความ
ลึกของดินซึ่งสามารถจัดระบบการปลูกพืชได้ 3 ระบบ คือ 1).เป็นระบบการปลูกพืชไร่หมุนเวียน
และสลับกับไม้ผลเป็นแนวราบความลาดเทของพื้นที่ 2).ระบบนี้มีการปลูกไม้หลายชนิดใน
ลักษณะผสมผสานในแปลง 3).เป็นระบบการใช้พื้นที่ในแปลงนา มีลักษณะผสมผสานขึ้นจากการ
ปลูกข้าวเพียงอย่างเดียว โดยมีการเลี้ยงปลา และปลูกพืชตระกูลถั่ว ในแปลงนา ไม้ผลและไม่ใช้
สอยในพื้นที่ว่าง

ง. การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรน้ำ แหล่งน้ำที่ใช้ในการบริโภคในชุมชนและเพื่อ
การเพาะปลูก ได้จากแม่น้ำเมินและห้วยแม่กอกน้อย การใช้น้ำในหมู่บ้านโดยใช้ระบบประปาภูเขา
คังน้ำจากห้วยแม่กอกน้อย ได้มีการคังน้ำจากขุนห้วยข้างเคียงมาเสริมเพื่อให้พอใช้ในฤดูแล้ง และ
ชาวเขาได้ใช้บ่อน้ำในหมู่บ้าน

สภาพเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของชุมชน

ประชากรและครัวเรือน ป่านสันป่าเกี๊ยะ สํารวจเมื่อปี พ.ศ. 2543 ประชากรเป็นชาวเขาเผ่า
ม้ง มีจำนวน 456 คน เป็นชาย 216 คน หญิง 240 คน

ด้านการศึกษาจากการสำรวจในปี พ.ศ. 2543 ประชากรซึ่งมีความสามารถอ่านออกเขียน
ได้ (อย่างต่ำจบชั้นประถมตอนปลาย) มีจำนวน 150 คน จากประชากรวัยนี้ทั้งหมด 337 คน ส่วน
ประชากรวัยเด็กที่มีอายุครบตามเกณฑ์การศึกษาภาคบังคับจำนวนทั้งสิ้น 119 คน

โครงสร้างครอบครัวพอจะเป็นหัวหน้าครอบครัว มีอำนาจตัดสินใจเรื่องราวต่างๆ ในครัว
เรือน มีลูกชายแต่งงานแล้ว ภรรยาถูกขายและบุตร ลูกชายและลูกสาวที่ยังไม่ได้แต่งงาน รวมรุ่น
อายุ 3 รุ่น วงศ์ตระกูลในบ้านสันป่าเกี๊ยะสำรวจใหม่ในปี 2543 จะประกอบด้วยตระกูลใหญ่ 3
ตระกูล ได้แก่ ตระกูลแซ่ลี ตระกูลเริงไม และตระกูล แซ่หาง นอกนั้นจะมีแซ่ไซ้ง เลาคำ และ

ไพรวัลย์ เพิ่มขึ้นมา ทั้ง 3 ตระกูลใหญ่จะมีหัวหน้าของตนเองเป็นผู้อาวุโสที่สุดในตระกูลมีอิทธิพลต่อชาวเมวในวงศ์ตระกูลเดียวกัน แต่ผู้อาวุโสของตระกูลเริงไม และแซ่ลี้จะมีอิทธิพลในหมู่บ้านมากเนื่องจากมีฐานะดี ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านปัจจุบัน ซึ่งเป็นตำแหน่งจากราชการจะสลับเปลี่ยนกันระหว่างคนของตระกูลเริงไมและแซ่ลี้

ลักษณะการสร้างบ้านเรือน มีการปลูกบ้านตามประเพณีโดยปลูกคร่อมดินโดยใช้พื้นดินเป็นพื้นเรือน การเลือกภูมิสถานที่ตั้งของข้างบ้านเขาจะมีการเล็งสายลวงหน้า มีการปลูกบ้านเป็นบริเวณกลุ่มใกล้ชิดกันตามแซ่ เพื่อช่วยเหลือกันและกันและป้องกันขโมยที่จะมาลักทรัพย์สิน วัสดุที่ใช้สร้างบ้านสมัยก่อน จะใช้วัสดุตามท้องถิ่น ปัจจุบันลักษณะการสร้างบ้านเรือนแบบนี้ มีน้อยลงส่วนใหญ่จะใช้วัสดุสมัยใหม่ เข้ามาใช้

ลักษณะการแต่งกาย

ชาย สมัยก่อนนิยมใช้ผ้าสีดำหรือน้ำเงินเข้ม ปัจจุบันผู้ชายม้งบ้านนี้มักเปลี่ยนแปลง การแต่งกายโดยหันมาใช้เสื้อยืดแบบคนพื้นราบมากขึ้น แต่กางเกงยังคงใช้แบบเดิมอยู่ เว้นแต่มีงานประเพณี พิธีการต่างๆ ถึงจะแต่งตัวตามประเพณีดั้งเดิม

หญิง เลือจะเป็นผ้าสีดำหรือน้ำเงินเข้ม การแต่งกายของหญิงม้งในหมู่บ้านนี้ยังไม่มีเปลี่ยนแปลงมากนัก

ความเชื่อที่สำคัญ ความเชื่อทางศาสนาที่ถ่ายทอดกันมานานประเพณีและคตินิยมปฏิบัติกันอยู่ คือความเชื่อในแบบการนับถือผี วิญญาณ และการบูชาบรรพบุรุษในการนับถือผี นั้นอาจจัดได้เป็นหลายระดับ

ลักษณะนิสัย ม้งมีลักษณะนิสัยเด่นชัดในปัจจุบัน ดังนี้ มีความอดสาหะขยันขันแข็ง มีความรักอิสระ มีความเปิดเผยและซื่อสัตย์ มีลักษณะปัจเจกบุคคล มีความฉลาดค่อนข้างสูง แต่มีความก้าวร้าวภายใต้สถานการณ์เฉพาะ และท้ายสุดมีการรักษาหน้า

ค่านิยม ค่านิยมที่เด่นชัดของสังคมม้งและยังเป็นที่ยึดถือกันอยู่ทั่วไป ได้แก่ เพศชายจะมีสภาพสูงกว่าเพศหญิง จะนิยมผู้ชายเข้ามาหาภรรยา จะนิยมมีบุตรมาก จะมีการรักษาเกียรติของคน และจะเริ่มนิยมสนับสนุนบุตรหลานให้ได้รับการศึกษาที่สูง

ประเพณีที่สำคัญ ประเพณีที่สำคัญๆจะมีอาทิเช่น ประเพณีฉลองปีใหม่ ประเพณีการเกิด ประเพณีเกี่ยวสาว ประเพณีแต่งงาน และ ประเพณีการตาย

วิถีชีวิต

สังคมชาวเขาเผ่าม้งเป็นสังคมเกษตรกรรม เริ่มจากการทำแบบไร่เลื่อนลอยเพื่อปลูก ข้าว ข้าวโพด พืชผักและฝิ่น เมื่อดินหมดความอุดมสมบูรณ์แล้วจึงย้ายไปพื้นที่ใหม่ต่อไปอีก ปัจจุบันรูปแบบการทำเกษตรเปลี่ยนแปลงไป มีการปลูกพืชเศรษฐกิจเข้าไปในพื้นที่พร้อมทั้งมีการอนุรักษ์ดินและน้ำขึ้นในพื้นที่ ดังนั้นหากพิจารณาถึงวิถีชีวิตตามจารีตประเพณีโดยทั่วไป ชาวเขายังมีการปลูกพืชหลัก 3 ชนิด คือ ข้าวเพื่อใช้บริโภค ข้าวโพดใช้เลี้ยงสัตว์ และฝิ่นเพื่อเสพ

และขายเป็นรายได้ตลอดจนใช้ประกอบพิธีกรรมต่างๆ กิจกรรมช่วงแรกๆ ของรอบปี อาจกล่าวได้ว่า เริ่มตั้งแต่ เดือนธันวาคม ผู้ชายจะออกสำรวจหาพื้นที่เพาะปลูกในรอบปี กำจัดวัชพืชในไร่ผืนเก็บเกี่ยว นวดข้าว เก็บเข้ายุ้งฉาง ซึ่งจะทำให้เสร็จในเดือนนี้ ซึ่งในเดือนนี้ก็จะมีการฉลองปีใหม่ใช้เวลาประมาณ 1 สัปดาห์ เดือนสิงหาคม ชาวม้งจะมีการเริ่มเตรียมดินปลูกฝิ่น ข้าวโพดต่อเนื่องไปจนถึงเดือนกันยายนและพร้อมกับเตรียมพื้นที่ข้าวโพดปรับให้เป็นไร่ผืน เมล็ดฝิ่นรุ่นแรกจะถูกหว่านลงในช่วงเดือนนี้บ้างแล้วแต่การหว่านฝิ่นส่วนใหญ่จะอยู่ในช่วงเดือนตุลาคม อันเป็นเวลาเดียวกับเริ่มเกี่ยวข้าวไร่กันบ้าง พร้อมกับการกำจัดวัชพืชครั้งแรกในไร่ผืนเดือนพฤศจิกายน - ธันวาคม จะทำการเก็บเกี่ยวข้าวไร่และข้าวนา นวดและขนข้าวเก็บในยุ้งฉาง และในเดือนพฤศจิกายนยังคงกำจัดวัชพืชไร่พืชกันอยู่จนเข้าสู่เดือนธันวาคม จึงเริ่มกรีดฝิ่นรุ่นแรกได้บ้างแล้ว การกรีดฝิ่นจะกระทำต่อเนื่องไปจนถึงเดือนกุมภาพันธ์ของปีถัดไปจนถึงปีเกษตรใหม่อีกครั้ง

ชาวหม้งหมู่บ้านม้งสันป่าเกี๊ยะ หลายครอบครัวมีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในการประกอบอาชีพทางการเกษตร โดยได้รับการส่งเสริมและความช่วยเหลือจากองค์การของรัฐบาลและเอกชน นำพืชและสัตว์เข้ามาส่งเสริมในพื้นที่ ได้นำพืชเศรษฐกิจอื่นมาส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูก เช่น ลิ้นจี่ และพืชผัก

ข้อห้ามทั่วไปที่พึงรู้ของชาวเขาเผ่าม้ง

ในสังคมชาวหม้ง มีข้อห้ามพึงหลีกเลี่ยงมากหลายประการ บางเรื่องฝ่าฝืนอาจถูกปรับไหมได้ บางเรื่องก็ไม่รุนแรงมากนักข้อห้ามพึงระวังในสังคมชาวหม้งมีดังนี้ ข้อห้ามเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย ข้อห้ามเกี่ยวกับการเกิดเกี่ยวกับการแต่งงานและการเกี่ยวพาราตี ข้อห้ามเกี่ยวกับการตาย ข้อห้ามเกี่ยวกับอาหารและการดูแลสุขภาพ ข้อห้ามเกี่ยวกับมารยาททางสังคม และข้อห้ามเกี่ยวกับฤกษ์ยามโชคลาง

ความสัมพันธ์กับคนพื้นราบ

ชาวหม้งโดยทั่วไปมีการติดต่อกับคนพื้นราบเหตุผลสำคัญประการหนึ่งคือ เพื่อประโยชน์ทางธุรกิจการค้าทั้งในการซื้อขายสินค้า ในด้านสังคมภายนอกส่วนใหญ่มักจะเป็นจีนฮ่อและคนไทยพื้นเมือง ในระแวกหลังชาวหม้งมีความสัมพันธ์กับคนพื้นราบที่เป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐ และเอกชน

ความสัมพันธ์ระหว่างคนในเผ่าและต่างเผ่า

ชาวหม้งมีความสัมพันธ์กันแน่นแฟ้น ภายในชุมชนสังคมที่พึ่งมาอาศัยช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นสังคมเครือญาติและมีการแต่งงานข้ามเผ่าอยู่ในอัตราต่ำเมื่อเปรียบเทียบกับเผ่าอื่นๆ ความสัมพันธ์กับเผ่าอื่นๆ ตั้งอยู่บนพื้นฐานสำคัญคือ การค้าขายติดต่อกับเผ่าที่อาศัยอยู่ในละแวกใกล้เคียง มีการติดต่อสัมพันธ์กับคนเผ่าอื่นเพื่อจ้างมาทำไร่ ทำนา เป็นลูกจ้างแรงงานให้ตน

ข. การวิเคราะห์ทางหน้าที่ (Functional Analysis) และการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางสังคมและกลุ่ม

เป็นการวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงหน้าที่ของพฤติกรรม หรือองค์กรต่างๆ โดยรวม การจำแนกและอธิบายว่าคนกลุ่มต่างๆ ในชุมชนมีความสัมพันธ์กันอย่างไรการเกิดของรูปแบบในแต่ละบริบท เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มเครือญาติ และความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรต่างๆ กับคนในชุมชน ที่มีต่อกระบวนการถ่ายทอดความรู้ ซึ่งได้แก่

บทบาทของผู้นำที่ไม่เป็นทางการ และผู้นำที่เป็นทางการ มีความสัมพันธ์กับกระบวนการถ่ายทอดความรู้ตามประเพณีชาวเขาเผ่าม้ง

กลุ่มแซ่สกุลที่มีจำนวนมากที่สุดเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลและมักจะครอบงำกลุ่มแซ่สกุลที่มีจำนวนน้อยกว่า ซึ่งในหมู่บ้านสันป่าเกี๊ยะกลุ่มแซ่สกุลที่มีจำนวนมากที่สุด ได้แก่กลุ่มสกุลแซ่ลีจึงมีอิทธิพลสูง โดยเฉพาะในเรื่องของกิจกรรมชุมชนและด้วยเหตุผลที่สังคมที่นับถือระบบอาวุโส จึงทำให้ผู้อาวุโสของแซ่สกุลที่ครอบงำมีบทบาทเป็นที่ยอมรับของชุมชนโดยพฤตินัยในฐานะหัวหน้าหมู่บ้าน ซึ่งเมื่อมีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านเป็นทางการบุคคลผู้นี้มักจะได้รับตำแหน่งทางการด้วยถึงแม้ว่าปัจจุบันจะมีแนวโน้มให้มีการผลักดันคนหนุ่ม ซึ่งอ่านออกเขียนได้ตามเงื่อนไขของทางการ ขึ้นดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านเป็นตัวแทนเชื่อมโยงติดต่อระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับชาวบ้าน แต่ผู้นำตามประเพณีของหมู่บ้านยังมีอิทธิพลมากในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นชายที่เป็นผู้อาวุโส ผู้เป็นหัวหน้าครอบครัว และหมอผี ซึ่งวิถีทางนี้เป็นระบบการถ่ายทอดผู้นำทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการในทางราชการในกลุ่มชาวเขาเผ่าม้ง

บทบาทของพ่อแม่ ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์แบบดั้งเดิมของชุมชนสู่ลูก และการถ่ายทอดในระบบเครือญาติ

บิดาและมารดา จะพาบุตรที่อายุเริ่มรู้ความเข้าใจเริ่มปฏิบัติจากของจริงทั้งนี้จะเริ่มจาก สิ่งที่ยากก่อน เข้าไปหาสิ่งยากขึ้น อาทิเช่นเข้าใจถึงพฤติกรรมการปลูกพืชในรอบปี การดูแลลักษณะพื้นที่ ทำเลปลูกพืชเป็นต้น การถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์แบบดั้งเดิมของชุมชนโดยเฉพาะเรื่องการเกษตรกรรม การถ่ายทอดจะมาจาก พ่อ แม่สู่ลูกและถ่ายทอดในระบบเครือญาติเนื่องด้วยลักษณะสังคมชาวบ้านเป็นสังคมที่จะต้องพึ่งตนเองและช่วยเหลือตนเองซึ่งขบวนการต่างๆ เหล่านี้พ่อแม่จะเลี้ยงสอนลูกๆ ไปเรื่อยๆ จนกระทั่งลูกๆ โตเป็นหนุ่ม-สาว แต่งงานแยกครอบครัวความรู้ต่างๆ เหล่านี้ก็จะสอนลูกหลานของตนเองสืบต่อไป

ในระบบเครือญาติก็เช่นเดียวกับการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความรู้ต่างๆ เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น จะมีการปรึกษาหารือหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา พัฒนาปรับปรุงได้ดีขึ้น

บทบาทของหมอผีที่มีการถ่ายทอดในรูปแบบของพิธีกรรม ความเชื่อของชุมชน

ในหมู่บ้านหนึ่งอาจมีหมอผีหลายคน แต่หมอผีทุกคนไม่ใช่ผู้มีอิทธิพลของหมู่บ้าน มีเพียงหมอผีบางคนเท่านั้นที่เป็นที่ยอมรับนับถือของคนทั่วไป และกล่าวได้ว่ามีอิทธิพล บางความคิดอยู่ไม่น้อย คนเหล่านี้อาจมีไม่กี่คนที่มักจะเป็นผู้อาวุโสแก่สกุลด้วย จึงเป็นโอกาสอันดีที่หมอผีจะขายความคิดหรือแสดงความคิดเห็นต่อเรื่องใดๆ และสถานการณ์ที่เหมาะสมแก่การโน้มน้าวใจคนให้เชื่อในรูปแบบของพิธีกรรมนั้นๆ ด้วย

ส่วนการถ่ายทอดรูปแบบของพิธีกรรมความเชื่อต่างๆ ก็จะตกทอดไปยังบุตรหลาน โดยฝึกให้ประกอบพิธีกรรมต่างๆ จนเกิดความรู้ความชำนาญสามารถปฏิบัติต่อจากหมอผีคนเดิมได้ แต่หากถ้าบุตรหลานไม่สนใจการถ่ายทอดรูปแบบพิธีกรรมอาจมีบุคคลอื่น หรือญาติพี่น้องที่มีความต้องการอยากฝึกรูปแบบของพิธีกรรมก็สามารถกระทำได้เลย จะได้รับความนิยมนมาก-น้อยแค่ไหนก็แล้วแต่หมอผีแต่ละคนๆ ไป

บทบาทของหัวหน้าแซ่สกุลต่อการถ่ายทอดในวิถีของวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชน

หมู่บ้านมังสันทันป่าเกี๊ยะหลายแซ่สกุลใหญ่อยู่ 3 แซ่ ได้แก่ แซ่หาง แซ่ลี และ เร็งไม จะมีผู้อาวุโสของแซ่สกุลนั้น มีบทบาทเสมือนหนึ่งหัวหน้าแซ่สกุล บุคคลเหล่านี้จะมีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับเรื่องราวของชุมชนอยู่แล้วโดยวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และประเพณี ส่วนการถ่ายทอดวิถีของวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชน ส่วนใหญ่จะได้รับการถ่ายทอดจากผู้อาวุโส ผู้เฒ่าผู้แก่ไม่ว่าจะเป็นผู้หญิงหรือชาย ส่วนใหญ่ผู้ถ่ายทอดจะเป็นผู้เฒ่าเพศชายส่วนงานบ้าน เลี้ยงเด็ก เลี้ยงสัตว์ งานเย็บปักถักร้อย จะเป็นเพศหญิงเป็นต้น

ก. การวิเคราะห์ชุมชนและการเปลี่ยนแปลง

หลักเกณฑ์ที่ใช้ในการวิเคราะห์ แยกเป็น

1. ปัจจัยภายใน ได้แก่ ความรู้แบบดั้งเดิม ประเพณี พิธีกรรม ที่ชุมชนนำมาประยุกต์และปรับใช้ หรือการสูญหายของความรู้เกิเป็น องค์ความรู้ใหม่
2. ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การเข้ามาขององค์กรต่างๆ ในรูปแบบของรัฐ และของเอกชน ตลอดจนถึงระบบของตลาด กลไก และเงื่อนไขของตลาด ความเจริญทางด้านเทคโนโลยี เช่น ถนนหนทาง ไฟฟ้า และอุปกรณ์อำนวยความสะดวกต่างๆ

การวิเคราะห์ดังกล่าวสามารถสรุปได้โดยเริ่มตามหัวข้อดังต่อไปนี้

การผสมผสานความรู้ดั้งเดิมกับความรู้ใหม่ เพื่อการพัฒนาการเกษตรบนที่สูงอย่างยั่งยืนของชุมชน

ซึ่งประกอบด้วย

- 1). การจัดการความรู้เก่าและความรู้ใหม่ของชุมชนตามวิถีของชุมชน

ในชุมชนหมู่บ้านม้งสันป่าเกี๊ยะเดิมนั้นการผลิตทางการเกษตร ได้แก่ข้าวไร่ ข้าวโพด มันฝรั่ง และการปลูกฝิ่นเท่านั้น มีการเลี้ยงหมู และไก่ใช้ทำพิธีกรรมและบริโภค มีการติดต่อกับคนพื้นราบ ประมาณปีละ 4-5 ครั้ง

ในระยะเวลาต่อมาที่พ่อค้าที่เป็นคนพื้นราบเริ่มขึ้นไปทำธุรกิจการค้าซื้อ-ขายสินค้า ซึ่งจุดนี้เป็นจุดเริ่มของการแปรผันในการที่มีการตั้งต้นจัดการความรู้เก่าทางด้านการเกษตรแบบดั้งเดิมเข้าสู่ความรู้ใหม่ทางด้านการเกษตรของชุมชนบ้านป่าเกี๊ยะ

หลังจากนั้นได้มีส่วนราชการและเอกชนเข้ามาจัดการและพัฒนาในเขตพื้นที่ ซึ่งหน่วยงานต่างๆดังกล่าว ได้เข้ามาจัดการและพัฒนาพื้นที่บ้านสันป่าเกี๊ยะ ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

โครงการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมบนที่สูง

ได้เข้ามาจัดการแนะนำส่งเสริมให้เกษตรกรในหมู่บ้านสันป่าเกี๊ยะเลี้ยง วัวและ ควาย ในพื้นที่ ระยะเวลาหลังเริ่มประสบปัญหาคือจำนวนวัวและควายมีจำนวนมาก ต้องใช้บริเวณพื้นที่กว้างมากเพื่อเป็นแหล่งอาหาร ประกอบด้วย นโยบายการป้องกันการบุกรุกของกรมป่าไม้ ชุมชนจึงมีมติเป็นเอกฉันท์ให้เลิกเลี้ยงและขายสัตว์ เลี้ยงวัวและควาย

ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดเชียงใหม่

ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดเชียงใหม่ ในสังกัดกรมประชาสงเคราะห์ ได้ส่งเสริมการปลูกพืชผักและไม้ผลเพื่อทดแทนฝิ่น

โครงการพัฒนาป่าไม้ที่สูง หน่วยที่ 1 (แม่ตะมาน)

ซึ่งบริเวณพื้นที่ทั้งบริเวณหมู่บ้านต่างอยู่ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเชียงดาว หน่วยงานดังกล่าวมีหน้าที่ปลูกป่าพื้นที่เสื่อมโทรม และป้องกันการขยายพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน โดยการตัดไม้ทำลายป่า และป้องกันการลักลอบล่าสัตว์

โรงเรียนอยู่ในสังกัดของกระทรวงศึกษาธิการ

บ้านสันป่าเกี๊ยะเพิ่งจะมีโรงเรียนของกระทรวงศึกษาธิการมาตั้งได้ไม่นาน จากการสำรวจในปี พ.ศ. 2543 ประชากรซึ่งมีความสามารถอ่านออกเขียนได้ (อย่างต่ำจบชั้นประถมตอนปลาย) มีจำนวน 150 คน จากประชากรวัยนี้ทั้งหมด 337 คน ส่วนประชากรวัยเด็กที่มีอายุครบตามเกณฑ์การศึกษาภาคบังคับจำนวนทั้งสิ้น 119 คน

2). การแก้ไขปัญหาล้างแวล้อมจากการใช้สารเคมีและการใช้การเจริญทางเทคโนโลยีทางการเกษตรมาปรับใช้ทางการเกษตรของชุมชน

ปัจจุบันหมู่บ้านสันป่าเกี๊ยะ มีอาชีพทางการเกษตรผสมผสานระหว่างการผลิตพืชเดิมและพืชแนะนำเข้าไปใหม่ การผลิตผลิตผลเหล่านี้ส่วนใหญ่มีการใช้สารเคมีมาก แต่ตัวเกษตรกรเองไม่มีความรู้ในการใช้สารตลอดจนพิษภัยจากสารเคมี ที่มีผลตกค้างต่อตนเองและสิ่งแวดล้อม การใช้เทคโนโลยี ในการเกษตรส่วนใหญ่ได้รับการถ่ายทอดมาจากเพื่อนบ้าน ญาติพี่น้องและขาดการสนับสนุนในการให้ความรู้ที่ถูกต้องและอย่างค่อเนื่องจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ เมื่อเกิดปัญหาขึ้นจึง

ปรึกษาใครไม่ได้ และเห็นว่าเมื่อปลูกพืชไปแล้ว โดยเฉพาะพืชผักถ้าไม่มีการใช้สารเคมีไม่สามารถขายได้เพราะจะมีโรคและแมลงเข้าทำลายมาก ปัญหานี้เป็นปัญหาใหญ่มากแต่ไม่ได้รับการแก้ไขอย่างจริงจังจากหน่วยงานใดของรัฐเลย

3). การเกิดองค์กรต่างๆ ในชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับการเกษตรและการพัฒนา

ปัจจุบันหน่วยงานที่ให้ความช่วยเหลืออยู่ในพื้นที่ได้แก่โรงเรียน ซึ่งจะถ่ายทอดทอดความรู้ต่างๆ ให้เด็ก ในขณะที่เดียวกันถ้าเกิดปัญหาขึ้นในชุมชน ชาวบ้านก็ปรึกษารื้อกับครูที่โรงเรียน เพื่อหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา ส่วนหน่วยงานอื่นมีบทบาทน้อยมาก ปัจจุบันการประกอบอาชีพทางการเกษตรชาวบ้านพึ่งพาและมีการช่วยเหลือกันภายในหมู่บ้านเอง

4). การเคลื่อนไหวของสถานการณ์ทางการเกษตรภายนอกชุมชนที่กระทบต่อการเกษตรบนที่สูงอย่างยั่งยืนภายในชุมชน

ในหมู่บ้านป่าเกี๊ยะมีการปลูกพืชเศรษฐกิจที่สำคัญได้แก่ ถั่วลิสง โดยเห็นว่าดินที่ปลูกได้ดีขายได้ราคาดี มีการปลูกส้มเขียวหวาน โดยเดินทางไปศึกษาแหล่งผลิตส้มที่จังหวัดน่าน เพื่อศึกษาวิธีปลูก เทคนิคการผลิตต่างๆ มีการผลิตพืชผักเศรษฐกิจที่สำคัญโดยไปศึกษาหาความรู้จากหมู่บ้านมังแมโถ อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ จนสามารถนำมาผลิตในพื้นที่เพื่อเป็นรายได้ จากการสังเกตการณ์ถึงระบบการผลิตพืชเศรษฐกิจเพื่อเป็นรายได้หลักของชาวบ้าน พืชแต่ละชนิดมีการใช้เทคนิคและสารเคมีค่อนข้างสูง ถ้าขาดประสบการณ์ ความรู้ ความชำนาญ ไม่นานคงทำให้เกิดผลกระทบต่อเกษตรกรบนที่สูงได้

๖. สรุป และ วิเคราะห์ถึงแผนการยังชีพเพื่อการพัฒนาการเกษตรบนที่สูงอย่างยั่งยืน

ท้ายสุดจะเป็นการศึกษาถึงแผนการยังชีพเพื่อการพัฒนาการเกษตรบนที่สูงอย่างยั่งยืน ซึ่งมุ่งศึกษาในประเด็น ความสัมพันธ์ระหว่างระบบการเกษตรภายนอกชุมชนกับระบบการเกษตรภายในชุมชน การคงอยู่และการสืบทอดความรู้และประสบการณ์ด้านการเกษตรแบบดั้งเดิมของชุมชน และการจัดการระบบการเกษตรบนที่สูงกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน ซึ่งแต่ละขั้นตอนสามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

ความสัมพันธ์ระหว่างระบบการเกษตรภายในชุมชนกับระบบการเกษตรภายนอกชุมชน

เกษตรกรบ้านมังสันป่าเกี๊ยะถ่ายทอดความรู้ภายในชุมชนโดยจะถ่ายทอดจากพ่อและแม่ ผู้เฒ่าแก่ไปสู่ลูกหลาน จะมีการการปฏิบัติสืบทอดกันมา ทั้งความรู้ใหม่และความรู้เก่าที่มีอยู่ นำมาปรับปรุงพัฒนาความรู้ทางการเกษตร โดยไม่มีการปิดบัง ความรู้และเทคโนโลยีที่ตนเองมีอยู่ บางครั้ง จะถ่ายทอดในระบบเครือญาติ หรือในระบบสังคมภายในชุมชน มีการให้การช่วยเหลือ

ซึ่งกันและกัน ชุมชนก็จะได้รับการช่วยเหลือจากพี่ น้อง หรือเพื่อนอาสาสมัครผลิตมาขายในเมือง โดยผู้เป็นเจ้าของผลผลิต เป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายค่าน้ำมันรถ ในบางครั้งมีการหุ้นกันซื้อรถยนต์ เพราะเงินตัวเองไม่พอซื้อก็จะมีญาติและเพื่อนบ้าน มาลงทุนให้คนละ 2-3 หมื่นบาท แล้วแต่กำลังเงินตนเองหลังจากนั้น แล้วค่อยชำระหนี้คืนภายหลัง อาจเป็นรูปเงินสดหรือเงินรวมหุ้นซื้อรถก็ได้

สำหรับการเกษตรภายนอกชุมชนของหมู่บ้านสันป่าเกี๊ยะ เมื่อมีการสังเกต ศึกษาหาข้อมูลต่างๆ ในด้านการผลิตทางการเกษตร ดูแนวโน้มความต้องการสินค้าทางการเกษตรในระยะสั้นและระยะยาว เห็นว่าตลาดมีความต้องการสูง ปลุกแล้วราคาดี สามารถขายได้ แต่ขาดความรู้ ความสามารถในการผลิต รอคอยความช่วยเหลือจากหน่วยงานต่างๆ ก็ถ้าเข้าเกินไป ชาวบ้านก็จะเดินทางไปปรึกษา หาความรู้ ในการผลิตพืชที่หมู่บ้านอื่นซึ่ง มีศักยภาพในการผลิต ซึ่งเป็นวิธีการถ่ายทอดเทคโนโลยีต่างๆ ในการผลิต หลังจากนั้น ก็ได้นำมาผลิตและพัฒนาในหมู่บ้านของตนเอง จนทำให้เป็นพืชเศรษฐกิจเป็นรายได้เข้าชุมชนของตนเอง

การคงอยู่และการสืบทอดความรู้และประสบการณ์ด้านการเกษตรแบบดั้งเดิมของชุมชน

เนื่องจากขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมของชาวเขาเผ่าม้งบ้านสันป่าเกี๊ยะ สังคมเป็นแบบเครือญาติมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ด้านการพัฒนาการเกษตรตลอดเวลา เพื่อสืบทอดไปยังลูกหลาน ไม่ว่าจะเป็นความรู้ทางการเกษตรแบบดั้งเดิม หรือความรู้ทางการเกษตรสมัยใหม่ ลักษณะการสืบทอดความรู้และประสบการณ์ ด้านการเกษตรมีการถ่ายทอดแบบเปิดเผยไม่มีการปิดบัง บางครั้งเกิดความรู้ใหม่ๆ ทางการเกษตร ก็จะมีการทดลองแก้ไขปรับปรุงและการพัฒนาการผลิตในชุมชนของตนเองต่อไป

การจัดการระบบการเกษตรบนที่สูงกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน

การจัดการระบบการเกษตรในชุมชนหมู่บ้านสันป่าเกี๊ยะ มีการจัดการระบบการเกษตรแบ่งออกได้ 2 ลักษณะคือ การเกษตรแบบยังชีพ และการเกษตรแบบผลิตเพื่อด้านเศรษฐกิจ โดยผลิตไว้เป็นรายได้ครัวเรือน พืชที่ผลิตมีประเภท พืชผัก และไม้ผล ซึ่งการผลิตพืชเศรษฐกิจประเภทพืชผักจะมีการผลิตตลอดปี ปีละประมาณ 3-4 ครั้ง โดยสลับเปลี่ยน หมุนเวียนพืชที่ปลูกให้สอดคล้องกับความต้องการด้านการตลาด

การใช้ทรัพยากรดิน การใช้พื้นที่ดินในสมัยก่อน จำนวนประชากรมีน้อยที่ดินมีมากพอชาวบ้านจะมีการทำการเกษตรแบบไร่เลื่อนลอย การทำในแต่ละพื้นที่ก็จะทำ 3-4 ปี เมื่อเห็นว่าพื้นที่เริ่มปลูกพืชได้ผลผลิตไม่ดีแล้วก็จะย้ายไปทำในพื้นที่อื่น ชาวบ้านแต่ละครอบครัวอาจมีพื้นที่ทำกินหลายๆ แปลงเพื่อทำการผลิตพืชให้เพียงพอ และให้เหมาะสมกับจำนวนแรงงานในครัวเรือน แต่ปัจจุบัน มีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นมาก ความต้องการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรก็มากขึ้น สมัยก่อนพื้นที่ดิน อาจมีการขอกับทำการปลูกพืชได้ แต่สมัยนี้มีบ้างในระบบเครือญาติถ้าเป็นครอบครัวอื่น อาจจะมีการซื้อ-ขายเพื่อใช้เป็นพื้นที่ทำกิน แต่ไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน

การใช้ทรัพยากรป่าไม้ ปัจจุบันหมู่บ้านสันป่าเกี๊ยะถูกจำกัดพื้นที่ทำกิน เจ้าหน้าที่มีความเข้มงวดในการตัดไม้ทำลายป่า ตลอดจนทางเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลสร้างความตระหนักและชี้แนะให้เห็นถึงความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้ ทำให้หมู่บ้านสันป่าเกี๊ยะมีการแบ่งพื้นที่ออกเป็น การใช้ประโยชน์ต่างๆ ได้แก่ เขตป่าสงวน เขตอุทยานแห่งชาติ เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า เขตป่าชุมชน เขตพื้นที่ทำการเกษตร เขตที่อยู่อาศัย ฯลฯ โดยมีเจ้าหน้าที่ควบคุม ปฏิบัติงานอย่างเคร่งครัด

การใช้ทรัพยากรน้ำ ทรัพยากรน้ำที่ใช้ในหมู่บ้านสันป่าเกี๊ยะมีการใช้อยู่ 2 ลักษณะ ได้แก่

3. การใช้น้ำเพื่ออุปโภคบริโภค

4. การใช้น้ำเพื่อการเกษตร มีการประกอบอาชีพทางการเกษตร ตลอดปีไม่ว่าจะเป็น พืชผัก หรือ ไม้ผล ในฤดูแล้งเกิดปัญหาการใช้น้ำบ้าง ต้องมีการแบ่งกัน และเวลาใช้เกษตรกรเห็นว่า ปีต่อไปต้องมีการประชุมปรึกษาหารือถึงวิธีการผลิตและปริมาณการผลิตพืชในฤดูแล้ง ถ้าปล่อยไว้จะทำให้เกิดความเสียหายได้

สรุปแล้วม้งของหมู่บ้านสันป่าเกี๊ยะได้มีการพัฒนาการในการที่จะผสมผสานความรู้ดั้งเดิมให้เข้ากับความรู้สมัยใหม่ได้ค่อนข้างดี ทั้งนี้สืบเนื่องมาจาก ขนบธรรมเนียม ประเพณี ของตัวเองที่เป็นสังคมที่ช่วยเหลือกัน ไม่ปิดบังความรู้ที่ได้รับมา โดยจะถ่ายทอดถึงกันและกันโดยตลอด ค่าของความนิยมให้ลูกหลานได้รับการศึกษาสูงขึ้นทำให้สามารถตามตลาดทางด้าน การเกษตร ตลอดจนทางด้านเทคโนโลยี ได้โดยตลอด

อย่างไรก็ตามทางภาครัฐควรจะต้องติดตามการพัฒนาการเหล่านี้โดยใกล้ชิด เพราะหลายครั้งผู้วิจัยพบว่าเทคโนโลยีที่ชาวม้งได้รับมักจะไม่ถูกต้อง มิใช่มาจากนักวิชาการโดยตรง ดังที่เคยรายงานมาแล้วว่าอาจมาจากเพื่อนบ้านที่ไม่มีความรู้ การใช้โดยเฉพาะสารเคมีกำจัดแมลงศัตรูพืช สิ่งดังกล่าวจะเป็นผลร้ายไม่เฉพาะ ชาวม้งเอง แต่หมายถึงชาวพื้นราบ ที่จะได้รับอันตรายทั้งทางตรง โดยบริโภคสารมีพิษที่ตกค้างในพืช และทั้งทางอ้อมจากการพิษของดินน้ำลำธาร

บทที่ 6

เอกสารอ้างอิง

- ขจักษ์ บุรุษพัฒน์.(2538). ชาวเขา.พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: แพร์พิทยาการพิมพ์.
- จุฑามาศ มาลี.(2538).ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อการยอมรับระบบวนเกษตรบนพื้นที่สูงของเกษตรกรบ้านแม่สาใหม่ ตำบลโป่งแยง อำเภอแม่ริมจังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ชยันต์ วรรณะภูติ.(2536). การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพในอุทัย ดุลยเกษม (บรรณาธิการ). คู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่องานพัฒนาขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ชูเกียรติ ลิสุวรรณ.(2535). การเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นภาคเหนือ : รายงานการวิจัย ภาควิชาส่งเสริมการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ไชยา อุชนะภัย.(2537) การจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบพื้นบ้าน : ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างชาวไทยพื้นราบและชาวไทยภูเขาในภาคเหนือของประเทศไทย. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์ มหาบัณฑิต สาขาวิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ตุลวัตร พานิชเจริญ.(2536). การกล่อมเกลางานสังคมในด้านทรัพยากรธรรมชาติของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง.วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- บวรศักดิ์ เพชรานนท์.(2537). การวางแผนจัดการทรัพยากรบนพื้นที่สูง : กรณีศึกษาบ้านสันป่าเกี๊ยะและบ้านป่าเมี่ยงน้ำเมิน ตำบลแม่นะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ประเสริฐ ละครการสุกกร.(2540). การสืบทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับระบบการทำไร่หมุนเวียนของชุมชนเผ่ากะเหรี่ยง. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พงษ์พันธ์ พนาสันติกุล.(2539). การมีส่วนร่วมในการเกษตรบนที่สูงของสตรีเผ่าม้ง อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พงษ์ศักดิ์ อังกลีทธิ.(2531). การพัฒนาเกษตรที่สูง เชียงใหม่ : ภาควิชาส่งเสริมการเกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ชส ถันดสมบัตติ.(2540). มนุษย์กับวัฒนธรรม.กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- รัชพล ปัจจุบันย์.(2538). กระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการทอผ้าของชาวไทยทรงดำ. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ลีสึก ฤทธิเนติกุล.(2538). ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับระบบการเกษตรผสมผสานบนที่สูงของชาวเขา
เผ่าม้ง บ้านช่างเคี่ยน-ดอยปุย.วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
เชียงใหม่.

สิวิกา จรัสแสงเพชร.(2535).ศึกษาเรื่องสาระทางการศึกษาในพิธีกรรมของชาวไทยภูเขาเผ่าม้ง
(เข้า) บ้านปากกลาง อำเภอปัว จังหวัดน่าน. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์. (2540). ชุมชนทรัพยากรและการพัฒนาสิ่งแวดล้อม : เอกสารประกอบการ
สอน ภาควิชาส่งเสริมการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อุไรวรรณ ดันกิมยง.(2528). “องค์การสังคมในระบบชลประทานเหมืองฝายและการระดมทรัพยากร
: เปรียบเทียบระหว่างชุมชนที่สูงและชุมชนพื้นที่ราบในภาคเหนือของประเทศไทย” วาร
สารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ปีที่ 7 ฉบับที่ 1 และ 2 เมษายน 2527-ตุลาคม
2528.

-----.(2533). เสาบชะของดู ดูบชะของเฮ : ความเข้มแข็งของวัฒนธรรมท้องถิ่นภาค
เหนือ” : ป่าชุมชนในประเทศไทย. หน้า 47-57.นายโกมล แพร่วทอง บรรณาธิการ.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ฝ่ายแอฟคนที่ภาพถ่ายทางอากาศและดาวเทียม. กองจัดการป่าไม้ กรม
ป่าไม้.

อำพล เสนาณรงค์.(2536). เกษตรยั่งยืน : อนาคตของการเกษตรไทย. เอกสารวิชาการประจำปี
2536 กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.